IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

7.–9. klasei

A2

Alise Cvetkova
Inesa Zameteļska

Mācību satura un valodas apguve vēsturē

Mācību līdzeklis skolēnam

ESF
EIROPAS SOCIĀLAIS FONDS

EIROPAS SAVIENĪBA

Latviešu valodas aģentūra

Projekts «Atbalsts valsts valodas apguvei un bilingvālajai izglītībai»
Nr. 2008/0003/1DP/1.2.1.2.1/08/IPIA/VIAA/002

UDK 811.174:316(075.2)
Cv 370

Mācību līdzeklī izmatotas kartes un zīmējumi no arhīviem.

Alise Cvetkova, Inesa Zameteļska
MĀCĪBU SATURA UN VALODAS APGUVE VĒSTURĒ 7.–9. KLASEI
Mācību līdzeklis skolēnam

Projekta vadītāja: *Anita Šaltāne*
Redaktore: *Zinta Valdmane*
Mākslinieciskais redaktors: *Edgars Švanks*
Tehniskā redaktore: *Inta Veinšteina*
Korektore: *Diāna Spertāle*

Projektu līdzfinansē Eiropas Savienība

Darba autortiesības ir aizsargātas saskaņā ar LR *Autortiesību likumu*.
Darba publicēšana jebkurā drukātā vai elektroniskā formā kopumā vai pa daļām, tā izdošana, izplatīšana masu saziņas līdzekļos, kā arī kopēšana ir stingri aizliegta bez LVA rakstiskas piekrišanas.

© 2011, LVA
ISBN 978-9984-815-35-0

Satura rādītājs

Ievads 3

1. **Latvijas aizvēsture** 5
   1.1. Kas ir vēsture? 5
   1.2. Akmens laikmets 10
   1.3. Metālu laikmets 14
      Metālu iegūšanas process dažādos reģionos 14
      Agro metālu laikmets 17
   1.4. Aizvēstures kultūra 20
      Mitoloģija un ticējumi 21
      Svētki un kalendārs 22
      Folklora 23

2. **Viduslaiku vēsture** 26
   2.1. Senlatvijas ciltis no V–XII gadsimtam 26
      Saimniecība 29
      Sabiedriskās attiecības 31
      Sakari ar skandināviem 35
      Sakari ar vāciešiem 36
      Sakari ar slāviem 36
   2.2. Krusta kari Latvijas teritorijā 37
      Krusta karu cēloņi 38
      Pirmie bīskapi 39
      Kuršu pakļaušana 43
      Zemgaļu pakļaušana 45
   2.3. Livonija līdz XVI gadsimtam 47
      Livonijas zemju pārvalde 49
      Livonijas lauksamniecība 52
      Livonijas pilsētas Hanzas savienībā 53

3. **Jauno laiku vēsture** 58
   3.1. Reformācija un pretreformācija Livonijā 58
      Reformācijas idejas Livonijā 60
      Reformācijas norise 61
      Reformācijas sekas 62
   3.2. Livonijas karš (1558–1583) 64
      Kara cēloņi 65
      Karadarbība un svarīgākās kaujas 66
      Kara rezultāti 69
      Kara sekas 69
   3.3. Kurzemes–Zemgales hercogiste 70
      Hercogs Gothards Ketlers 72
      Hercogs Jēkabs Ketlers 75
      Kurzemes–Zemgales hercogistes kolonijas 79

3.4. Pārdaugavas hercogiste 83
Poļu laiki 84
Hercogistes pārvalde un saimniecība 85
3.5. Polijas–Zviedrijas karš (1600–1629) 87
Kara cēloņi un iemesls 88
Karadarbība un svarīgākās kaujas 88
Kara rezultāti un sekas 89
Poļu Inflantija 90
3.6. Zviedru Vidzeme (1629–1721) 92
Vidzemes pārvalde 93
Izmaiņas zemnieku dzīvē 95
Kultūra un izglītība 96
3.7. Ziemeļu karš (1700–1721) 98
Vidzemes un Kurzemes iekarošana un izpostīšana 100
3.8. Latvijas teritorijas inkorporācija
Krievijas impērijā XVIII gadsimtā 104
18. gadsimts – Apgaismības laikmets 104
Vidzemes inkorporācija 106
Polijas dalīšana un Latgales inkorporācija 107
Kurzemes hercogistes pievienošana Krievijai 108
3.9. Latvijas teritorija XIX gadsimta pirmajā pusē 112
Agrāro reformu laikmets. Zemnieku kustība 113
1812. gada karš Latvijas teritorijā 116
Agrārās reformas un zemnieku kustība
līdz 1849. gadam 119
3.10. Tautas atmoda 122
Jaunlatviešu kustība. 122
Jaunlatviešu kustības pamatlicēji 123
3.11. Latvijas teritorija XIX gadsimta otrajā pusē 127
19. gadsimta beigas Eiropā. 127
Agrārā politika 128
Rusifikācijas politika. 130
Rūpniecības attīstība 131
Strādnieku stāvoklis. Jaunā strāva 133
3. 12. 1905. gada revolūcija Latvijā. 135
Krievijas impērija 1905. gadā. 135
Revolūcijas cēloņi Latvijā 137
Revolūcijas galvenās norises 138
Revolūcijas sekas. 139

4. **Jaunāko laiku vēsture**. 142
4.1. Pirmais pasaules karš. 142
Pirmais pasaules karš Latvijas teritorijā. 145
Latviešu strēlnieki 146
Kara rezultāti 149

4.2. Latvijas Republikas proklamēšana. Brīvības cīņas. 151
Versaļas sistēma 151
Latvijas Republikas proklamēšana 153
Brīvības cīņas 154
4.3. Latvijas Republika (1920–1940). 163
Latvijas Republikas starptautiska atzīšana 163
Parlamentārās demokrātijas periods
Latvijā (1920–1934) 164
Autoritārā režīma periods (1934–1940). 169

Izmantotā literatūra un avoti 173

Ievads

Mūsdienu pasaule ir ļoti dažāda – nav vienotas pareizas vēstures, nav vienas mācību metodes, kuru izmantot stundās, nav vienas pareizās mācību grāmatas.

Mūsu mērķis bija sagatavot mācību un metodisko līdzekli, kas, piedāvājot

dažādas metodes un darba formas materiāla apguvē, rosinātu vieglāku Latvijas vēstures tematu apguvi, būtu praktisks palīgs skolēniem un skolotājiem. Izdevums piedāvā iespēju skolēniem apgūt svarīgākos Latvijas vēstures tematus patstāvīgi, bez skolotāja palīdzības. Piedāvājam materiālus arī visiem, kam interesē un patīk vēsture.

Mācību un metodiskā līdzekļa Mācību satura un valodas apguve vēsturē skolēniem no 7.–9. klasei mērķauditorija ir šādi skolēni:

- kam nepietiekamo latviešu valodas zināšanu dēļ, ir grūtības izlasīt garus, sarežģītus tekstus mācību grāmatā;
- kam ir nepieciešami adaptētie teksti vieglākā valodā;
- kuri ilgstoši ir slimojuši vai mācās mājas apmācībā;
- kuri nevar apmeklēt skolu un mācās individuāli;
- kuri gatavojas eksāmenam un kuriem ir nepieciešams konspektīvi atkārtot pašu galveno.

Mācību un metodiskais līdzeklis noderēs skolotājiem, kuri:

- iesāk darbu skolā;
- strādā ar ilgstoši slimojošiem bērniem, vai skolēniem, kuri mācās mājas apmācības programmās;
- meklē uzdevumus stundām, materiālus konsultācijām;
- gatavojoties stundām, izmanto dažādu metodisko literatūru vai izstrādā paši savus metodiskos līdzekļus;
- plāno mācību materiāla atkārtojuma stundas;
- gatavo skolēnus eksāmenam.

Tā kā mācību līdzeklis domāts plašam lietotāju lokam, uzdevumiem ir dažādas grūtības pakāpes – no viegliem vai pat elementāriem līdz sarežģītiem un radošiem, kuru izpildei nepieciešama papildus informācijas ieguve un temata plašāka izpēte. Pedagogiem ir iespējams šo materiālu izmantot arī daļēji, atsevišķu tematu apjomā. Mēs dažādojām mācību materiāla izklāsta formu, lai tā atbilstu atšķirīgiem mācīšanās un mācīšanas stiliem un ieinteresētu meklēt piemērotāko.

Mācību līdzekli veido 4 nodaļas, katrs temats ar apakšvirsrakstiem ir sadalīts detalizētāk.

Katras apakšnodaļas sākumā ir temata ierosinošā daļa, kura aktivizē skolēna iepriekšējās zināšanas. Tālāk seko teorētiskā daļa ar tekstiem, attēliem, terminu skaidrojumiem un uzdevumiem, kuri palīdz ne tikai noteiktā temata materiāla izpratnē, bet arī latviešu valodas apguvē. Katras nodaļas beigās ir piedāvāti radoši uzdevumi, kuru mērķis ir rosināt uz temata dziļāku apguvi, vērtēt un atklāt personīgo viedokli. Aicinām pievērst uzmanību apzīmējumiem, kas organizē mācību procesu.

Tie ir:

Tu jau zini!

Uzzini vēl!

Izmanto savas zināšanas!

Izmanto zināšanas radoši!

Noskaidro vārdu nozīmi!

Ceram, ka piedāvātais materiāls būs aktuāls ne tikai vēstures skolotājiem, bet arī citiem kolēģiem, ar kuriem kopā cenšamies sasniegt vienu mērķi – lai katru mācību stundu un patstāvīgā darba minūti skolēniem padarītu par atklājumu, lai ikviens skolēns mācoties justos drošs, spējīgs un vispusīgi attīstītos.

Pateicamies par interesantu un radošu sadarbību ar Latviešu Valodas aģentūras kolektīvu, projekta vadītāju Anitu Šaltāni un redaktori Zintu Valdmani!

Autores Alise Cvetkova un Inesa Zametеļska

1. Latvijas aizvēsture

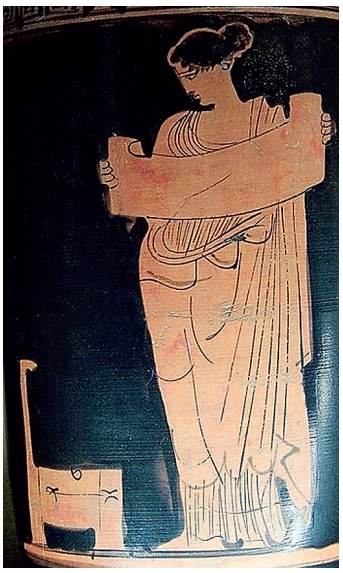
1.1. Kas ir vēsture?

Vārdu *vēsture* lieto dažādās nozīmēs.

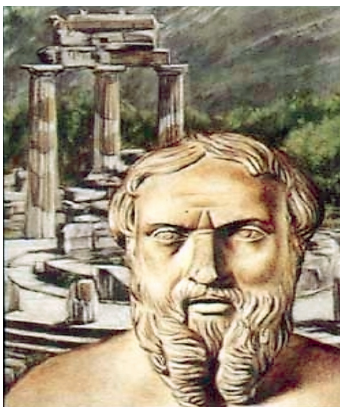
1. Papildini tabulu ar vārdu savienojumiem (ievēro, ka vienā tabulas ailē tev jāveido vārdu savienojumi ar lietvārdu, bet otrā – ar īpašības vārdu)!

Slimības vēsture	Drausmīga vēsture
Mīlestības vēsture	Aizraujoša vēsture
Tautas vēsture	Interesanta vēsture

2. Kāpēc cilvēki lieto tādus vārdu salikumus? Uzraksti savas domas!

Vēstures mūza Klio ar papirusu

Hērodots 5. gs.

Vēstures sākumi meklējami senajā Grieķijā. Zinātnieks **Hērodots** (t. s. *vēstures tēvs)* pirmo reizi lietoja vārdu *vēsture*, tā nosaukdams stāstu par pagātnes notikumiem.

Senie grieķi uzskatīja, ka vēsture veic svarīgu audzināšanas funkciju – saglabā nākamo paaudžu atmiņā varoņus un nozīmīgākos notikumus. Viņi ticēja, ka vēstures mūza **Klio** pieraksta un glabā informāciju, lai nekas svarīgs netiktu aizmirsts. Tādēļ mākslinieki Klio attēloja ar papirusu un rakstāmpiederumiem.

Mūsdienās mēs **vēsturi uztveram kā zinātni par sabiedrības attīstību un cilvēku dzīvi pagātnē, arī kā pagātnes notikumu kopumu**.

Katrai zinātnei ir sava pētīšanas joma. Vēsturei tie ir notikumi, pārmaiņas un procesi sabiedrībā. Ik mirkli pasaulē notiek daudz notikumu, bet katru no tiem nav iespējams ierakstīt vēstures grāmatās. **Vēsturi veido tikai svarīgākie fakti.**

Lai precīzāk atspoguļotu pagātnes notikumus, vēsturnieki pēta vēstures avotus, kas sniedz ziņas par cilvēku dzīvi pagātnē.

Tie var būt:		
rakstītie avoti (piemēram: dokumenti, pieraksti, grāmatas)	**mutiskie avoti** (piemēram: liecinieku stāsti)	**lietiskie avoti** (piemēram: priekšmeti, celtnes)

3. Sagrupē dotos vēstures avotus un ieraksti to numurus tabulā!

Rakstītie	Lietiskie	Mutiskie

1.Vēstule; 2. Monēta; 3. Žurnāls *Atpūta*; 4. Avīze; 5. Darbarīks; 6. Fotogrāfija; 7. Baznīca; 8. Dienasgrāmata; 9. Stāsts; 10. Zābaks; 11. Glezna; 12. Poga; 13. Leģendas; 14. Atmiņas; 15. Šķēpa uzgalis.

4. Ja tu sāktu pētīt savas ģimenes vēsturi, kādus vēstures avotus tu izmantotu? Pamato – kāpēc!

Rakstiskos – _____
Lietiskos – _____
Mutiskos – _____

5. Novērtē, kura avotu grupa sniedz ticamākas liecības!

_____
_____
_____

Vēsturniekiem palīdz informācija, kuru sniedz citas zinātnes: **etnogrāfija, numismātika**, **vēsturiskā ģeogrāfija** un citas. Tās sauc arī par **vēstures palīgdisciplīnām**. Īpaši svarīga vēsturniekiem ir informācija, kas cilvēku darbības rezultātā gadsimtiem tiek krāta zemē jeb **kultūrslānī.** To pēta **arheoloģija**.

Etnogrāfija – (grieķu val. *ethnos* – tauta, *graphō* – rakstu) zinātne, kas pēta pasaules tautu izcelšanos, materiālo, sabiedrisko un garīgo kultūru.
Numismātika – (grieķu val. *numisma* – monēta) – vēstures palīgdisciplīna, kas pēta monētas un monētu depozītus, naudu, kā arī ar to saistītos rakstītos avotus.
Kultūrslānis – cilvēku jebkādas darbības rezultātā veidojies zemes slānis.
Arheoloģija – (grieķu val. *archaios* – sens, *logos* – vārds; stāsts par senatni) zinātne, kas pēta seno cilvēku dzīvi, izmantojot izrakumos iegūtos vēstures avotus.

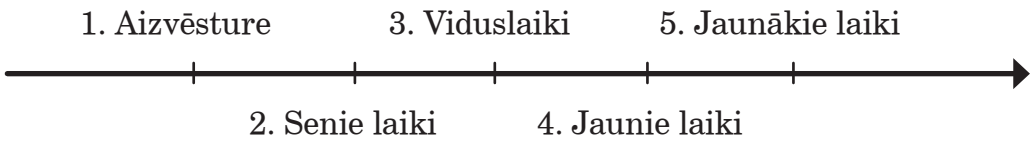
6. Izlasi tekstu un uzraksti, kāpēc vēsturniekiem ir svarīgi izmantot arheoloģiskos datus!

„Šīs monētas kaltas Rīgā, Tallinā un Cēsīs. Interesanti, ka vērdiņus kā naudas vienību sāka kalt 1515. gadā, bet viena no atrastajām monētām ir tieši šī pirmā gada kaluma," par veikumu priecājas Cēsu arheoloģiskās ekspedīcijas vadītāja Zigrīda Apala. Viņa stāstīja, ka naudas atradumi arheologiem ir svarīgi tādēļ, ka monētu klātbūtne kultūrslānī palīdz datēt gan būvkonstrukcijas, gan vēsturiskos notikumus.

(Rozenberga V. *Arheologiem atkal unikāli atradumi.* Druva, 2005, 15. 08.)

7. Kādu informāciju vēsturnieki var saņemt no arheologu atradumiem?

Vēstures periodizācija

1. **Aizvēsture** – cilvēces attīstības senākais posms, no mūsdienu cilvēka priekšteča parādīšanās **(aptuveni pirms 3 milj. g.)** līdz senākajām liecībām par rakstību (**4. g. t. p. m. ē.**).
2. **Senie laiki** – vēsturiskā laikmeta posms, kas sākās **no 4. un 3. g. t. mijas p. m. ē.**, kad parādījās pirmie rakstītie vēstures avoti, līdz Rietumromas impērijas bojāejai (**476. g.**).
3. **Viduslaiki** – vēstures laika posms no Rietumromas impērijas bojāejas (**476. g.**) līdz **1492.** gadam, kad eiropieši atklāja Ameriku.
4. **Jaunie laiki** – vēstures laika posms no **1492. g**. līdz **19. gs.** beigām.
5. **Jaunākie laiki** – vēstures laika posms no **20. gs. līdz mūsdienām.**

8. Aizpildi tabulu, ierakstot tajā notikumu un personu numurus!

Aizvēsture	Senie laiki	Viduslaiki	Jaunie laiki	Jaunākie laiki

1. Saules kauja (236. g.).
2. Osas apmetne (5600.–2300. g. p. m. ē.).
3. Rīgas dibināšana (1201. g.).
4. Pirmie cilvēki ienāk Latvijas teritorijā (9. gs. p. m. ē.).
5. Hercogs Jēkabs Ketlers (1642.–1682. g.).
6. Latvijas teritorijā ienāk somugru izcelsmes ciltis (3. gs. p. m. ē.).
7. Romas vēsturnieks Tacits sacerējumā *Ģermāņi* (98. g.) pirmo reizi piemin Baltijas jūras piekrastes iedzīvotājus – aistus.
8. Vikingu kolonijas Grobiņā (650.–850. g.).
9. Livonijas karš (1558.–1583. g.).
10. Barikāžu dienas Rīgā (1991. g. janvārī).

9. Izvieto visu notikumu numurus uz laika līnijas hronoloģiskā secībā!

1.2. Akmens laikmets

Aizvēsture tiek iedalīta trijos lielos laikmetos: akmens, bronzas un dzelzs laikmetā. Senākais un visilgākais ir **akmens laikmets**. To iedala paleolīta, mezolīta un neolīta posmā.

Šajā cilvēces attīstības periodā darbarīki un ieroči bija darināti no akmens, kaula un koka.

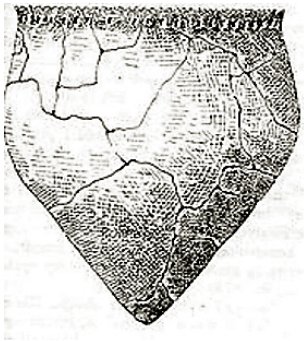
Latvijas aizvēsture saistās ar ledus laikmeta pēdējo apledojumu 12.–5. g. t. p. m. ē., kad ledāji sāka atkāpties uz ziemeļiem, un iezīmējās nākamās Baltijas jūras robežas. Ar laiku klimats kļuva siltāks. Daba mainījās, polāro floru nomainīja bērzu birzis un priežu meži, sāka augt oši, ozoli, alkšņi, egles un citi koki. Mainījās arī fauna – jaunas barības vietas atrada lapsas, lūši, vilku un ziemeļbriežu bari.

Akmens laikmeta posmu raksturojums

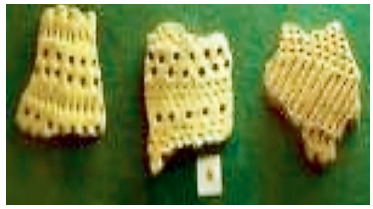
	Paleolīts	Mezolīts	Neolīts
Laiks	8500.–7700. g. p. m. ē.	7700.–4500. g. p. m. ē.	4500.–2. g. t. vidus p. m. ē.
Iedzīvotāji	Latvijas teritorijā pirmie iedzīvotāji ieradās ap 9. g. t. p. m. ē. Viņu etniskā piederība nav skaidri zināma, bet tie pieder pie **eiropeīdu** rases.	Ienāca **eiropeīdi** – iedzīvotāju grupas no austrumiem, antropologi atrod viņos **mongoloīdu** iezīmes.	3. gs. 2. pusē p. m. ē. Latvijas teritorijā ienāca **somugri** – lībiešu, igauņu un somu priekšteči. Arheologi saista šīs ciltis ar **ķemmes bedrīšu keramikas** izplatību. 2. g. t. p. m. ē. 1. pusē Latvijas teritorijā ienāk **baltu** ciltis (latviešu senči). Ar baltiem arheologi saista **auklas keramikas** izplatību.
Apmetnes Latvijas teritorijā	Atrodas upju un ezeru krastos. Senākās apmetnes Daugavas krastos –Salaspilī, Laukskolā, Sēlpilī, Skrīveros.	Zvejnieku (Valmieras apkārtne), Osas (Balvu apkārtne) apmetnes.	Sārnate (Ventspils apkārtne), Pūrciems (Rojas apkārtne), Kreiču apmetne un kapulauks (Ludzas apkārtne).
Cilvēku nodarbošanās	Medības un zveja, augu vākšana, dravniecība.	Medības un zveja, augu vākšana.	Medības, zveja, augu vākšana, keramikas izgatavošana, primitīva lopkopība un zemkopība.
Arheoloģiskie atradumi	Krama skrāpji, kaula harpūnas, šķēpu un bultu uzgaļi, zivju ķeramie āķi, dzīvnieku un zivju kauli.	Daudz krama priekšmetu, akmens un kaula cirvji, bultu un šķēpu gali, zvejas āķi.	**Somugru apmetnēs**: trauki ar ornamentu – ķemmes bedrīšu nospiedumi, akmens cirvji, šķēpi un bultas ar krama un kaula uzgaļiem. **Baltu apmetnēs**: gludi noslīpēti **laivas formas cirvji**, māla trauki, sadzīves priekšmeti, dzintara izstrādājumi.

Sabiedriskās attiecības	Senās Latvijas iedzīvotāji dzīvoja lielās radinieku grupās – **dzimtās**. Vadonis parasti bija labākais mednieks.	**Dzimts kopienas**, visi locekļi bija savā starpā radnieciski saistīti. Tie kopīgi pārvaldīja īpašumu un rūpējās par pārtikas krājumiem. Radniecību noteica pēc mātes līnijas, tāpēc šo attīstības etapu sauc par **matriarhātu**.	Radinieku dzimtas, kuru priekšgalā bija vecākais vīrietis – dzimtas galva. Radniecību noteica pēc tēva līnijas. Matriarhātu pakāpeniski nomainīja tēva dzimta **patriarhāts.**
Pārmaiņas periodā	Šie cilvēki bieži mainīja savu apmešanās vietu, sekojot medījamo dzīvnieku bariem.	Pakāpeniski cilvēki pieradināja dzīvniekus. No medībām mednieki pārnesa meža dzīvnieku mazuļus un tos izaudzēja. Tā radās mājdzīvnieki.	Cilvēki aktīvi izmantoja suņus, kas palīdzēja medībās un sargāja cilvēku mājvietas. Mājvietas cilvēki veidoja no vertikāli stāvošiem baļķiem, kurus saturēja zari, tās apsildīja no akmens veidoti pavardi telpas centrā. Neolīta beigās vērojama pāreja no savācēju saimniecības uz ražotāju saimniecību – **neolītiskā revolūcija.**

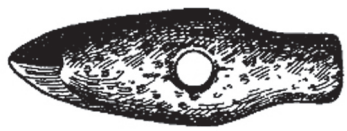
Apmetne – senā cilvēka dzīves (apmešanās) vieta.
Somugri – ciltis (tautas), kas pieder pie somugru valodu saimes, kurā ietilpst Baltijas jūras valodu grupa (somu, igauņu, lībiešu, karēļu u. c.), ugru valodu grupa (ungāru, hantu, mansu valodas), sāmu un citas valodas.
Balti – indoeiropiešu tautu grupa, kas runā baltu valodās. Pie baltiem pieder latvieši un lietuvieši (senatnē arī prūši, jātvingi, kurši, zemgaļi, sēļi, latgaļi un citi).
Matriarhāts – sabiedrības kārtība, kurā dominējošā ir sieviešu loma un radniecība pa mātes līniju.
Patriarhāts – sabiedrības kārtība, kurā dominējošā ir vīrieša loma un radniecība pa tēva līniju.
Neolītiskā revolūcija – nozīmīgas pārmaiņas cilvēces attīstībā. To būtība ir pāreja no savācējsaimniecības uz ražotājsaimniecību, klejotāju **dzīvesveidu nomainot ar vietsēdību.**

Māla pods ar auklas nospieduma ornamentu

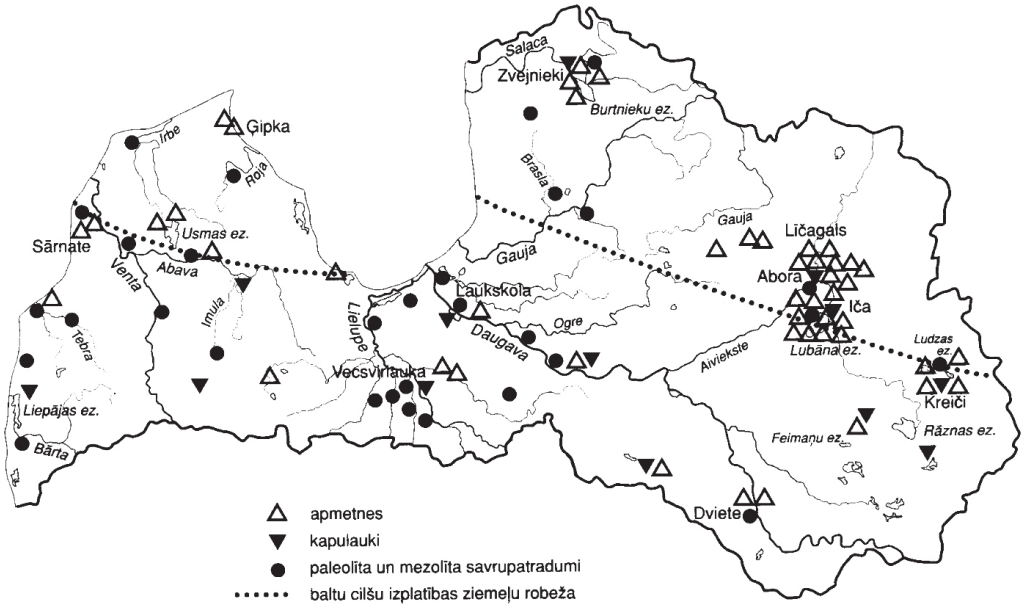

Ķemmīšu bedrīšu ornaments

Laivas formas cirvis

10. Iekrāso kartē *Latvijas teritorija akmens laikmetā* dažādās krāsās paleolīta, mezolīta, neolīta apmetnes!

11. Izpēti karti! Secini, kur un kāpēc senie cilvēki veidoja apmetnes! Izmanto vārdus: *manuprāt; pēc manām domām; jādomā, ka; visticamāk!*

_____

_____

_____

_____

12. Iepazīsties ar karti *Baltija 1.–4. gs.* un uzraksti, kādas tautas mūsdienās dzīvo reģionā, kurā agrāk dzīvoja balti un somugri! Izmanto vārdus: *šobrīd, mūsu laikos, pašlaik!*

Karte *Baltija 1.–4. gs.*

_____

_____

_____

13. Pieraksti burtu A terminiem, kas saistīti ar paleolītu un mezolītu, burtu B – terminiem, kas saistīti ar neolītu!

a) medības –
b) augu vākšana –
c) sirpis –
d) auklas keramika –
e) vietsēdība –
f) zemkopība –
g) balti –
h) patriarhāts –
i) lopkopība –
j) matriarhāts –

14. Uzraksti stāstījumu (40–50 vārdi) pierakstu burtnīcā par sava vecuma akmens laikmeta apmetnes iedzīvotāju dzīvi, darbu un piedzīvojumiem! Izmanto vārdus: *balti, cilts, apmetne, arheoloģiskie atradumi, medības, zveja, akmens un kaula cirvji, matriarhāts, patriarhāts, keramika.*

1.3. Metālu laikmets

Neolīta cilvēks jau bija apguvis visu iespējamo akmens apstrādes tehnikas jomā – urbšanu, slīpēšanu, pulēšanu – un meklēja jaunus materiālus, kuri atvieglotu zemes apstrādi, būtu izmantojami saimniecībā un sadzīvē, ļautu uzlabot darbarīkus jaunu līdumu iekārtošanai. Tā pakāpeniski sākas jauns attīstības posms – **metālu laikmets**. Kausēšanas un liešanas tehnoloģijas apgūšanu atviegloja tas, ka praksē jau pastāvēja krāsnis māla apdedzināšanai. Jaunu materiālu (varš–bronza–dzelzs) iegūšana un apstrāde bija ilgs process, kurš dažādos reģionos bija atšķirīgs atkarībā gan no dabas resursiem, gan cilvēku iemaņām.

Metālu iegūšanas process dažādos reģionos

Laiks	Tuvajos Austrumos	Eiropā	Latvijā
Ap 7. g. t. p. m. ē.	Konstatēti pirmie no vara tīrradņiem kaltie izstrādājumi.		
Ap 5. g. t. p. m. ē.	Vara rūdas kausēšana, atlietie izstrādājumi, bronzas iegūšana. Izmanto arī zeltu un sudrabu.		
4. gs. p. m. ē.	Konstatēti pirmie dzelzs izstrādājumi Irānas, Ēģiptes teritorijā.	Vara rūdas apstrāde Serbijā, Kiprā, Balkānu kalnu reģionā, Kaukāzā, Dienvidurālos.	
Ap 2. g. t. p. m. ē.		Bronzas iegūšana, konstatēti izgatavotie bronzas priekšmeti.	
2.–1. g. t. p. m. ē		Bronzas plaša izmantošana. Bronzas laikmets.	Bronzas iegūšana, konstatēti pirmie izgatavotie bronzas priekšmeti.
3. gs. p. m. ē.		Konstatēti pirmie dzelzs priekšmeti.	
Ap 1. g. t. p. m. ē.		Dzelzs plaša izmantošana. Dzelzs laikmets.	
1. g. t. beigas p. m. ē.			Dzelzs plaša izmantošana. Dzelzs laikmets.

1. Kāpēc metālu apgūšanai katrā reģionā bija nepieciešams tik ilgs laiks?

Bronzas laikmets – civilizācijas attīstības periods, kurā cilvēki iemācījās veidot vara un alvas sakausējumu – bronzu.
Dzelzs laikmets – cilvēces attīstības stadija, kurā cilvēki iemācījās apstrādāt dzelzi un izgatavot no tā ieročus un darbarīkus.

2. Izpēti attēlus un ieraksti pēc parauga tabulā, kādus priekšmetus veidoja no bronzas un kāda tiem bija nozīme cilvēku dzīvē un saimniecībā! Izmanto vārdus: *zobens, sakta apģērba saspraušanai, aproce, apkakle, šķēpa uzgalis, krustiņš, monētas, cirvis, gredzens, atslēgas, piekariņi, ķemmes, zvaniņi*!

darbarīki	sirpji, īleni, naži, cirvji – atviegloja zemes apstrādes un citus darbietilpīgus procesus
ieroči	
rotājumi	
rituāli priekšmeti	

Dažādi metālu laikmeta priekšmeti no arheoloģiskajiem izrakumiem

Bronza ir vara un alvas sakausējums, kuram salīdzinājumā ar varu ir zemāka kušanas temperatūra un ir labāka lejamība. No tās veidotie priekšmeti bija daudz cietāki un izturīgāki. Pakāpeniski bronzas izejvielas un izstrādājumi kļuva par apmaiņas priekšmetu. Bronzas lietošanu ievērojami ierobežoja tas, ka alvas atradnes bija sastopamas daudz retāk nekā vara atradnes.

Reģionos, kur metāla rūdas nebija pieejamas, cilvēku pamatnodarbošanās joprojām

bija medības, zveja, primitīva zemkopība un lopkopība.

Formas metāla apstrādei

Metālu apstrādes attīstība bija milzīgs apvērsums cilvēku zināšanās, darba un dzīves organizācijā. Šis process uzskatāms arī par pirmo uz zināšanām balstīto tehnoloģiju pielietošanu, jo, iegūstot

bronzu, vajadzēja precīzi ievērot proporciju – 1 daļa alvas un 9 daļas vara un izveidot māla vai vaska liešanas formas.

Ar laiku bronzu nomainīja dzelzs, kas ir daudz plašāk pieejama dabā. Tās iegūšana radīja jaunu apvērsumu darbarīku izgatavošanā. Latvijas teritorijā tālie senči iemācījās iegūt dzelzi no vietējām purva rūdām.

Metālu laikmetā notika daudz pārmaiņu:

- attīstījās amatniecība;
- noslāņojās sabiedrība, veidojās mantiskā nevienlīdzība (par to liecina tas, ka cilšu vadoņi tikuši apbedīti ar greznām rotaslietām un izsmalcinātiem ieročiem);
- attīstījās preču apmaiņa, vēlāk arī tirdzniecība ar metāla izstrādājumiem;
- radās nepieciešamība pēc ieročiem, lai aizsargātu saimes apdzīvoto teritoriju un īpašumu.

Agro metālu laikmets

Šis periods ir saistīts ar bronzas un dzelzs pakāpenisku apgūšanu no II g. t. vidus p. m. ē.–I gs. m. ē. Bronzas izgatavošanai izmantoja no Volgas lejteces ievestās izejvielas. Cilvēki turpināja izgatavot arī priekšmetus no akmens, kaula un koka, jo perioda sākumā trūka izejvielu un tās bija dārgas. No metāla izgatavoja pārsvarā šķēpu galus un cirvjus. Bronzas apstrādes centri bija Ķivutkalnā, Vīnakalnā (pie Rīgas) un Asotē (pie Jēkabpils). Joprojām tika apdzīvotas arī apmetnes, kas bija veidojušās neolīta laikmetā.

Lietojot dzelzs darbarīkus, varēja padarīt daudz vairāk. Notika pāreja no savācēju dzīvesveida uz ražotāju saimniecību. Attīstījās arī zemkopība. Par galvenajiem pārtikas gādātājiem kļuva vīrieši. Ar metāla cirvjiem viņi cirta mežus, līda līdumus, ar sadedzināto koku pelniem mēslo ja zemi.

3. Sakārto pareizā secībā zemes apstrādes procesus senatnē un tabulas katrā ailē ieraksti atbilstošo burtu!

a. Zemi atbrīvoja no koku saknēm un akmeņiem.
b. Apstrādāja tīrumus.
c. Izcirta (nolīda) mežus.
d. Zemi uzraka un uzirdināja.

Agro metālu laikmeta beigās sāka celt guļbaļķu ēkas ar padziļinātiem pavardiem un speciāliem dūmu atvērumiem jumtos. Cilvēki sāka dzīvot nocietinātās apmetnēs – **pilskalnos**. Apmetnes cēla uz pauguriem, lai aizsargātos no iespējamiem uzbrukumiem. Tādas apmetnes atklātas daudzās Latvijas vietās pie lielākajām upēm. Dabiskos šķēršļus papildināja, izveidojot stāvākas nogāzes, ceļot nocietinājumu stabu sētas, uzberot zemes valņus.

No uzbrukumiem cilvēki paglābās arī **ezerpilīs**. Raksturīgākā un interesantākā šāda tipa celtne bija nocietinātā latgaļu apmetne uz Āraišu ezera salas pie Cēsīm. Mūsdienās rekonstruētais Āraišu ezerpils komplekss uzskatāmi atspoguļo seno latgaļu dzīvesveidu un celtniecības tradīcijas.

Rekonstruētā Āraišu ezerpils

4. Izlasi avota fragmentu un uzraksti, kādu informāciju vēsturnieki var iegūt no arheoloģisko izrakumu apraksta!

Staldzenes depozīts pēc priekšmetu skaita un bronzas svara ir lielākais bronzas laikmeta depozīts Latvijas teritorijā un viens no lielākajiem arī visā Austrumbaltijā, kura sastāvā ietilpst kaklariņķi, aproces, apročveida riņķi, rotadatas, zirglietas u. c. priekšmeti, pavisam 174 vienības ar kopējo svaru 5,6 kg.

(Vasks A., Vijups A. Staldzenes bronzas laikmeta depozīts. Rīga, 2004, *Fobo Prints*, interneta saite: http://arheobronza.wordpress.lv/2010/05/16/bronzas-laikmets-latvijas-teritorija)

Staldzenes bronzas laikmeta depozīts

_____

_____

_____

5. Ieraksti tekstā trūkstošos vārdus!

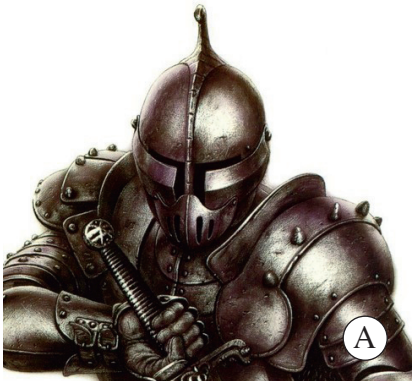
1. Akmens un bronzas laikmetā senie cilvēki ieguva iztiku, vācot dabas produktus, medījot un **z** __ __ __ __ __ __ **t**.
2. Šādu saimniekošanas veidu sauc par **s** __ __ __ __ __ __ __ __ __ __ __ __ __ __ __ **bu**.
3. Dzelzs laikmetā sāka dominēt **r** __ __ __ __ __ __ __ __ __ __ __ __ __ __ __ **ba –** cilvēki sāka paši gatavot sev nepieciešamo.
4. Viņi nodarbojās ar zemkopību un **l** __ __ __ __ __ __ __ **u**, vēlāk arī ar **a** __ __ __ __ __ __ __ __ __ **u** un tirdzniecību.

Pārbaudi sevi! Šīs ir pareizās atbildes!

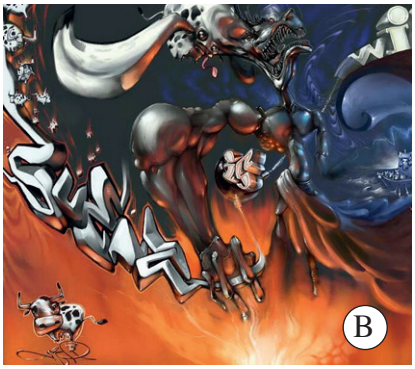
1. zvejojot
2. savācēju saimniecību
3. ražotāju saimniecība
4. lopkopību
5. audzēšanu

1.4. Aizvēstures kultūra

Kultūra ir sabiedrības vai sociālās grupas dzīvesveids, kas aptver ne vien mākslu un literatūru, bet arī domāšanas īpatnības, uzskatus, uzvedību, paražas, tradīcijas, rituālus, ģērbšanās stilu un valodu. Cilvēks vienīgais ir spējīgs veidot kultūras vērtības, izmantot tās un nodot savu pieredzi nākamajām paaudzēm.

A

Vissarežģītāk ir pētīt aizvēstures laikmeta cilvēku kultūru, jo rakstīto liecību par šo posmu nav un arī lietiskie avoti ir saglabājušies ļoti maz. No aizvēstures laikmeta mūsdienu cilvēks lieto amuletus (aproces, kuloni), ceremonijas (laulības, mirušo apbedīšana), skatienu un žestu valodu. Par pirmatnējās kopienas aizvēstures laikmeta cilvēku kultūru liecina atradumi arheoloģiskajos izrakumos: akmens, raga, kaula un māla dzīvnieku un cilvēku figūriņas, kā arī saimniecības priekšmeti un zīmējumi uz klinšu alu sienām.

B

C

D

1. Atzīmē ar burtu A attēlus, kas saistīti ar aizvēsturi!

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

Mitoloģija un ticējumi

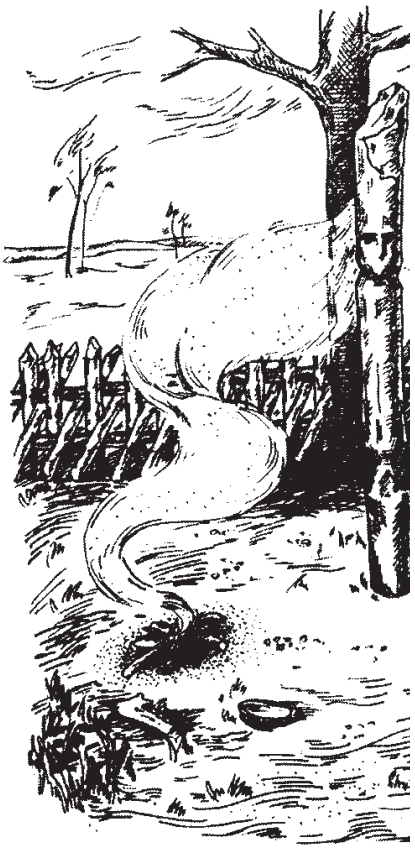
Ziņas par senlatviešu ticējumiem var izlasīt 12. gs. un turpmāko gadsimtu hronikās, dažādos mūku ziņojumos, kā arī folklorā – tautas dziesmās, teikās un pasakās, sakāmvārdos. Latviešu mitoloģijai ir kopīgas saknes ar indoeiropiešu un somugru **mitoloģiju**.

Dzīvodami ciešā saskarsmē ar dabu, senās zemkopju ciltis ticēja, ka visu cilvēka dzīvi nosaka un vada pārdabiski spēki – dievības. Agrīnie akmens laikmeta kulti bija saistīti ar **Lielo māti** (cilts radītāju). Kults radās līdz ar pirmo iedzīvotāju dzīvi Latvijas teritorijā. Latviešu senču dzīvē visievērojamāko vietu ieņēma **Zemes māte**, **Meža māte, Vēja māte**, **Uguns māte**, **Jūras māte**. No **Jūras mātes** labvēlības bija atkarīgi laika apstākļi jūrā un bagāts loms. **Zemes māte** bija zemes auglības devēja, kā arī pazemes valdniece. Pie viņas nonāca mirušo dvēseles, lai aizsaulē turpinātu tādu pašu dzīvi kā virszemē. Tādēļ miru-

šajiem kapā tika doti līdzi darbarīki, ieroči, rotaslietas. Cilvēki ticēja, ka mirušo dvēseles jeb veļi apciemo savus tuviniekus, un rudeņos rīkoja veļiem mielastu: rijā vai pirtī salika ēdienus un dzērienus (**animisms**). Senie cilvēki pielūdza arī likteņa dievieti jeb **Laimu,** kas pavadīja cilvēku visu viņa dzīvi no dzimšanas līdz nāvei. Senlatviešu augstākā dievība bija **Dievs** jeb **Debesutēvs**. Viņš pārzināja debess parādības un rūpējās arī par zemes lietām. Iecienītas dievības bija **Saule** – bāriņu aizstāve un **Mēness** – kara dievs. Attīstoties zemkopībai un lopkopībai, radās jaunas dievības: varenākais no tiem bija **Pērkons**, kas rūpējās par zemkopjiem, aizstāvēja pret ienaidniekiem. Zirgu aizbildnis bija **Ūsiņš**, bet par ražu gādāja **Jumis**. Dievībām, tāpat kā cilvēkiem, bija dēli un meitas, kalpi un kalpones. Tautasdziesmās minētas Saules meitas un Dieva dēli, **Auseklis** – rīta zvaigzne, **Austra** – rīta blāzma.

Amuleti un talismani sargāja cilvēkus no ļauniem gariem un spēkiem. Tos izgatavoja no dzīvnieku kauliem, dzintara, koka un dzīvnieku zobiem. Dieviem, lai tos pielabinātu, nesa ziedojumus: tīrumu ražu, medījumus, rotaslietas. Ziedojumu vietas parasti bija ozolu birzis vai arī atsevišķi lieli koki – ozoli, liepas. Šajās vietās atradās upurakmeņi, uz kuriem ziedojumi tika dedzināti un dievu tēli **– elki**, kurus pielūdza.

Mīts – stāsts par dieviem, cilvēkiem, varoņiem un par pasaules izcelšanos.
Animisms – ticība, ka itin visam, vai tas būtu dzīvs vai nedzīvs, piemīt dvēsele vai gars.
Amulets – priekšmets, ar kuru saistījās ticējums, ka tas spēj pasargāt no nelaimēm un sekmēt veiksmi.
Elks – Dieva attēls, kuru pielūdza, jo ticēja, ka tur iemājo Dieva gars.

2. Savieno ar līniju dievības vārdu un pareizo raksturojumu! Ievēro, ka viena no iespējamajām atbildēm ir lieka!

Jumis	a) rūpējās par zemkopjiem
Ūsiņš	b) likteņa dieviete
Pērkons	c) zirgu aizbildnis
Auseklis	d) rūpējās par ražu
Laima	e) rīta zvaigzne
Austra	f) tirdzniecības dieviete
Mēness	g) rīta blāzma
	h) kara dievs

Svētki un kalendārs

Visi senie svētki bija saistīti ar zemkopju darbiem un gadalaikiem. Senie latvieši veidoja savu kalendāru saskaņā ar gadalaiku maiņu un saules stāvokli. Pēc saules kalendāra gads dalījās divās daļās – ziemā un vasarā. Nedēļā bija 5 dienas. Pāreja uz septiņu dienu nedēļu sākās līdz ar kristietības ienākšanu. Mēnešiem latviešu kalendārā bija savi nosaukumi, piemēram: janvāris – ziemas mēnesis, maijs – lapu jeb sējas mēnesis, jūnijs – ziedu mēnesis, decembris – vilku mēnesis.

3. Pieraksti seno latviešu mēnešu nosaukumiem atbilstošo mūsdienu nosaukumu! Ielāgo, ka mēnešu nosaukumi nav doti pēc kārtas!

- Rudzu mēnesis _____
- Salnu mēnesis _____
- Sala, arī ziemas mēnesis _____
- Viršu mēnesis _____
- Ziedu mēnesis _____
- Liepu mēnesis _____
- Sulu mēnesis _____
- Lapu, arī sējas mēnesis _____
- Sērsnu mēnesis _____
- Vilku mēnesis _____
- Sveču mēnesis _____
- Veļu mēnesis _____

Folklora

Latviešu folklorā attīstījās klasiskās tautas dziesmas, kuras sauc par **dainām.** Tās ir īsi četrrindu panti, kuros atspoguļojas visa cilvēka dzīve no dzimšanas līdz nāvei. Dainas attēlo cilvēku savstarpējās attiecības un reliģiskos priekšstatus, stāsta par zemkopju, lopkopju, mednieku un amatnieku darbu, paražām un tradīcijām. Dziesmas dziedāja gan svētkos, gan ikdienā. Tautas dziesmu latviešiem sakrāts tik daudz, ka latviešus var patiesi apzīmēt par dziedātāju tautu.

Pasakās patiesība savijas ar izdomu. Teikas liecina par cilvēku centieniem izskaidrot dabas parādības, cilvēka, augu un dzīvnieku izcelšanos. Tautas gudrība atspoguļojas **parunās** un **sakāmvārdos**, slavējot dzīves pieredzi un apdomīgumu.

4. Atrodi sakāmvārdam vai parunai otru daļu un savieno tās!

• Kur dziļāks ūdens,	kā nabaga kumosi.
• Uz kuru pusi vējš pūš,	tad zvaigznes noriet.
• Kad diena aust,	ar debesi kopā.
• Sausais gads	tur vairāk zivju.
• Zeme griežas	ne ceļu rāda.
• Sniegs krīt	uz to koks gāžas.
• Mēness ne silda,	slapjam sēklu dod.

Mūzika un **deja** sākotnēji bija cieši saistīta ar rituāliem. To uzdevums bija piesaukt labos spēkus palīgā cilvēkam grūtos dzīves brīžos. Dejas noritēja mūzikas pavadībā, ko atskaņoja, pūšot stabules, taures, ragus un koklējot. Nozīmīgi bija arī sitamie un trokšņa instrumenti. To izgatavošanai izmantoja koku, dzīvnieku kaulus un ragus. Kokli izgrieza no koka, bet stīgas veidoja no dzīvnieku cīpslām.

5. Paskaidro, ko nozīmē šie teicieni!

- Pazīst kā raibu suni.

_____

- Pa vienu ausi iekšā, pa otru – ārā.

_____

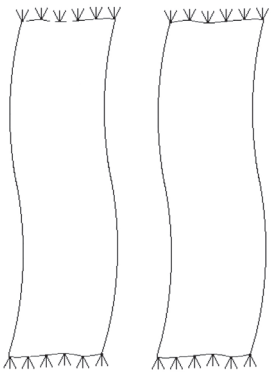
- Tas notiks tad, kad pūcei aste ziedēs.

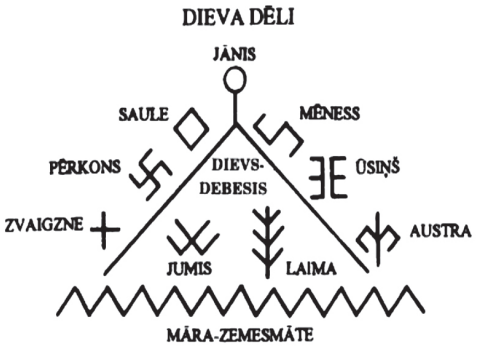
_____

- Tikpat kā sāls grauds jūrā.

_____

6. Uzzīmē savu ornamentu galdautam no piedāvātajām dievību zīmēm! Noskaidro, ko simbolizē zīmes, kuras izmantoji!

Dievību zīmes

7. Izlasi tautasdziesmas! Izmantojot attēlu *Dievību zīmes*, ieraksti tabulā atbilstošo dievību vārdus un zīmes!

Tautasdziesma	Dievības nosaukums	Dievības zīme
Kur tecēji, Mēnestiņ, Ar to zvaigžņu pudurīti? Karā teku palīdzēt Jaunajam brālītim.		
Līku, loku upe tek, Burbulīšus mētādama.		
Sit krustu pret krustu Tērauda zobenu, Lai skauģi šķiras No māsas kājām.		
Noiet saule vakarā, Iekrīt zelta laiviņā. Uzlec saule no rītiņa, Paliek laiva līgojot.		

2. Viduslaiku vēsture

Par viduslaikiem pieņemts uzskatīt vēstures laika posmu no Rietumromas impērijas bojāejas 476. gadā līdz 1492. gadam, kad eiropieši atklāja Ameriku.

Pēc Romas impērijas sabrukuma sākās pakāpenisks Eiropas valstu veidošanās process. Izveidojās jaunas valstis, kas iesaistījās Eiropas politiskās un kultūras dzīves norisēs. Noteiktākas kļuva lielāko Eiropas valodu grupu – romāņu, ģermāņu un slāvu izplatības robežas. Veidojās viduslaiku pilsētas ar īpatnējo romānikas un gotikas arhitektūru.

Viduslaikos Eiropā liela nozīme visās cilvēku dzīves jomās no politikas līdz zinātnei bija kristīgajai baznīcai. Pieauga Romas pāvesta un viņam pakļauto baznīcas institūciju autoritāte. Tā tika nostiprināta Krusta karu laikā.

Cilvēku dzīvē valdīja feodālās attiecības. Sabiedrībā palielinājās aristokrātu un to vasaļu ietekme. Veidojās sabiedrības kārtu pašapziņa un nostiprinājās sabiedrības kārtu atšķirības.

2.1. Senlatvijas ciltis no V–XII gadsimtam

Zemkopības uzplaukums Latvijas teritorijā radīja labvēlīgus apstākļus iedzīvotāju skaita pieaugumam un veicināja tirdzniecību ar kaimiņiem. Iedzīvotāju vairums dzīvoja ciemos. Nocietinātās apmetnes kļuva par pilīm – cietokšņiem, un tie bija vajadzīgi, lai aizsargātos pret ienaidnieku uzbrukumiem. Latvijas teritorijā dzīvoja piecas tautības: kurši, zemgaļi, sēļi, latgaļi un igauņiem radniecīgie līvi.

1. Atzīmē tabulā ar burtu A jēdzienus, kas saistīti ar aizvēsturi, ar burtu B, kas saistīti ar Senajiem Austrumiem un antīko pasauli, ar burtu C, kas saistīti ar viduslaikiem!

neolīts		polisa	
Krusta kari		klosteris	
garīdznieki		gotika	
faraons		paleolīts	
zikurāts		bruņinieki	
romānika		vikingu laikmets	
mezolīts		leģions	
gladiators		senāts	
rūnas		vietsēdība	
ledus laikmets		vandālisms	

Pirms Krusta kariem Latvijas teritoriju apdzīvoja baltu un somugru tautības. Baltu tautību grupā (etnosā) ietilpa kurši, zemgaļi, sēļi un latgaļi, bet vienīgā somugru tautība bija lībieši jeb līvi. Tautībai ir raksturīga vienota valoda, kopīga apdzīvota teritorija, saimnieciskās un kultūras dzīves kopība.

2. Aizpildi tabulu! Izmantojot papildus literatūru vai interneta materiālus (piem. www.wikipedia.com), noskaidro, kādas tautas pieder pie baltu un somugru valodu grupām mūsdienās!

Valodu grupa	Baltu	Somugru	Raksturīgas iezīmes, kas vieno vienas tautības (etniskas grupas) pārstāvjus:
Senās tautības			
Tautas, kuras mūsdienās pieder pie baltu un somugru valodu grupas			

3. Apskati attēlos redzamos baltu un līvu tautas tērpus!

Balti tautastērpos

Līvi tautastērpos

A. Nosauc tērpu elementus, kurus tu zini!

_____

_____

_____

B. Kādi kopīgi tērpu elementi ir gan baltiem, gan līviem?

_____

_____

_____

C. Kā tu domā, vai 21. gadsimtā tautas tērpi ir vajadzīgi? Pamato savu viedokli!

_____

_____

_____

Saimniecība Latvijas teritorijā

Galvenais iedzīvotāju nodarbošanās veids senajā Latvijā bija zemkopība. Pēc mežu izciršanas jeb mežu nolīšanas, kad zeme bija atbrīvota no koku saknēm, uzrakta un uzirdināta, līdumus izmantoja labības audzēšanai. Ražības palielināšanai izmantoja „trīs lauku sistēmu". No dzīves vietas tālākos laukus pārstāja apstrādāt un meklēja jaunu vietu

līduma līšanai. Tīrumos audzēja rudzus, miežus, auzas, griķus, linus, kaņepes, kā arī pupas un zirņus. Lai atvieglotu smago darbu, cilvēki izmantoja metāla darba rīkus: arklus, kapļus, sirpjus un izkaptis.

Vienlaicīgi ar zemkopību attīstījās arī lopkopība. Uzturā cilvēki izmantoja liellopu gaļu un pienu, bet ādas izmantoja apģērbu darināšanai. Gaļas un ādas ieguvei audzēja cūkas, bet aitas izmantoja vilnas iegūšanai. Lielākais palīgs zemkopjiem bija zirgs, kuru izmantoja kā vilcējspēku tīrumu aparšanai, ecēšanai un ražas novākšanai.

3. Sakārto pareizā secībā tabulā zemes apstrādes procesus senatnē, ierakstot tabulā atbilstošos burtus!

A. Zemi atbrīvoja no koku saknēm un akmeņiem.
B. Apstrādāja tīrumu.
C. Izcirta (nolīda) mežu.
D. Zemi uzraka un uzirdināja.

Gaļas krājumu papildināšanai un skaisto kažokādu dēļ iedzīvotāji nodarbojās ar medīšanu. Latvijas teritorijā medīja aļņus, meža cūkas, zaķus un lapsas. Vērtīgo kažokādu dēļ mednieki medīja caunas, vāveres un ūdrus. Bebrus medīja gan kažokādu dēļ, gan arī pārtikai. Medību ieroči bija loki un bultas, šķēpi ar metāla uzgaļiem un cirvji.

Svarīgs pārtikas papildinājums bija zivis, kuras ieguva, ķerot gan ar tīkliem, gan āķiem un žebērkļiem. No lašu, storu un citu zivju kauliem (asakām) gatavoja smalkus, asus priekšmetus (piemēram, adatas).

Visu, kas nepieciešams izdzīvošanai, cilvēki darināja paši. Šādu saimniekošanas veidu sauc par **naturālo saimniecību**. Pieaugot pieprasījumam pēc dzelzs izstrādājumiem, sāka veidoties cilvēku grupas, kuras specializējās kāda noteikta darba veikšanā, piemēram, kalēji apstrādāja dzelzi, izgatavoja darba rīkus un ieročus, apkala zirgus. Rotkaļi darināja rotas no metāla un dzintara, bet podnieki izgatavoja traukus un rotāja tos ar īpašiem ornamentiem. Podnieka ripu sāka izmantot tikai 10. gadsimtā.

Daļu no izgatavotajām lietām un izaudzētās ražas ļaudis apmainīja pret viņiem nepieciešamām lietām no kaimiņiem, kā arī no ieceļojušajiem svešzemniekiem. Te meklējami tirdzniecības pirmsākumi, sākotnēji mainot preci pret preci.

4. Pabeidz iesāktos teikumus!

Senatnē Latvijas teritorijā:
a) lai iegūtu pārtiku, cilvēki nodarbojās ar _____
b) lai apstrādātu zemi, cilvēki nodarbojās ar _____
c) lai aizsargātos, cilvēki nodarbojās ar _____
d) lai saldinātu pārtiku, cilvēki nodarbojās ar _____
e) lai iegūtu nepieciešamās preces, cilvēki nodarbojās ar _____

_____

5. Iztēlojies, ka esi arheologs un aizpildi atradumu uzskaites kartiņu! Ieraksti tajā vismaz 3 arheoloģiskos atradumus un raksturo tos!

Arheoloģiskais atradums	Par kādu nodarbošanās veidu sniedz informāciju? Kā?

Sabiedriskās attiecības

Darbarīku, amatniecības attīstība un tirdzniecības rašanās mainīja cilvēku kopdzīves paradumus. Ja sākotnēji kopā dzīvoja liela radinieku grupa jeb dzimta, jo vajadzēja nodrošināt sevi un savus radiniekus ar visu nepieciešamo, tad pakāpeniski kopā dzīvojošo radinieku skaits samazinājās. Veiksmīgi izdzīvot varēja saime jeb lielģimene, kurā dzīvoja 2–3 paaudžu radinieki pa tēva vai mātes līniju. Saimei bija kopīgi senči, kopīga saimniecība, un viņus vienoja radniecība. Visi saimes locekļi bija vienas dzimtas pārstāvji. Laikam ritot, saimes locekļiem vajadzēja rūpēties par savas mantas un savas ģimenes aizsargāšanu, kā arī par savas varas nostiprināšanu tuvākajā apkaimē. To varēja tikai lielas un bagātas saimes, kas kopīgiem spēkiem uzcēla nocietinātu pili un izveidoja aizsargāt spējīgu karaspēku jeb karadraudzi. To vadīja kungs, saukts arī par ķēniņu. Pilis cēla uzkalnos, upju krastos vai citās grūti pieejamās vietās. Tās nocietināja ar vareniem zemes vaļņiem, dziļiem grāvjiem, guļbaļķu sienām, žogiem un kaujas torņiem. Novadu ap pili jeb pilsnovadu, kurā ietilpa vairāki ciemi, pārvaldīja cilts vecākais. Vairāki pilsnovadi pakļāvās spēcīgākajam un ietekmīgākajam karavadonim, kurš pārvaldīja apvienotās zemes. Nocietinātās pils tuvumā pakāpeniski veidojās senpilsētas.

Ciemos dzīvoja brīvie zemnieki, kuri cilts vecākajam maksāja nodevas. Saimes vecākos un cienījamākos, kā arī bagātākos zemniekus dēvēja par labiešiem. Vecāko, labiešu un brīvo zemnieku saimniecībās strādāja kalpi. Nebrīvos ciema iedzīvotājus sauca par neļaudīm jeb dreļļiem. Šo ļaužu grupu veidoja karagūstekņi.

6. Paskaidro terminus!

Naturālā saimniecība – _____
Pilsnovads – _____
Līdums – _____
Labieši – _____
Karadraudze – _____
Neļaudis – _____
Ķēniņš – _____

Zemes un valdnieki

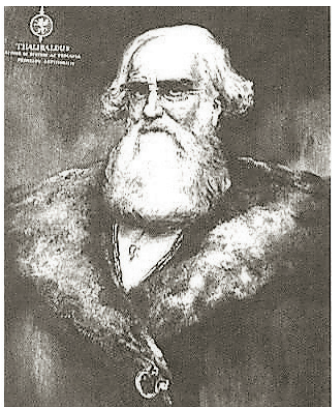
Kurši Baltu cilšu grupa	**Zemgaļi** Baltu cilšu grupa	**Sēļi** Baltu cilšu grupa
Dzīves vieta: tagadējās Lietuvas ziemeļrietumu daļā un Latvijas rietumos.	**Dzīves vieta:** Lielupes baseina teritorijā un Mūsas upes apkārtnē tagadējās Lietuvas teritorijā.	**Dzīves vieta:** tagadējā Latvijas teritorija, kuru dēvē ļoti dažādi – par Augšzemi, Augškurzemi vai Sēliju.
Nodarbošanās: lauksaimniecība, zveja, jūrniecība, tirdzniecība.	**Nodarbošanās:** lauksaimniecība, tirdzniecība.	**Nodarbošanās:** lauksaimniecība.
Svarīgākās valstis (zemes), pilsnovadi: * Ventava * Bandava * Piemare * Duvzare * Megava * Vanema * Pilsāts * Seklis * novads ap Saldu senajos rakstos, saukts par „zemi starp Skrundu un Zemgali".	**Svarīgākās valstis (zemes), pilsnovadi:** * Dobele * Spārnene * Dobe * Rakte * Silene * Tērvete * Upmale Stiprākā pils bija Tērvetē, bet lielākā pilsēta – Mežotnē.	**Svarīgākās valstis (zemes), pilsnovadi:** * Medene * Pelone * Maleisina * Tovrakse Stiprākā pils pie Daugavas – Sēlpils. Iespējams, ka puse Sēlijas pakļāvās lietuviešiem, bet otra puse – Jersikas latgaļiem
13. gs. rakstos minēts **kuršu valdnieks Lamekins**.	13. gs. rakstos minēts **Tērvetes valdnieks Viesturs** un **Nameisis**.	

Latgaļi Baltu cilšu grupa	**Līvi** Cēlušies no somugru izcelsmes ienācējiem, sajaucoties ar Narvas kultūras ciltīm.
Dzīves vieta: tagadējās Latgales teritorija un Austrumvidzeme.	**Dzīves vieta:** Rīgas līča piekraste un Kurzemes ziemeļdaļa, Vidzeme.
Nodarbošanās: lauksaimniecība, tirdzniecība.	**Nodarbošanās:** zveja, jūrniecība, lauksaimniecība, tirdzniecība.
Svarīgākās valstis (zemes), pilsnovadi: * Tālava (pils Trikāta) * Atzele * Koknese * Imera * Letija (pils Jersika)	**Svarīgākās valstis (zemes), pilsnovadi Vidzemē:** * Metsepole * Turaida * Idumeja * Daugavmalas lībieši
13. gs. rakstos minēti: Kokneses valdnieks – **Vetseke**, Tālavas valdnieks – **Tālivaldis**, Jersikas valdnieks – **Visvaldis.**	13. gs. rakstos minēti: Turaidas valdnieks – **Kaupo**, Satezeles valdnieks – **Dabrelis**, Salaspils valdnieks – **Ako**.

7. A. Uzraksti zem katra portreta zemi, kuras valdnieks attēlots!

Visvaldis

Tālivaldis

Lameiķis

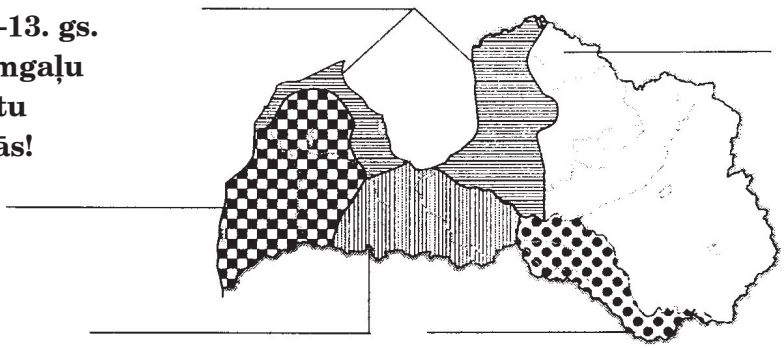
Viestarts

B. Kādas līdzības tu saskati valdnieku izskatā?

C. Kā tu domā, vai pēc portreta var spriest par valdnieka raksturu?

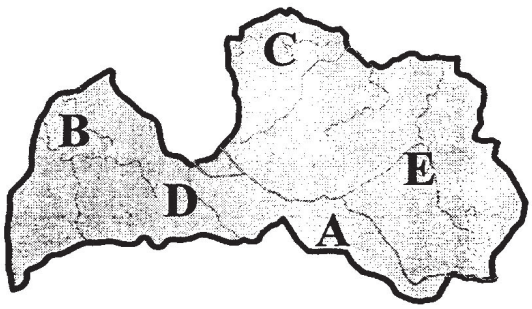
8. Darbojies ar karti!

A. Izpēti karti, kurā attēlotas 10.–13. gs. latgaļu, sēļu, līvu, kuršu un zemgaļu apdzīvotās zemes! ieraksti tautu nosaukumus atbilstošajās vietās!

B. Aplūko Latvijas karti! Uzraksti, kādi Latvijas vēsturiskie novadi tajā ir apzīmēti ar burtiem!

A _____
B _____
C _____
D _____
E _____

Sakari ar skandināviem

Dzīves vieta, dabas resursu pieejamība un sabiedrības attīstība noteica savstarpējās attiecības starp Latvijas teritorijā dzīvojošām tautībām un to kaimiņiem. Savukārt katrai Latvijas teritorijā dzīvojošai tautībai bija citādas attiecības ar kaimiņtautām un valstīm.

Saspringtas attiecības valdīja starp skandināviem un kuršiem. Rūnu rakstos vēsturnieki atklāja, ka skandināvi un kurši ne tikai savstarpēji tirgojušies, bet bieži devušies viens pie otra laupīšanas nolūkos. Arheoloģiskie izrakumi liecina, ka ap VII gs. vidu (ap 650. gadu) Grobiņā atradusies Gotlandes tirgotāju apmetne. Tā pastāvējusi aptuveni 150 gadu, bet aktīvāka tirdzniecība un centieni iekarot kuršu zemes sākās IX gadsimtā. Īpašas attiecības kuršiem bija ar vikingiem jeb kareivīgāko dāņu, zviedru un norvēģu senču grupu. Vikingi no IX līdz XI gs. apmeklēja gan Baltijas, gan Ziemeļu jūras krastos dzīvojošās tautas, arī kuršus un zemgaļus. Ap 853. gadu dāņi mēģināja iekarot kuršu apdzīvotās teritorijas, bet neveiksmīgi. Viņi zaudēja pusi savas flotes un ieročus, ko ieguva kurši. 855. gadā Grobiņu iekaroja zviedru ķēniņš Olafs, un kuršiem vajadzēja maksāt zviedriem nodevas. Ar skandināviem kurši ne tikai karoja, bet arī tirgojās un iegādājās kvalitatīvus šķēpus, zobenus un rotaslietas.

Starp kuršiem izcēlās to kareivīgākā daļa, no kuriem baidījās Baltijas jūras zviedru un dāņu piekrastes iedzīvotāji un sauca tos par "kuršu vikingiem". Ap XII gs. kurši un igauņi kopīgiem spēkiem iekaroja Elandes salu, kas piederēja Zviedrijai. No turienes viņi apdraudēja dāņu un zviedru tirdzniecības kuģus.

Skandināvus interesēja arī lībiešu un latgaļu teritorijas, jo tās deva iespēju uzturēt aktīvu tirdzniecību ar Krievzemi. Viens no tirdzniecības ceļiem gāja pa Daugavu uz Valdaja augstieni un tālāk uz Volgas upi, kura tecēja cauri visai Krievzemei. Volgas piekrastes pilsētās bija sastopami arābu tirgotāji un bija iespējams nonākt līdz pat Bizantijas galvaspilsētai Konstantinopolei. Par aktīvajiem tirdzniecības sakariem starp ziemeļiem un austrumiem liecina tas, ka Latvijas teritorijā atrastas austrumzemju monētas.

Sakari ar vāciešiem

X gadsimtā aktīvāka kļuva tirdzniecība Baltijas jūras krastos, un priekšgalā izvirzījās Gotlandes salas pilsēta Visbija. Tā kļuva par galveno starpnieku starp austrumiem un rietumiem. Visbijas tirgotāju kuģos pārkrāva vācu tirgotāju preces un veda tālāk uz Krievzemi. Vācu tirgotājiem šādi starpnieki bija neizdevīgi. Ap XII gs. vidu no Vācijas pilsētas Lībekas pie Latvijas teritorijā dzīvojošajām tautībām devās vācu tirgotāji, iebraucot Daugavas grīvā tikai kuģošanai labvēlīgā laikā – pavasarī. Vasaras mēnešos viņi tirgojās, bet rudenī kuģoja prom, jo ziemā nebija tirdzniecībai piemērotas vietas un noliktavas precēm. 1184. gadā kopā ar vācu tirgotājiem ieradās bīskaps Meinards. Atbraucēji sāka celt akmens pili Ikšķilē, un tad vācu tirgotāji palika tur arī ziemā.

Sakari ar slāviem

Arī Gauja bija sens tirdzniecības ceļš ar slāviem. Bagātie Pleskavas un Polockas kņazi un tirgotāji centās pakļaut latgaļus un lībiešus, panākot nodevu jeb meslu maksāšanu. Jersika un Koknese padevās Krievzemes kņazu virskundzībai, maksāja nodevas un pieņēma kristīgo ticību – pareizticību.

Zemgaļi turpretim viņiem nepakļāvās un izcīnīja savu neatkarību 1107. gada kaujā ar Polockas karapulkiem.

Arī Daugavas lībiešiem nācās izbaudīt Krievzemes kņazu uzbrukumus un kādu laiku pat maksāt meslus, bet pareizticību viņi nepieņēma.

9. Sakārto notikumus hronoloģiskā secībā un attēlo tos ar burtiem uz taisnes!

A. Jersika un Koknese pakļāvās Krievzemes kņazu virskundzībai.
B. Latvijas teritorijā ieradās bīskaps Meinards.
C. Kauja ar Polockas karapulkiem.
D. Visbija – tirdzniecības centrs Baltijas jūras krastos.
E. Lībekas nodibināšana.
F. Sāka celt mūra pili Ikšķilē.

____.._____.._____.._____.._____.._____.._____

2.2. Krusta kari Latvijas teritorijā

Dažādu viduslaiku bruņinieku ordeņu pārstāvji

Viduslaikos spēcīgās katoļu baznīcas pozīcijas atļāva organizēt plašus karagājienus, kuri vēsturē pazīstami kā **Krusta kari**. Tie ilga no 1096. gada līdz 1270. gadam. Krusta kara dalībniekiem pāvests apsolīja grēku piedošanu, dāvināja tiem iekarotās zemes, iekaroto tautu mantu un tiem, kuri bija krituši ticības vārdā, piešķīra mocekļa statusu. Tūkstošiem Eiropas kristiešu – bruņinieki, prinči, zemnieki un svētceļnieki – atsaucās aicinājumam un devās no Rietumeiropas uz Palestīnu, lai atgūtu katoļu baznīcai svēto pilsētu Jeruzalemi, ko bija iekarojuši musulmaņi.

1. Turpini asociatīvo rindu!

bruņinieku ordenis, godīguma kodekss, bruņas, romāni,

_____

_____

_____

_____

_____

2. Uzraksti īpašības vārdus, kas raksturo bruņinieku ordeņu brāļus Krusta karu laikā!

_____

_____

_____

3. Novērtē tabulā ierakstītos Krusta karu cēloņus un sadali tos reliģiskos (ar burtu r), ekonomiskos (ar burtu e), politiskos (ar burtu p) un citos (ar burtu c)!

Atgūt svēto pilsētu Jeruzalemi, ko bija iekarojuši musulmaņi, aizstāvēt svētās vietas.	r
Iegūt jaunas zemes apstrādei, īpašumam.	
Liels cilvēku skaits Eiropā, kuri nebija apmierināti ar savu likteni un dzīves apstākļiem.	
Celt kristīgās baznīcas, nostiprināt pāvesta autoritāti.	
Iegūt augstāku statusu sabiedrībā, atbrīvoties no dzimtbūšanas.	
Iespējas kontrolēt tirdzniecību Vidusjūrā, iekarot jaunus tirdzniecības ceļus.	
Ziņkārība, alkas pēc piedzīvojumiem , nostāsti par pasakainām austrumu bagātībām.	
Iespēja atbrīvoties no tiesas sprieduma, grēkiem, sliktas reputācijas, parādiem.	

3. Nosaki kopīgo!

Jonīti, templieši, teitoņi – _____

Urbāns II, Inocents III – _____

Fridrihs I Barbarosa, Ričards I Lauvassirds, Luijs IX, Konrāds III –

_____

Jeruzalemes karaliste, Antiohija, Edesa, Tripole – _____

Lai gan neviena no Krusta karu militārajām kampaņām nebija īsti veiksmīga un izdzēsa daudzu cilvēku dzīvības, tomēr to laikā bija nodibināti labi tirdzniecības sakari starp Eiropu un Tuvajiem Austrumiem, kas turpinās arī mūsdienās. Eiropieši iepazinās ar austrumu tradīcijām, kultūru, pārtikas produktiem un garšvielām.

Krusta kari risinājās arī Eiropā. Pireneju pussalā cīņa ar neticīgajiem (arābiem, ebrejiem) saplūda ar nacionālās atbrīvošanas kustību – **rekonkistu** (zemju atkarošana), kas turpinājās līdz 1492. gadam. Iespējas vairot katoļu baznīcas bagātības pavērās arī Baltijas jūras reģionā, kur dzīvoja nekristītas tautas.

Krusta karu cēloņi

Jau kopš vikingu laikiem Austrumbaltijas izdevīgais ģeogrāfiskais stāvoklis ekonomiski un politiski piesaistīja kaimiņvalstu tirgotāju un karotāju uzmanību. Svarīga loma reģionālajā tirdzniecībā bija Daugavai, jo pa to varēja nokļūt līdz Volgas un Dņepras ūdensceļiem. Katoļu baznīcai šis iekarojumu virziens bija ļoti izdevīgs, jo vācu tirgotāji jau tirgojās šajās teritorijās un pazina vietējos apstākļus. Arī kuģu ceļa izmaksas bija mazākas nekā austrumu virzienā. Baltijas jūras reģionā nebija izveidojušās lielas, spēcīgas valstis ar stipru valdnieku un labi

bruņotas armijas aizsardzību. Neskatoties uz to, Latvijas teritorijas kristianizācija ar viduslaikiem raksturīgajām metodēm „karš-kristībamiers" norisinājās apmēram 100 gadu ilgā laika periodā.

4. Paskaidro cēloņus, kas mudināja bruņiniekus-krustnešus doties uz Austrumbaltiju!

Reliģiskie cēloņi: _____
Politiskie cēloņi: _____
Ekonomiskie cēloņi: _____
Citi cēloņi: _____

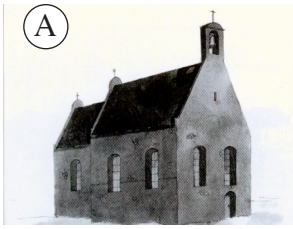
Pirmie bīskapi

Pirmais zināmais katoļu misionārs Livonijā un pirmais Ikšķiles bīskaps bija **Svētais Meinards**. Priesteris Meinards kopā ar vācu tirgotājiem ieradās Livonijā ap 1180. gadu. Viņš pildīja rakstveža pienākumus, vadīja dievkalpojumus, kalpoja par misionāru un pakāpeniski apguva lībiešu valodu. 1184. gadā atbraucēji uzcēla koka kapelu Ikšķilē. Gadu vēlāk no Gotlandes (Visbijas) ataicinātie mūrnieki Ikšķilē uzcēla mūra pili un baznīcu, kā arī akmens pili Mārtiņsalā. Brēmenes arhibīskaps Hartvigs II piešķīra Meinardam bīskapa tiesības jaunizveidotajā Ikšķiles bīskapijā. Bīskapa dzīve noslēdzās 1196. gada 12. oktobrī. Viņš tika apglabāts Ikšķiles baznīcā. 14. gadsimtā Meinarda mirstīgās atliekas pārapbedīja Rīgas Doma baznīcā, kur tās atrodas arī tagad.

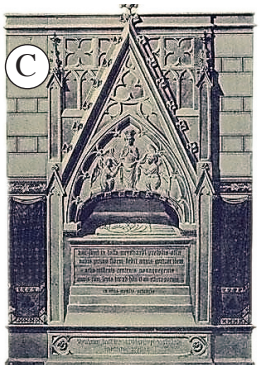
Bīskaps ir pāvesta iecelts bīskapijas vadītājs. Vienīgi bīskaps, uzliekot rokas, ir tiesīgs iesvētīt citas personas garīgos amatos.

Ikšķile ir tā vieta, kur pirms vairāk nekā 800 gadiem aizsākušies svarīgi notikumi Latvijas un pat Eiropas vēsturē. To liecinieki ir vecākās mūra celtnes drupas uz Sv. Meinarda salas Daugavā. Tas ir valsts nozīmes arhitektūras un vēstures piemineklis, kuru apmeklējot, iespējams gūt priekšstatu par viduslaiku notikumiem. Teritorijā, kur atrodas Ikšķiles baznīcas drupas un kas tagad ir sakopta, notiek brīvdabas dievkalpojumi, ir iespēja kristīties un noslēgt laulību.

5. Nosaki pēc apraksta, kas redzams attēlos, un pieraksti attēla numuru atbilstošajam aprakstam!

A

B

C

D

☐ Baltijā pirmās mūra celtnes drupas uz Svētā Meinarda salas mūsdienās.
☐ Ikšķiles baznīca pirms 1879. gada pārbūves.
☐ Svētā Meinarda portrets uz viņa kapa pieminekļa.
☐ Bīskapa Meinarda kapa piemineklis Rīgas Doma baznīcā.

6. Izlasi teksta „Bīskapa Meinarda mantojums" fragmentu un atbildi uz jautājumiem!

Piektā daļa Meinarda celtās pils piederējusi viņam, pārējā – vietējiem lībiešiem. Daļa lībiešu jau bija pieņēmuši kristīgo ticību, citi to solījuši darīt pēc pils uzcelšanas. Meinardam nācies vilties. Nekristītie lībieši sākuši vajāt kristītos, aplaupījuši Meinardu, piekāvuši viņa kalpotājus.

(Gabre A. *Bīskapa Meinarda mantojums*, Rīgas Balss, 01. 09. 2004.)

A. Kā tu vērtētu Sv. Meinarda darbību, ja dzīvotu viņa laikā?

_____

_____

_____

B. Kā tu domā, kāpēc vietējie iedzīvotāji uzreiz nepieņēma kristietību?

_____

_____

_____

C. Kāpēc, tavuprāt, Ikšķiles viduslaiku celtnes ir nozīmīgas mūsdienās un tiek saglabātas?

_____

_____

_____

1196. gadā pēc Meinarda nāves Brēmenes arhibīskaps Hartvigs II iesvētīja jaunu bīskapu Livonijā – Bertoldu. Kristīgās ticības izplatīšanā Bertolds izmantoja krustnešu karaspēku. 1198. gadā viņš panāca, ka Romas pāvests izsludināja karagājienu pret Austrumbaltijas neticīgajiem, un kopā ar krustnešiem ieradās Daugavas grīvā.

Pie Rīgas kalna notika kauja, kurā bīskapa karaspēks uzvarēja, bet pats bīskaps krita. Viņu nogalināja karavīrs Imauts (citos avotos Imants). Kad krustneši atgriezās dzimtenē, līvi nomazgāja svešo ticību Daugavā un atgriezās pie saviem elku dieviem. Šos notikumus apraksta *Livonijas hronika*, kur pirmo reizi tika pieminēts Rīgas vārds. Bertolds tika apglabāts Ikšķiles baznīcas altāra telpā. 14. gs. beigās viņu pārapbedīja Rīgas Doma baznīcas Svētā Krusta altāra priekšā.

Trešais bīskaps – pieredzējis diplomāts un politiķis Alberts (1165–1229) sāka aktīvu darbību tikai tad, kad bija izpētījis vietējos apstākļus. Viņu interesēja ne tikai neticīgo pakļaušana, bet arī Daugavas tirdzniecības ceļa kontrole un iespējamais arhibīskapa (virsbīskapa) amats.

7. Pabeidz iesāktos teikumus un prognozē bīskapa Alberta darbību!

A. Ja tautas nav vienotas, tad _____

B. Ja bieži notiek sadursmes ar kaimiņiem, tad _____

C. Ja šī teritorija interesē arī Dānijas karaļus un Krievijas kņazus, tad _____

1199. gadā pāvests Inocents III iesvētīja Albertu par trešo Livonijas bīskapu. Alberts saņēma arī pāvesta bullu, kas aicināja vācu bruņiniekus krusta karā pret neticīgajiem Līvzemē. 23 kuģi ar bruņiniekiem iebrauca Daugavas grīvā.

1201. gadā pēc vairākām sadursmēm ar lībiešiem tika panākts miers. Bīskaps Alberts sāka celt Rīgas pilsētu, uz kurieni no Ikšķiles pārcēla savu rezidenci. Šos notikumus uzskata par **Rīgas pilsētas** dibināšanas gadu. Tika izveidota Rīgas bīskapija, bīskaps Alberts apstiprināts kā pirmais Rīgas bīskaps un 1202. gadā nodibināts **Zobenbrāļu ordenis** jeb Kristus Bruņinieku brālība kā vācu Teitoņu ordeņa atzars.

1206. gadā lībiešu un krustnešu sadursmē Salaspils tuvumā gāja bojā lībiešu valdnieks Ako un tika **kristīti lībieši**. Vēlāk katolicismā pārgāja arī pareizticīgie iedzīvotāji Kokneses, Tālavas un Jersikas novados. 1207. gadā pēc Sēlpils iekarošanas tika **kristīti** arī **sēļi**. 1209. gadā sākās **Cēsu pils** celtniecība un to veidoja kā Zobenbrāļu ordeņa pastāvīgu bāzi.

Cēsu pils mūsdienās

Bīskapa Alberta piemiņas zīme pie Doma katedrāles

1208. gadā tika sagūstīta Jersikas valdnieka Visvalža ģimene, un lai to glābtu, viņam vajadzēja parakstīt miera līgumu ar krustnešiem.

1211. gadā tika ielikts pamatakmens jaunajai bīskapa katedrālei – **Svētās Marijas jeb Māras (Doma) baznīcai.**

1214. gadā bīskaps Alberts parakstīja miera līgumu ar Tālavas valdnieku Tālivaldi.

1229. gadā bīskaps Alberts nomira un tika apbedīts Rīgas Domā.

Viņa valdīšanas laikā tika kristīti visi lībieši, sēļi un daļa latgaļu. To panāca ar dažādiem līdzekļiem: gan slēdzot padošanās līgumus ar cilšu kungiem un vecajiem, gan kā gūstekņus uz Vāciju aizvedot virsaišu dēlus. Bīskaps Alberts pat apņēmās maksāt pareizticīgo latgaļu vietā maksājumus krievu kņaziem par katoļticības pieņemšanu. Turaidas valdniekam Kaupo par atbalstu krustnešiem deva iespēju apmeklēt Romas pāvesta rezidenci.

Doma katedrāle mūsdienās

Kristianizācijas rezultātā senlatvieši zaudēja senās svētvietas un

pagāniskās paražas. Dabas dievību un mājas garu funkcijas tika pārnestas uz kristīgajiem svētajiem un eņģeļiem. Ģimenes godus pieskaņoja svēto rakstu noteikumiem (kristībai, laulībai, apstāvēšanai), bet gadskārtējos svētkus piesaistīja kristīgās baznīcas gada ritumam.

8. Izlasi avota fragmentu un padomā, kādi notikumi apstiprina autora teikto par katru no bīskapiem!

19. gadsimta Baltijas vācu vēsturnieks E. Serafims bīskapu raksturo šādi: viņam nepiemita „Meinarda sentimentālā lēnprātība", viņš nebija arī „pārlieku centīgs kā Bertolds" un „nekad nesavilka loku par stingru", kur nevarēja ar varu, tur „lietā lika diplomātisku viltību.

(Pāvulāne V. Pāvulāns V. *Bīskaps Alberts un Baltija*. Kultūras Fonda Avīze, Nr. 9, 1991. gada maijs, 10.–11. lpp.)

Kuršu pakļaušana

Kareivīgie un drosmīgie kurši 1210. gadā netālu no Rīgas nocietinājumiem ielenca krustnešu kuģus. Uzbrukums cieta neveiksmi, jo viņiem nepalīdzēja ne lībieši, ne lietuvieši, ne krievi, ne zemgaļi. Kurši mēģināja ieņemt Rīgu vairākkārt, bet nesekmīgi.

1229.–1230. gadā krustnešu karaspēks iebruka Kursas zemēs un piespieda vietējos iedzīvotājus pieņemt kristīgo ticību. Kuršu valdniekiem un vecākajiem nācās noslēgt ar vāciešiem padošanās līgumu. Iekarotāji sadalīja savā starpā kuršu zemes, uzlika iedzīvotājiem lielākas nodevas, nekā līgumā bija noteikts. Kurši vairākas reizes mēģināja atbrīvoties no svešzemnieku jūga. Lielākā kauja notika 1260. gadā **pie Durbes**. Ziņas par tās norisi sniedz divas hronikas: ***Atskaņu hronika,*** kas sarakstīta 13. gs. 90. gados, un ***Dusburgas Pētera hronika***, datēta ar 14. gs. 20. gadiem.

8. Kā tu domā, kurš avots sniedz precīzākas ziņas par kauju? Pamato savu atbildi!

_____

_____

_____

Atskaņu hronika – otra senākā hronika pēc Livonijas Indriķa hronikas.
Dusburgas Pētera hronika – prūšu zemes vēsture, kuru XIV gs. uzrakstīja Teitoņu ordeņa garīdznieks Dusburgas Pēteris.

Pēc hroniku ziņām, sapulcējās liels karaspēks, kurā ietilpa gan Vācu ordeņa Prūsijas un Livonijas atzaru locekļi, gan pakļauto tautu karavīri: prūši, kurši un igauņi. Karaspēkam pievienojās arī Dānijas karaļa vasaļi no Ziemeļigaunijas un laicīgie krustneši – svētceļnieki no citām katoļticīgajām zemēm. ***Atskaņu hronika*** ziņo, ka īsi pirms kaujas kurši atteicās no cīnīšanās un kaujas lauku pameta. Savukārt ***Dusburgas Pētera hronika*** stāsta, ka, sākoties kaujai, kurši kā atkritēji uzbruka kristiešiem no aizmugures, palīdzot lietuviešiem sakaut krustnešu karaspēku. Kaujā krita vairāki tūkstoši krustnešu, tajā skaitā arī karaspēka vadoņi. Kurši atguva zaudēto brīvību, bet

tikai uz dažiem gadiem. Jau 1261. gadā vācieši atkal iebruka Kursā un sāka asiņainu izrēķināšanos. Kuršu pretošanās tika pilnīgi apspiesta 1267. gadā.

9. Novērtē kuršu cīņu par brīvību apstākļos, kad lielākā Senlatvijas daļa jau bija pakļauta!

_____

_____

_____

Zemgaļu pakļaušana

Visilgāk vācu krustnešiem tagadējās Latvijas teritorijā pretojās zemgaļi. Vēstures literatūrā pat ir sastopams jēdziens: zemgaļu simtgadu brīvības cīņas.

Pirmā zemgaļu sadursme ar vāciešiem notika jau 1185. gadā, kad zemgaļi uzbruka bīskapa Meinarda celtajai Ikšķiles pilij. Bīskaps Alberts 1200. gadā panāca pāvesta aizliegumu visiem kristīgajiem tirgotājiem apmeklēt Zemgales ostu. Zemgaļu valdnieks Viestarts, lai apgūtu ordeņa karamākslu un gūtu sabiedrotos cīņās pret lietuviešiem, 1205. gadā noslēdza ar vāciešiem savienību pret lietuviešiem un lībiešiem. Zemgaļu un krustnešu attiecībās bija gan mierīgi periodi, gan niknas sadursmes.

1236. gada vasarā Livonijā no jauna pēc vairāku gadu pārtraukuma ieradās krustnešu papildspēki. Kā aprakstīts *Atskaņu hronikā*, krustnešu un viņu sabiedroto karaspēks, tajā skaitā zemgaļi, iebruka Lietuvas zemē. Atpakaļ uz Rīgu karaspēks devās ar lielu laupījumu. Ceļš gāja caur purvaino Saules zemi, kur lietuviešu karaspēks sirotājus panāca un aplenca. Sākās kauja, krustneši zaudēja un **Saules** (**Vecsaules**) apkaimē krita arī ordeņa mestrs. Zobenbrāļu ordenis beidza pastāvēt. Nākamajā gadā tā atliekas pievienojās Vācu ordenim. Izveidojās Vācu ordeņa vietējais atzars – **Livonijas ordenis**, kas turpināja kristietības ieviešanu.

Zināms, ka pēc Livonijas ordeņa negaidītā iebrukuma Zemgalē ap 1250. gadu zemgaļi apņēmās maksāt ordenim meslus un atļāva vācu soģiem (tiesnešiem) uzturēties viņu pilīs. Pēc tam 1259. gadā, kad lietuvieši bija sagrāvuši ordeņa spēkus kaujā pie Sodas, zemgaļi sacēlās. Vēlākajos gados viņi vairākkārt smagi sakāva Livonijas ordeņa armiju. 1266. gadā Livonijas ordenis, lai radītu placdarmu karam pret Zemgali, pie tās robežām uzcēla Jelgavas pili. Zemgaļiem 1272. gadā nācās noslēgt ar ordeni padošanās līgumu. 1279. gadā lietuvieši sagrāva Livonijas ordeņa armiju kaujā pie Aizkraukles. Tai sekoja zemgaļu sacelšanās valdnieka Nameiša vadībā. Tika atkarotas vācu ieņemtās pilis un rīkots uzbrukums Rīgai. Tomēr brīvība nebija ilgstoša, jo 1281. gadā lieli krustnešu spēki, kurus veidoja Livonijas ordeņa, Rīgas arhibīskapa un Dānijai piederošās Ziemeļigaunijas bruņinieku armijas, piespieda zemgaļus no jauna kapitulēt. Pēc vācu pils uzcelšanas Svētajā kalnā

(līdzās Tērvetei) aizsākās galīgā zemgaļu pakļaušana. Lai gan 1287. gadā zemgaļiem vēlreiz izdevās pieveikt Livonijas ordeņa pulkus kaujā pie Garozas, ordeņa pārspēks kopumā bija neapšaubāms. Lai izbēgtu no pakļautības, daļa zemgaļu 13. gadsimta beigās Nameiša vadībā pameta senās dzīvesvietas un aizgāja uz Lietuvu.

Izmanto savas zināšanas!

10. Atzīmē ar burtiem uz laika ass hronoloģiskā secībā senlatviešu ciltis pēc kristietības pieņemšanas gada!

a) zemgaļi
b) kurši
c) lībieši
d) sēļi
e) latgaļi

11. Izpēti karti *Baltija 13. gadsimtā!*

A. Ieraksti tabulā , kādi notikumi Krusta karu laikā norisinājās katrā no Latvijas reģioniem!

B. Uz bultām kartē uzraksti numurus atbilstoši teritorijas iekarošanas hronoloģiskajai secībai!

Reģions	Gads	Notikums
Vidzeme		
Kurzeme		
Zemgale		
Latgale		

Karte *Baltija 13. gadsimtā*

2. 3. Livonija līdz XVI gadsimtam

Viduslaiku beigu posmā – vēlajos viduslaikos Eiropas valstu iedzīvotājiem nācās pārdzīvot saimnieciskas grūtības, epidēmijas un dabas katastrofas, bezgalīgus karus, baznīcas autoritātes krišanu, pārtikas un citu lauksaimniecības izstrādājumu cenu straujas svārstības, nemierus un dumpjus, arī musulmaņu iebrukumus Dienvidaustrum Eiropā. Vismagākās sekas Rietumeiropā bija 1347.–1350. gada Lielajam mērim jeb „melnajai nāvei". Tā laikā Rietumeiropa zaudēja ap 20 miljoniem cilvēku.

Viduslaiku beigās atsevišķās valstīs veidojās centralizētas monarhijas ar spēcīgu karaļa varu un tolaik modernu pārvaldes sistēmu. Sāka veidoties no monarha atkarīgs ierēdniecības slānis – izglītotie juristi, kas bija cēlušies no sīkās bruņniecības un pilsētniekiem. Pieauga sabiedrības kārtu pašapziņa. Ierēdniecības slānis piedalījās kārtu pārstāvniecības sanāksmēs un kļuva par aktīvu politisko spēku. Arī Krievijā, Zviedrijā un Polijā–Lietuvā nostiprinājās valdnieka vara, un šīs valstis iekaroja jaunas teritorijas.

Kamēr kaimiņvalstīs norisinājās centralizācijas procesi, Livonija palika politiski sadrumstalota. Tās valstiņu valdnieki – ordeņa mestrs un bīskapi nespēja piemēroties jauno laiku Eiropai, panākt savstarpēju saskaņu un sākt pārmaiņas savās zemēs.

Karte *Eiropa 15. gs. beigās*

1. Sakārto notikumus un personas tabulā atbilstoši vēstures periodam!

Lielais mēris Rietumeiropā, Simtgadu karš, bīskaps Alberts, Rīgas dibināšana, vikingu laikmets Kursā, turki iekaro Konstantinopoli, Turaidas līvu valdnieks Kaupo, Krusta karu sākums Baltijā, pāreja uz zemkopību Latvijas teritorijā, Āraišu ezerpils, Saules kauja, pirmo iedzīvotāju ienākšana Latvijas teritorijā, Hanza, bīskaps wMeinards, Tacita darbs *Ģermānija* , Rīgas dibināšana, vikingu apmetne Grobiņā, pirmie pilskalni Latvijas teritorijā, Jersikas valdnieks Visvaldis.

Laiks	Notikumi	Personas
Aizvēsture un senie laiki (8500. g. p. m. ē.–5. gs.)		
Agrie viduslaiki (5.–10./11. gs.)		
Attīstītie viduslaiki (10./11.–13. gs.)		
Vēlie viduslaiki (14.–15. gs.)		

Livonijas zemju pārvalde

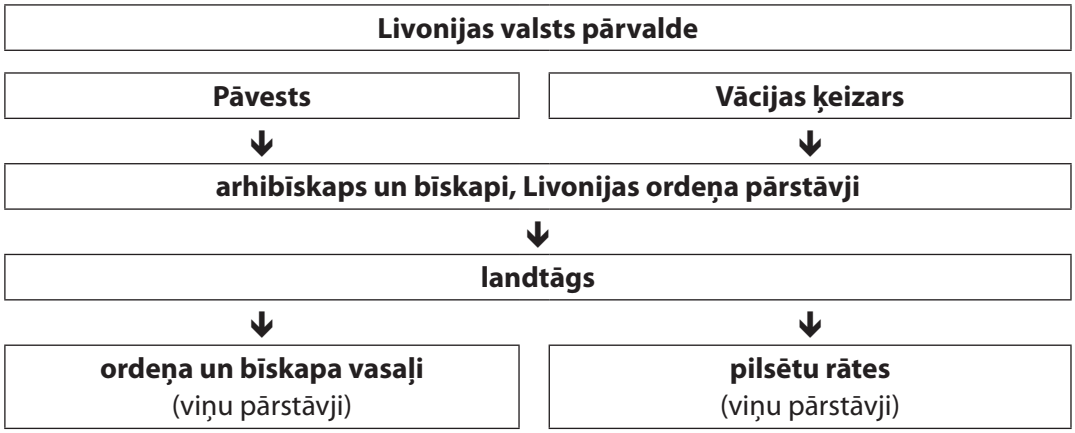
Tagadējās Latvijas un Igaunijas teritorijā radās 5 valstiņas, kuras kopā sauca par **Livoniju**. Tās bija Livonijas ordeņvalsts, Rīgas arhibīskapija, Kurzemes, Sāmsalas un Tērbatas bīskapijas. Livonijas zeme tika sadalīta starp katoļu baznīcu un Livonijas ordeni. Neviena no Livonijas valstiņām nebija pilnīgi neatkarīga. To feodālie senjori bija Romas pāvests un Vācijas ķeizars.

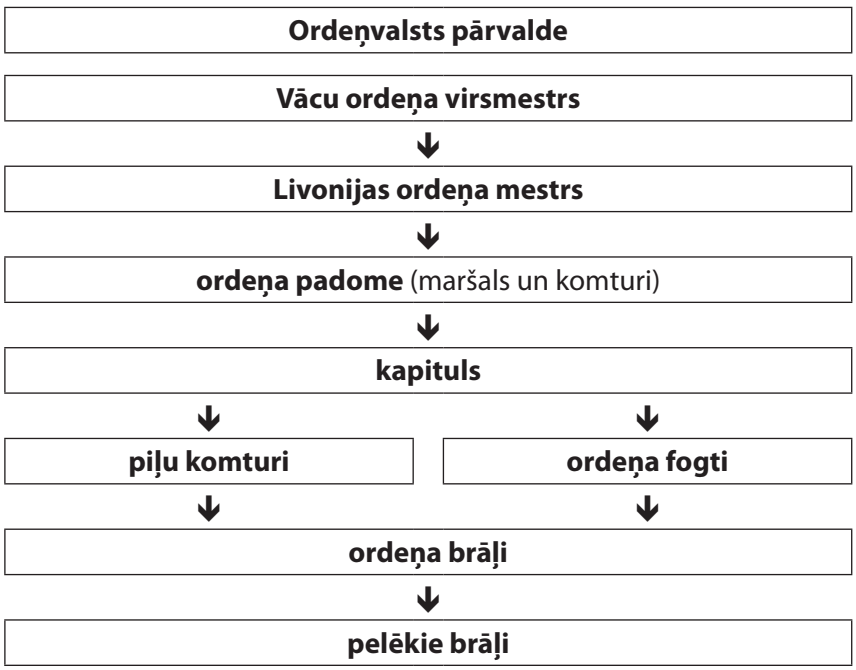

Karte *Livonijas zemes ordeņa un bīskapu valdījumā*

Ap 1420. gadu Livonijas zemes īpašnieki sanāca uz sapulci – landtāgu. Landtāgs kļuva par Livonijas konfederācijas galveno orgānu.

Livonija – līvu zeme. Izveidojās Krusta karu rezultātā.
Konfederācija – valstu savienība.
Rāte – pilsētas padome.

Livonijas ordeņa augstākais pārvaldnieks bija Vācu ordeņa virsmestrs, kas dzīvoja Prūsijā. Viņš apstiprināja Livonijas mestrus, kurus ievēlēja uz visu mūžu. Mestra palīgs un karaspēka pavēlnieks bija maršals. Mestram palīdzēja ordeņbrāļu – bruņinieku sanāksme, ko sasauca reizi gadā. Ordeņvalsts bija sadalīta apgabalos, kurus no savām pilīm pārvaldīja komturi un ordeņa tiesneši jeb fogti. Pavisam ordenim piederēja ap 60 pilis – cietokšņi. Ordeņa bruņiniekus apkalpoja pelēkie brāļi jeb pusbrāļi. Atšķirībā no ordeņa brāļiem viņiem varēja būt ģimene.

Bīskapus iecēla pāvests. Pārvaldīt valsti tiem palīdzēja kapituli, kurus veidoja augstākie bīskapijas garīdznieki. Rīgas arhibīskapam zemi palīdzēja pārvaldīt arī tiesneši jeb fogti. Tā kā bīskapiem nebija cita karaspēka, viņi savu zemi sadalīja bruņiniekiem – vasaļiem. Vasaļi un kapituls veidoja bīskapijas padomi.

2. Sakārto notikumus uz laika ass hronoloģiskā secībā!

A. Pirmais Livonijas landtāgs.
B. Rīgas dibināšana.
C. Zobenbrāļu ordeņa dibināšana.
D. Krusta karu sākums Baltijā.
E. Livonijas ordeņa dibināšana.
F. Saules kauja.

D. . . . .

Livonijas lauksaimniecība

Livonijas lauksaimniecības pamats bija zemnieku saimniecības. Sākotnēji Livonijas vietējie iedzīvotāji bija brīvi cilvēki. Viņiem bija jādod daļa savu ienākumu zemes kungiem un jāpilda karaklaušas, jāpiedalās piļu celtniecībā un ceļu būvē. Par karadienestu piešķīra lietošanā zemi, ko sauca par lēni. Lēņa saņēmējus sauca par vasaļiem. Vietējās izcelsmes vasaļus sauc par leimaņiem. Vasalis bija personiski atkarīgs no sava kunga – senjora, kurš apsolīja aizsargāt vasali pret ienaidniekiem.

16. gadsimtā mainījās zemnieku stāvoklis un pienākumi. Muižnieki bija ieinteresēti paplašināt muižas zemes, palielināt klaušas un nodevas. Muižas zemes palielināja, pievienojot zemniekiem atņemto zemi. Muižās zemniekiem bija jāpilda klaušas: jāapstrādā kunga zeme un jāveic kunga saimniecībā citi darbi, kuru apjoms arvien pieauga. Zemnieki bija galvenie lauksaimniecības produktu ražotāji. Bija divu veidu

zemnieki: saimnieki un kalpi. Saimnieki vadīja paši savas saimniecības, bet kalpi strādāja pie viņiem.

Zemnieku iedalījums

saimnieki	**kalpi**
leimaņi (saimnieki ar savu zemi, kam bija jāiet karot kunga karaspēkā) **brīvzemnieki** (saimnieki, kas varēja nepildīt klaušas)	**bandinieki** (kalpi ar savu zemes strēmeli jeb bandu) **vaļinieki** (kalpi, kas varēja brīvi mainīt saimnieku) **drelļi** (nebrīvi kalpi) **iebūvieši** (kalpi, kas apstrādāja neapgūtu zemi)

16. gadsimta laikā visās Livonijas valstīs bija ierobežota zemnieku pārvietošanās brīvība. Tādejādi lielākā daļa zemnieku kļuva par muižnieka dzimtai piederošu darbaspēku – **dzimtzemniekiem**. Viņi bija pilnīgi atkarīgi no muižnieka un bez muižnieka atļaujas nedrīkstēja aiziet prom no zemes.

3. Pabeidz teikumus, ierakstot vārdos trūkstošos burtus!

Kad bruņinieki apmetās uz pastāvīgu dzīvi muižās, viņus sāka dēvēt par **m** __ __ __ __ __ __ __ __ __ **m**. Zemniekiem bija jādod muižniekiem **n** __ __ __ __ __ **s**. Muižas laukos bija jāatstrādā **k** __ __ __ __ __ **s**. Zemnieki iedalījās saimniekos un **k** __ __ __ __ **s.** Laika gaitā zemnieki tika padarīti par **d** __ __ __ __ __ __ __ __ __ __ __ __ __ **m**.

Pārbaudi sevi! Šīs ir pareizās atbildes!
muižniekiem, nodevas, klaušas, kalpos, dzimtzemniekiem

Livonijas pilsētas Hanzas savienībā

Livonijā bija maz pilsētu. Latvijas teritorijā par pilsētām varēja saukties Rīga, Ventspils, Kuldīga, Piltene, Aizpute, Koknese, Valmiera, Cēsis, Limbaži un Straupe. Livonijas pilsētas veidojās pēc Rietumeiropas pilsētu parauga no amatnieku un tirgotāju apmetnēm. Visā Livonijā pilsētas piederēja tam augstākajam kungam, uz kura zemes tās atradās. Laiku pa laikam iegūt patstāvību izdevās vienīgi Rīgai.

Bauskas pils

Ventspils pils

Pilsētas pārvalde

pilsētas birģermeistars

↓

rāte (rātskungi)

↓

pilsētnieku (birģeru) **sapulce**

Birģermeistars – rātes vadītājs, mūsdienās – pilsētas mērs.
Ģilde – tirgotāju, amatu meistaru apvienība.

Pilsētās vara piederēja sabiedrības augšslānim – bagātajiem vācu lieltirgotājiem. No viņu vidus nāca rātskungi un **birģermeistari**, kuri noteica politiku pilsētā. Pilsētu pārvaldīja rāte.

Pilsētnieku vidusslāni veidoja vācu amatnieki un sīktirgotāji. Viena aroda amatnieki apvienojās cunftēs jeb brālībās. Katrai brālībai bija savi iekšējie uzvedības noteikumi – šrāgas (statūti). Amatnieku darbnīca piederēja meistaram. Lai kļūtu par meistaru, bija jāpierāda sava amata prasme un jāiztur speciāls pārbaudījums. Katrs meistars turēja zeļļus un mācekļus. Amatnieku brālības apvienojās Mazajā **ģildē**. Bet tirgotāji izveidoja savu organizāciju – Lielo ģildi. Ģildes vadīja vecākie – eltermaņi. Svešzemju neprecētie tirgotāji izveidoja savu organizāciju – Melngalvju brālību. Tie pilsētnieki, kurus ģildēs un cunftēs neuzņēma – bārddziņi, lina audēji, krāvēji, pārcēlāji, zvejnieki – veidoja savas brālības. Lielais vairums latviešu un igauņu bija pilsētnieku zemākā slāņa pārstāvji.

Pilsētnieki (birģeri)

↓ ↓

Vācieši | **Vietējie iedzīvotāji**

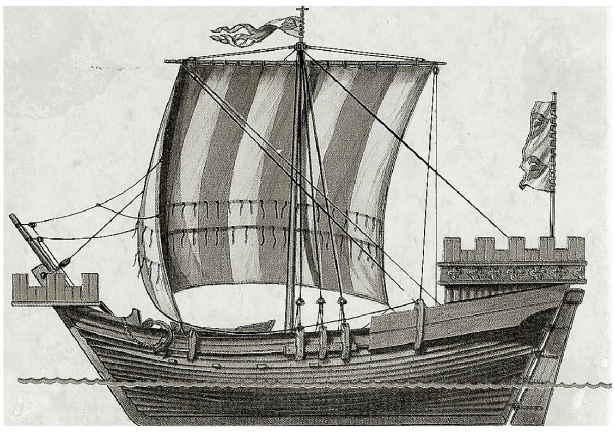
↓ ↓ ↓

Amatnieki | **Tirgotāji** | **Brālības**

↓ ↓ ↓

Cunftes | **Ģildes** | **Melngalvju brālība** (Rīgā un Tallinā)

Pilsētā dzīvoja arī **nepilntiesīgie pilsētnieki** jeb **atstumtie.** Tie bija nelegālie ebreji un „netīro" amatu pārstāvji – kaprači, pirtnieki, atkritumu vācēji, bendes.

14. gs. tirdzniecības kuģis – koge

1282. gadā Rīga iestājās Ziemeļvācijas Hanzas tirdzniecības pilsētu savienībā, kas kontrolēja visu tirdzniecību Baltijas jūrā. Hanzas savienībā tika uzņemtas arī citas Livonijas pilsētas: Cēsis, Straupe, Valmiera, Ventspils, Tallina, Tartu un Pērnava. Livonijas pilsētu tirgotāji bija starpnieki starp Polockas, Vitebskas, Novgorodas, Pleskavas un Smoļenskas tirgotājiem un Rietumeiropas tirgotājiem. No Krievzemes uz Rietumeiropu caur Rīgu veda vasku un zvērādas. No Livonijas uz Rietumeiropu plūda lini un kaņepāji, bet no Rietumeiropas uz Rīgu veda Flandrijas audumus, vadmalu, sāli, siļķes, metālu, vīnu un vācu alu. Livonijas zemnieki Rīgā pārdeva linus, medu, vasku, labību, lopus, zivis, bet pirka amatnieku izstrādājumus.

15. gadsimtā Rīgai atrašanās Hanzas savienībā kļuva neizdevīga, jo savienība zaudēja bijušo ietekmi Baltijas reģionā. Rīgas tirgotāji izvēlējās jaunus tirdzniecības partnerus – holandiešus.

4. Novērtē apgalvojumus!

Apgalvojums	Jā	Nē
Pilsētu pārvaldīja rāte.		
Rīga iestājās Hanzas pilsētu savienībā.		
Viena aroda amatnieki apvienojās ģildē.		
Livonijā bija daudz pilsētu.		
Tirgotāji izveidoja savu organizāciju Mazo ģildi.		
Katrai brālībai bija savi iekšējie noteikumi – šrāgas.		

5. Izskaidro jēdzienus un katram mini konkrētu piemēru Latvijas vēsturē!

Jēdziens	Skaidrojums	Piemērs
Cunfte		
Hanzas pilsētas		
Landtāgs		
Ģilde		

6. Izmantojot savas zināšanas vēsturē, izdomā un uzraksti sacerējumu par tematu *„Mana diena Livonijā”*! Uzraksti, ko tu redzētu Livonijā, ja tur nokļūtu uz vienu dienu. Sacerējumā izmanto jēdzienus (to secība nav svarīga): Livonija, pils, ģilde, rāte, birģermeistars, šrāgas, vācieši, brālības, vietējie iedzīvotāji, cunfte!

7. Kā tu domā, ko simbolizē vārds *Livonija* attēlos redzamajos mūsdienu uzņēmumu logo?

8. Noskaidro, kur vēl mūsdienās sastopams Livonijas nosaukums!

3. Jauno laiku vēsture

3.1. Reformācija un pretreformācija Livonijā

1. Ieraksti shēmas tukšajos lodziņos, ko sabiedrībai deva katrs no procesiem!

16. gs Eiropā notika pārmaiņu procesi, kas ieviesa daudz pārmaiņu sabiedrības attīstībā		
Renesanse Humānisms	**Reformācija**	**Lielie ģeogrāfiskie atklājumi**

Vitenbergas Universitātes teoloģijas doktors un profesors Mārtiņš Luters (1483–1546)

Vitenbergas pils baznīca

2. Kāda ir attēlos redzamās personības un vietas vēsturiskā nozīme?

3. Kā tu domā, ja M. Luters piedzimtu 1383. vai 1583. gadā, vai vēsture būtu citāda un reformācija nenotiktu? Pamato savu atbildi!

4. Atrodi norādītajam laika periodam atbilstošu vēstures procesu un ieraksti tabulā pareizās atbildes burtu!

Gads	Pareizais burts	Notikums
1517		A) Vormsas reihstāgs pasludināja Luteru par ķeceri. Luters šajā gadā uzsāka Bībeles tulkošanu vācu valodā.
1524		B) Bērtuļa nakts Francijā.
1534		C) Augsburgas miera līgums – vienošanās, sekojot principam: kurš valda, tas arī nosaka reliģiju.
1555		D) Mārtiņš Luters pie Vitenbergas pils baznīcas durvīm piesita 95 tēžu aicinājumu uz teoloģisku disputu par indulgencēm – grēku atlaižu rakstiem, ko pārdeva par naudu.
1572		E) Ignacijs Lajola izveidoja Jezuītu ordeni.
		F) Anglijas karalis Henrijs VIII Tjūdors izveidoja anglikāņu baznīcu.

16. gadsimtā vairākās Eiropas zemēs sākās **baznīcas reformēšana** un katolicisma nomaiņa ar jaunām kristīgajām mācībām **– luterānismu** un **kalvinismu,** kas bija protests pret oficiālo katoļu baznīcu.

Luterānisms – viens no protestantisma paveidiem, kas radās uz Mārtiņa Lutera mācības pamata 16. gadsimtā Vācijā.
Protestantisms – kristīgās ticības virzieni, kas reformācijas laikā atdalījās no Romas katoļu baznīcas.
Kalvinisms – protestantisma konfesija Šveicē, ko 16. gadsimtā nodibināja Žans Kalvins.

Reformatori uzskatīja, ka Bībeli var lasīt un izprast katrs pats un lūgšanās starp Dievu un cilvēku nevar būt nekādu citu starpnieku. Cilvēks pats ticībā atrod savas dvēseles glābšanu, tāpēc nav nepieciešamības pēc svētbildēm, mūku ordeņiem, gavēņiem, baznīcas hierarhijas un tās laicīgajiem īpašumiem. Tāpat kā pār sabiedrību valda laicīgā vara, pār cilvēka dvēseli valda Dievs. Mācītājs ir tikai no draudzes vidus izvēlēts dievkalpojuma vadītājs, kurš dievkalpojumu notur draudzes dzimtajā valodā.

5. Uzraksti reformācijas pozitīvās un negatīvās sekas Eiropā!

Pozitīvās	Negatīvās

Reformācijas idejas

No Vācijas reformācijas idejas ātri nonāca citās valstīs. Arī Livonijā, kas bija cieši saistīta ar Ziemeļvāciju, sāka izplatīties luterānisms. Reformācijas ideju popularitātei Livonijā bija ļoti labvēlīga situācija, jo bruņinieki, namnieki un tirgotāji tiecās pēc neatkarības no zemes kungiem, kas vienlaikus pārstāvēja katoļu baznīcu – virsbīskapa, bīs-

kapiem, ordeņa. Daudziem Livonijas iedzīvotājiem kristietība bija pieņemta nevis no sirds un pašu pārliecības, bet uzspiesta ar varu, un latīņu teksti un psalmi tika iemācīti no galvas un palika nesaprotami.

Reformācijas ideju pirmie sludinātāji Livonijā ieradās no Vācijas. Mācītājs

Andreass Knopkens 1521. gadā atgriezās Rīgā pēc studijām Vācijā un sāka popularizēt reformācijas idejas. Šo gadu arī uzskata par reformācijas sākumu Livonijā. Viņam pievienojās reformācijas atbalstītājs un izplatītājs no Vācijas Silvestrs Tegetmeijers un Rīgas arhibīskapa palīgs Johans Lomillers. 1522. gadā viņš nosūtīja Luteram vēstuli, kurā bija teikts, ka Rīga kļuvusi par luterisku pilsētu. Savukārt Luters Rīgas, Tallinas un Tērbatas pilsētu rātēm 1523. gadā atsūtīja speciālu vēstījumu ar nosaukumu *Izredzētiem, mīļiem draugiem, visiem kristīgiem Rīgā, Rēvelē un Tērbatā, Livonijā, maniem mīļiem kungiem un brāļiem iekš Kristus*, bet vēlāk vairākas vēstules ar saviem norādījumiem un ieteikumiem.

6. Kāda, spriežot pēc vēstules nosaukuma, bija Lutera attieksme pret Livonijas iedzīvotajiem?

_____

_____

Reformācijas norise

Vecās un jaunās ticības piekritēju attiecības saasinājās 1523. gadā, kad Valmierā sāka spredikot **Melhiors Hofmanis**, kurš bija par Luteru radikālākā Vācijas zemnieku vadoņa Tomasa Mincera piekritējs. Šajā laikā jau plaši pilsētnieku slāņi bija kļuvuši par protestantiem. Hofmaņa spredikļu ietekmē vairākās Livonijas pilsētās sākās nemieri. 1524. gadā Rīgas katoļu baznīcās notika **svētbilžu grautiņi**. Nemierus sāka Rīgas Melngalvju brālības pārstāvji, kas Pētera baznīcā sadauzīja altāri. Altāru un svētbilžu bojāšana kļuva masveidīga un notika arī Doma baznīcā, iznīcinot divdesmit altāru. Uz šādu rīcību protestantus mudināja toreizējā izpratne par lētu un pieticīgu baznīcu, turklāt luterāņi neatzina svētbilžu dievišķo spēku.

Lai nodibinātu kārtību, Rīgas rātei nācās pārņemt baznīcu īpašumus savā ziņā, kā arī slēgt Doma baznīcu un dažus klosterus. Pret reformāciju aktīvi vērsās Rīgas arhibīskaps **Johans Blankenfelds**. Viņš, padzinis luterāņu mācītājus no Limbažiem un Kokneses, neveiksmīgi mēģināja to izdarīt arī Rīgā un Tērbatā. Sākās nopietnas sadursmes un, lai neizceltos karš, Livonijas ordeņa mestrs **Valters fon Pletenbergs** 1525. gadā sasauca Valmierā landtāgu, kura dalībnieki vienojās, ka strīdīgu jautājumu lemšanai turpmāk jāsasauc speciāla tiesa. Šādā sarežģītā situācijā mestrs pasludināja **ticības brīvību** Rīgā. Luterānisms Livonijā arvien vairāk nostiprinājās un no 1550. gada jau bija valdošā konfesija. 1554. gadā Valmieras landtāgs pieņēma lēmumu par **ticības brīvību visā Livonijā**.

7. Sagrupē reformācijas notikumus Livonijā trīs posmos!

1. posms	
2. posms	
3. posms	

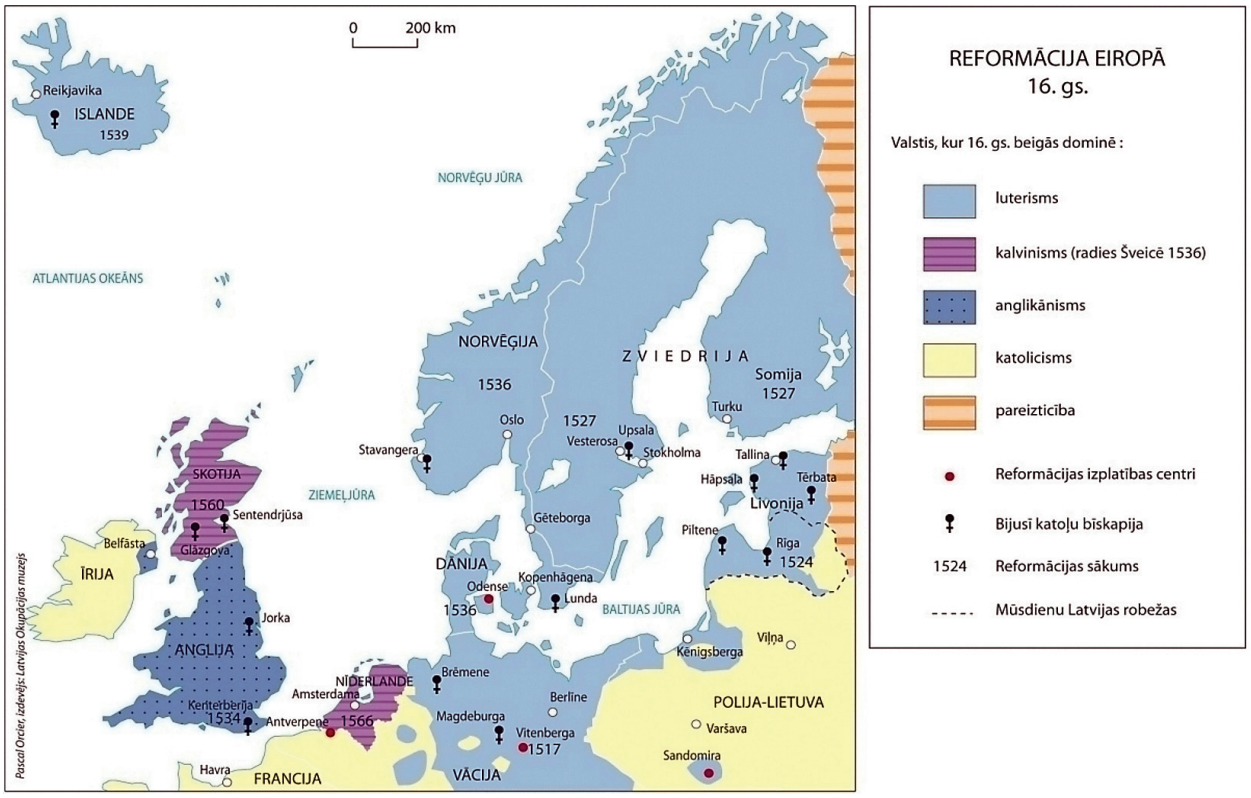
Reformācijas sekas

Luterāņu mācītāji, lai veicinātu lielāku ietekmi uz ticīgajiem, dievkalpojumus sāka noturēt valodā, kurā runāja baznīcēni. Radās pirmie kristīgās mācības (katehisma) un baznīcas dziesmu tulkojumi, kas sekmēja latviešu rakstības izveidošanos. 1524. gadā Rīgā pie Jēkaba baznīcas tika nodibināta pirmā latviešu draudze, kur sprediķi latviešu valodā teica vietējie vācu mācītāji. Sākot ar 1530. gadu, atrodamas liecības par pirmajām garīgajām dziesmām latviešu valodā. Arī latviešu skolu sākumi saistāmi ar reformāciju. Tomēr kopumā latviešu zemniekiem atšķirībā no pilsētniekiem reformācijas idejas palika svešas un nesaprotamas.

8. Uzraksti 3 argumentus apgalvojumam, ka reformācija Livonijā deva impulsu sabiedrības attīstībai!

1. _____
2. _____
3. _____

9. Izpēti karti un aizpildi tabulas A un B!

A. Ieraksti pirmajā tabulā protestantisma virzienu katrā valstī un personības, kas bija saistītas ar reformācijas notikumiem! Izmanto vārdus: puritāņi, hugenoti, Mārtiņš Luters, Žans Kalvins, Silvestrs Tegetmejiers, Ignacijs Lojola, luterāņi, kalvinisti, Ulrihs Cvinglijs, Andreass Knopkens, Henrijs (Anri) IV Burbons, Melhiors Hofmanis, inkvizīcija, Tomass Mincers, ķeceri, jezuīti, anglikāņi!

1. tabula

Valsts	Protestantisma virziens	Personības, kas saistītas ar reformācijas notikumiem
Francija		
Šveice		
Anglija		
Vācija		
Livonija		

B. Otrajā tabulā ieraksti valstis, kas palika katoliskas vai kļuva par tādām un atbalstīja baznīcas centienus atjaunot savu autoritāti un ietekmi jeb pretreformāciju! Ieraksti arī ar šo procesu saistītos terminus!

2. tabula

Valsts	Katoļi	Personības un termini, kas saistīti ar pretreformāciju

Krievijas karavīri 16. gs.

3.2. Livonijas karš (1558–1583)

16. gadsimtā notika nozīmīgas pārmaiņas Eiropas valstu attīstībā. Reformācija mazināja katoļu baznīcas politisko un ekonomisko ietekmi, un laicīgie valdnieki centās nostiprināt un centralizēt savas valstis, paplašināt teritorijas un ietekmes sfēras.

Par jaunu politisku spēku šajā posmā kļuva Krievija, kura atbrīvojās no **Zelta Ordas** ietekmes un pēc ilgstošiem sadrumstalotības un kņazu nevienprātības gadiem noslēdza valsts centralizācijas procesus. Valdnieks Ivans IV Bargais pirmais pieņēma visas Krievijas cara titulu 1547. gadā un ieviesa daudzas reformas valsts pārvaldē. Viņš modernizēja armiju un visas kājnieku daļas apbruņoja ar šaujamieročiem. Ārpolitikā cars izvirzīja uzdevumu aizsargāt valsts dienvidu robežas un iegūt iespēju neatkarīgi tirgoties ar Rietumu pasaules valstīm. Lai to panāktu, bija jāiegūst Baltijas jūras ostas. Iekšpolitikas galvenais mērķis bija stiprināt valdnieka varu, atbrīvoties no bajāru un baznīcas ietekmes.

Zelta Orda – viduslaiku tatāru–mongoļu valdnieku impērija Eirāzijā, kas pastāvēja no 13.–15. gadsimtam.

Kara cēloņi

Livonijas valstiņu politiski vājā un sadrumstalotā konfederācija vairs nevarēja pastāvēt, bija jāmaina viduslaikos pastāvošā pārvaldes, sadzīves un aizsardzības sistēma. Krīzes pazīmes Livonijā radās jau 15. gadsimta beigās. Iekšējie un ārējie apstākļi noteica Livonijas norietu un nespēju novērst svešinieku uzkundzēšanos.

Iesākt kara darbību ar Livonijas ordeni caru Ivanu IV Bargo mudināja gan cerības nodrošināt Krievijai izeju pie ērtām Baltijas jūras ostām un nodibināt tiešus tirdzniecības sakarus ar Eiropas valstīm, gan vēlme parādīt sava karaspēka spēku tiem, kas Krievijas valsti vēl neuztvēra nopietni. Cara lēmumu karot ietekmēja arī bailes no iespējamiem Livonijas un Polijas–Lietuvas centieniem apdraudēt Krievijas politiskās un ekonomiskās intereses, ko apstiprināja 1556. gadā noslēgtā vienošanās par Livonijas valstu un Lietuvas kopīgu aizsardzības savienību pret Krieviju.

Krievija šajā laikā karoja ar Krimas hanisti, bet cars, neieklausoties dažu karavadoņu ieteikumos atteikties no kampaņas Baltijā, nolēma gatavoties jaunam karam. 1556. gadā viņš pavēlēja nostiprināt Ivangorodas cietoksni Narvas upes krastā. Gadu vēlāk, lai izrādītu neapmierinātību par attiecībām ar Livoniju, Ivans Bargais aizliedza krievu tirgotājiem tirgoties Livonijas ostās Rēvelē (Tallinā) un Narvā.

1492. gadā celtais Ivangorodas cietoksnis

1. Sameklē attēlā redzamajam Ivangorodas cietoksnim līdzīgas celtnes Latvijā un padomā, vai ir aktuāli mūsdienās restaurēt un saglabāt šāda tipa vēstures pieminekļus? Pamato savu viedokli!

_____

_____

_____

Livonijas karu izraisīja daudzās neatrisinātās Livonijas politiskās, sociālās un ekonomiskās problēmas. Tās radīja **iekšējos kara cēloņus:**

- bija samazinājušās ordeņa finansiālās iespējas un ekonomiskos procesus Livonijā jau kontrolēja muižniecība un pilsētnieki;
- Livonija ordeņa militārais spēks bija novājināts, jo Teitoņu ordenis Vācijā, kuram bija pakļauti Livonijas ordeņa brāļi, 1525. gadā kļuva par laicīgu organizāciju, un tika izveidota Polijas karaļa vasaļvalsts – Prūsijas hercogiste. Par līdzīgu attīstības variantu arī Livonijā nobalsoja muižnieku **landtāgs**;
- ievērojami bija samazinājies Livonijas ordeņa brāļu skaits. 14. gs. tajā ietilpa 400–500 brāļu, bet 16. gs. vidū vairs tikai 200–150 ordeņa brāļu;

Landtāgs – (no vācu val. *zemes sapulce*) pārstāvju sapulce Vācijā un arī Livonijā.

- attīstoties šaujamieroču ražošanai, izbeidzās bruņinieku kavalērijas varenības laiks;
- ilgstošajā miera periodā bruņinieku karamāksla un bruņojums bija novecojis;
- luteriskā Livonija kļuva neaktuāla, jo nostiprinājās katoļu baznīcas ietekme.

Karu tuvināja arī **ārējie cēloņi**. Politiski vājā, bet ekonomiski veiksmīgā Livonijas teritorija pakāpeniski nokļuva stiprāko kaimiņvalstu interešu lokā. Cīņā par iespēju izmantot izdevīgās ostas un kontrolēt tirdzniecības ceļus šajā reģionā iesaistījās Polija–Lietuva, Zviedrija, Dānija un Krievija.

Dālderis – naudas vienība, sudraba monēta aptuveni 40 mm diametrā un 28 gramus smaga.

Par iemeslu kara sākumam Ivans Bargais izmantoja to, ka 1551. gadā bija beidzies termiņš miera līgumam starp Krieviju un Livonijas ordeni, bet Livonijas pārstāvji nepiedāvāja to pagarināt. Cars pieprasīja izmaksāt iekrājušos meslu parādu 60 000 **dālderu** apjomā par Tērbatas bīskapijas iedzīvotājiem.

Kara darbība un svarīgākās kaujas

Pirmais kara posms. Piedalās Krievija un Livonija	
Gads	**Notikums**
1558.	Sākas Livonijas karš. Tērbatas bīskapijā ielauzās aptuveni 40 000 liels Ivana IV karaspēks. Tajā ietilpa Maskavas vasaļu – tatāru un čerkesu daļas, kas izcēlās ar īpašu cietsirdību. Plašas teritorijas no Narvas līdz Daugavpilij kļuva par kara lauku, tika izpostītas un izlaupītas. Krievu karaspēks nesastapa nopietnu pretestību, jo sadrumstalotā Livonija vairs nebija spējīga apvienoties kopējais cīņai. Livonijas konfederācijas karaspēka lielums bija ne vairāk kā 10 000 karavīru.
1559.	Krievu karaspēks ieņēma Alūksni, Tirzu un sasniedza Rīgu, kuru turēja ielenkumā 3 dienas, bet ieņemt to neizdevās. Karaspēks atgriezās Krievijā, jo aktivizējās karš ar Krimas hanu Dovlet-Gireju. Ivans IV Bargais noslēdza ar Livoniju pamieru uz pusgadu.
1560.	Ērģemes kauja 2. augustā 12–15 km attālumā no Ērģemes. Lugažu tuvumā krievu karaspēks sakāva Livonijas ordeņa bruņotos spēkus. Ordeņa mestrs Gothards Ketlers ieķīlā Grobiņas novadu Prūsijas hercogam. Krievu karaspēks veiksmīgi turpināja citu pēc citas iekarot Livonijas pilis: Vilandi (Fellina), Rūjienu, Turaidu, Siguldu, Nītauri, Suntažus u.c.
1561.	Ziemeļigaunija padevās Zviedrijas karalim. Livonijas ordenis un Rīgas arhibīskaps pakļāvās Polijas–Lietuvas karalim Sigismundas II Augustam. Izveidojās Kurzemes un Zemgales hercogiste. Livonijas valstis beidza pastāvēt.

3. Lasi materiālu tabulā un meklē notikumu atspoguļojumu kartē *Livonijas karš (1558–1583) un poļu laiki Baltijā 16. gs.* !

Otrais kara posms

Piedalās Krievija un Polija–Lietuva, Zviedrija, Dānija	
Gads	**Notikums**
1569.	Apvienojās Polijas karaliste un Lietuvas lielkņaziste. Centrāleiropā izveidojās jauna federāla monarhija **Polijas–Lietuvas valsts jeb Žečpospoļita**, kura pastāvēja līdz 1795. gadam. Karā pret Krieviju tika iesaistītas Zviedrija, Dānija un Polijas–Lietuvas valsts.

1576.	Par Polijas–Lietuvas karali tika ievēlēts Stefans Batorijs, kas reorganizēja armiju un panāca lūzumu kara gaitā.
1577.	Postošs krievu armijas iebrukums Vidzemē un Latgalē.
1578.	Stefans Batorijs ieņēma Cēsis.
1579.	Poļi un lietuvieši iesāka veiksmīgu uzbrukumu Polockas un Veļikije Luki virzienos.
1580.	Zviedri ieņēma Korelu.
1581.	Zviedrijas armija atkaroja Narvas cietoksni.
1581.–1582.	Stefana Batorija vadītā armija ilgstoši aplenca Pleskavu, bet nespēja to ieņemt.
1582.	**Jamzapoļskā** (netālu no Pleskavas) Krievija un Polija-Lietuva noslēdza miera līgumu, kurā Krievija atteicās no visiem iekarojumiem Livonijā par labu Polijai–Lietuvai.
1583.	Krievija noslēdza Pļusas pamiera līgumu ar Zviedriju. Zviedri ieguva pilsētas Krievijas ziemeļrietumos. Livonijas karš beidzās.

4. Sakārto Livonijas kara notikumus hronoloģiskā secībā un izvieto to numurus (no agrākā notikuma) uz laika ass!

1. Jamzapoļskas miera līgums.
2. Beidzās Livonijas karš.
3. Izveidojās Kurzemes–Zemgales hercogiste.
4. Ērģemes kauja.
5. Krievu karaspēks ieņēma Tērbatas bīskapiju.

5. Izlasi tekstu un uzraksti vārdus, kuriem jābūt burtu A, B, C, D, E, F, G, H vietā!

16. gadsimtā saasinājās Livonijas un **A**, kur valdīja despotisks valdnieks **B,** attiecības. Konflikts pārvērtās karā, kura rezultātā bijušās Livonijas teritorijas tika sadalītas starp **C, D** un **E** valstīm. Latvijas teritorijā izveidojas divas hercogistes – **F** un **G**. Vienā no tām valdīja pēdējais Livonijas ordeņa mestrs **H**.

A _____
B _____
C _____
D _____
E _____
F _____
G _____
H _____

Kara rezultāti

Livonija beidza pastāvēt un pazuda no kartēm un oficiālajiem dokumentiem. Beidza pastāvēt arī Livonijas ordenis. Livonijas zemes nonāca dažādu valstu atkarībā. Livonijas Ziemeļigaunijas daļu ieguva Zviedrija, bet pārējās teritorijas bija atkarīgas no Polijas–Lietuvas. Tajās izveidojās divas hercogistes: **Pārdaugavas hercogiste** (ietilpa Poli-

jas karaļa valdījumos) un **Kurzemes–Zemgales hercogiste** (Polijas karaļa vasaļvalsts).

Rīga līdz **1581.** gadam noturējās kā brīvpilsēta, bet tad tika iekļauta Polijas valsts sastāvā.

Kara sekas

Par spēcīgāko valsti Austrumeiropā uz laiku bija kļuvusi Polijas–Lietuvas valsts (Žečpospoļita).

Bijušās Livonijas teritorija bija izpostīta, kara laikā izplatījās mēra epidēmija. Tās laikā nomira ļoti daudz cilvēku. Latviešu zemnieku stāvoklis kļuva arvien smagāks, jo pastiprinājās viņu dzimtbūtnieciskā atkarība.

Poļu un vācu muižnieki noteica bijušās Livonijas teritorijas pārvaldi, ekonomiku, reliģiju un citas dzīves sfēras.

Kara cīņas par bijušās Livonijas teritoriju turpinājās vēl ilgi.

6. Kartoshēmā ar cipariem atzīmētas jaunās teritorijas pēc Livonijas kara. Iekrāso katru veidojumu citā krāsā! Kvadrātiņos ieraksti atbilstošo ciparu!

- ☐ Zviedru Igaunija
- ☐ Krievija
- ☐ Pārdaugavas hercogiste
- ☐ Kurzemes–Zemgales hercogiste
- ☐ Polija–Lietuva

3.3. Kurzemes–Zemgales hercogiste

Kurzemes un Zemgales teritorija Livonijas kara laika tika apvienota Kurzemes–Zemgales hercogistē. Hercogiste pastāvēja no 1562. gada, kad stājās spēka līgums par Livonijas ordeņa likvidāciju, līdz 1795. gadam, kad tā tika pievienota Krievijas impērijai. Šajā laikā hercogiste piedzīvoja gan ziedu laikus (60 gadus tai piederēja kolonijas), gan postošus svešu karaspēku iebrukumus. Piltenes apgabals pēc Livonijas kara piederēja Dānijas karalim, bet vēlāk nonāca Polijas karaļa īpašumā.

Karte *Kurzemes un Zemgales hercogiste 1740. gadā*

1. Izlasi materiālu par Livonijas kara rezultātiem, aplūko karti un atbildi uz jautājumiem!

A. Kāds statuss Kurzemes–Zemgales hercogistei bija Polijas–Lietuvas valsts sastāvā?

_____

_____

_____

B. Kādas ekonomiskas un politiskas priekšrocības bija Kurzemes–Zemgales hercogistei salīdzinājumā ar Pārdaugavas hercogisti?

_____

_____

_____

Hercogs Gothards Ketlers

Gothards Ketlers

Par pirmo Kurzemes–Zemgales hercogistes valdnieku (hercogu) 1561. gadā kļuva pēdējais Livonijas ordeņa mestrs Gothards Ketlers (1517–1587). Hercoga ģimenes pārstāvji (Ketleru dinastija) valdīja hercogistē 150 gadus. Viņiem bija savs ģerbonis, kura detaļas un to izvietojums laika gaitā mainījās.

Izmanto savas zināšanas!

2. Salīdzini Kurzemes–Zemgales hercogistes un mūsdienu Latvijas Republikas (LR) ģerboni! Kā tu domā, kāpēc sarkanā lauva sudraba laukā ievietota LR ģerboņa kreisajā pusē? Ko tas simbolizē?

_____

_____

_____

Kurzemes–Zemgales hercogistes ģerbonis

Latvijas Republikas ģerbonis

Visiem hercogistes brīvajiem pavalstniekiem bija jādod uzticības zvērests valdniekam. Hercogam piederēja tiesības uz metāla raktuvēm, dzintara ieguvi, pastu un naudas kalšanu. Viņš iecēla ierēdņus, piešķīra zemes īpašumus (lēņus) saviem vasaļiem, noteica privilēģijas un apstiprināja pilsētu tiesības. Svarīgākos jautājumus hercogistē lēma arī augstākā institūcija – hercoga padome, kurai piederēja tiesas funkcijas. Tomēr pilnībā brīvs saimnieks savā nelielajā valstī Gothards Ketlers nebija, vienīgi personiskajos zemes īpašumos, kas veidoja apmēram vienu trešdaļu no hercogistes. Hercoga varu ierobežoja vasaļa attiecības ar Žečpospoļitas karali un vietējo muižnieku diezgan plašās privilēģijas. Muižnieki veikli

izmantoja Polijas–Lietuvas karaļa augstāko tiesu hercogistes teritorijā un savas iespējas sūdzēties par hercoga rīcību, ja tā viņus neapmierināja. Aizsargāt savas intereses muižnieki varēja arī, piedaloties landtāgos. To lēmumus hercogam vajadzēja ievērot.

Hercoga – vasaļa attiecības arī noteica to, ka viņam bija jāatbalsta Polijas karaļa kara gaitas. Hercogistei vajadzēja nodrošināt karaļa karaspēkam apbruņotus 300 jātniekus.

3. ***Visa vara atradās muižniecības rokās. Hercogs bija tikai vecākais starp viņiem.***

(Bundurs Z. *Senās latvju kolonijas Gambija un Tobago.* **Rīga,** *Lauku Dzīve*, **1992, 4. lpp.)**

Kā tu izskaidrotu vēsturnieka Z. Bundura izteicienu? Vai šāda situācija sekmēja nelielas valsts vienotību un ekonomisko patstāvību?

1570. gadā pēc muižnieku prasības landtāgā tika pieņemts dokuments *Gotharda privilēģija*, kas apliecināja muižnieku tiesības uz zemes īpašumiem, kuri agrāk piederēja Livonijas ordenim, un atbrīvoja muižniekus no nodokļu maksām. Muižnieki kļuva bagātāki par hercogu. Materiālo grūtību gadījumos viņam vajadzēja ieķīlāt savus zemes īpašumus muižniekiem. Zemes īpašnieki saņēma arī augstākās tiesas tiesības attiecībā uz saviem zemniekiem, kuri bez muižnieka atļaujas nedrīkstēja medīt, darīt alu, tirgoties. Zemnieki pilnībā piederēja muižniekiem. Dzimtbūšanu hercogistē nostiprināja 1617. gadā pieņemtie *Kurzemes statūti,* kas zemniekus pielīdzināja vergiem un atļāva tos pārdot vai ieķīlāt. Zemnieki, kuri mēģināja no muižniekiem glābties bēgot, bija jāatdod atpakaļ īpašniekam. Bēgļus un viņu pēctečus varēja vajāt 100 gadus.

4. Uzraksti katra hercogistes pārstāvja iespējas mainīt savu ekonomisko stāvokli un ietekmēt valsts pārvaldi!

Hercogs	
Muižnieks	
Zemnieks	

Ketleru dzimtas un Kurzemes hercogistes ģerboņi uz 1576. gadā Jelgavā kaltā šiliņa

Neskatoties uz bieži nestabilo valsts iekšējo situāciju, Gothards Ketlers un viņa pēcteči daudz paveica savas hercogistes attīstības labā. Tai bija divas galvaspilsētas – Kuldīga (vācu valodā *Goldingen*) un Jelgava (vācu valodā *Mitau*). Ar laiku Jelgava kļuva par hercoga rezidenci un vienīgo galvaspilsētu. Attīstījās divas lieliskas ostas: Ventspils (vācu valodā *Windau*) un Liepāja (vācu valodā *Libau*). Hercogistei bija ne tikai savs ģerbonis, bet arī sava nauda.

Hercogistē bija pasludināta ticības brīvība. Gotharda Ketlera valdīšanas laikā atjaunoja un uzbūvēja aptuveni 70 baznīcu. Hercogs centās mazināt katoliskās Polijas ietekmi savā valstī un nostiprināja luterticības pozīcijas.

5. Aplūko attēlā 2001. gadā Kurzemei kalto monētu! Ko tā simbolizē? Kāpēc, tavuprāt, autori izvēlējas tieši šādu noformējumu?

Uz monētas aversa attēloti kaņepāju svērēji uz ķieģeļu mūra un kūpošas dzelzs kausētavas fona

Hercogs Jēkabs Ketlers

1587. gadā Gothards Ketlers nomira. Valsti viņš atstāja mantojumā saviem dēliem. Vecākais dēls Fridrihs mantoja Zemgali, bet jaunākais dēls Vilhelms – Kursu.

Vilhelms Ketlers

Fridrihs Ketlers

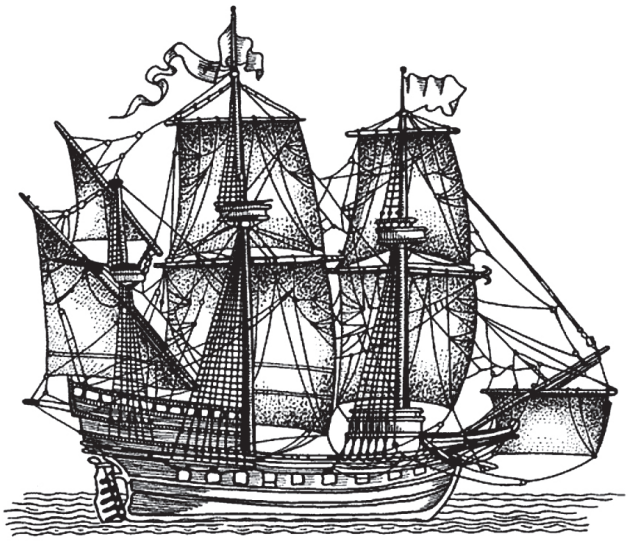
Jēkabs Ketlers

1610. gada rudenī hercoga Vilhelma ģimenē piedzima dēls, kuru par godu krustēvam – Anglijas un Skotijas karalim Jēkabam I nosauca par Jēkabu. Dažas dienas pēc mazuļa piedzimšanas nomira viņa māte, bet pēc dažiem gadiem tēvam atņēma hercoga titulu un izsūtīja trimdā. Tēva brālis hercogs Ferdinands uzņēmās audzināt zēnu kā topošo valdnieku un nodrošināja tam bezrūpīgu bērnību pie tantes Berlīnē. No divpadsmit gadu vecuma Jēkabs saņēma labu izglītību – vispirms Rostokas universitātē, tad Leipcigā, kur nākamais Kurzemes valdnieks pabeidza savas studijas. Pēc tam viņš apceļoja Vāciju, dzīvoja Holandē, Anglijā un Francijā. Šajās valstīs jauneklis apguva noderīgu pieredzi saimniekošanā, kuģu būvniecībā un valsts pārvaldē. Viņš iepazinās ar veiksmīgo **merkantilisma** ekonomisko politiku Francijā un savas valdīšanas laikā ieviesa to arī Kurzemes–Zemgales hercogistē.

Merkantilisms – ekonomiska politika, kurai raksturīga vietējās rūpniecības attīstīšana, preču eksports un izejvielu imports.

Jēkaba Ketlera valdīšanas laikā (1642–1681) hercogiste pārdzīvoja vislielāko uzplaukumu. Tika celti ķieģeļu un dzelzs apstrādes cepļi, ražoja stiklu, šaujamieročus, šaujampulveri, ozolkoka mucas un virves. Ventspilī, Liepājā un Kuldīgā darbojās kuģu būvētavas. Trīsdesmitgadu

karš (1618–1648) Eiropā sekmēja labu noietu hercogistē būvētajiem kuģiem, kaltajiem ieročiem un audzētajai labībai. Hercogiste eksportēja arī sviestu un gaļu. Kā merkantilisma politikas piekritējs hercogs Jēkabs centās visu savas zemes attīstībai vajadzīgo ražot hercogistē, nevis pirkt ārpus tās. Viņa valdīšanas laikā hercogistei bija sava flote, kurā ietilpa tirdzniecības un kara kuģi. Hercoga kuģu karogs – melns krabis uz sarkana fona – bija labi pazīstams daudzās pasaules ostās. Hercogs bija arī veikls diplomāts. Viņa starptautisko autoritāti apliecināja arī Francijas, Spānijas un Holandes valdnieki, noslēdzot neuzbrukšanas līgumus.

Hercogistē uzplauka dzelzs apstrāde un daudzveidīgu izstrādājumu ražošana. Izmantojot vietējo rūdu, tika izgatavotas visas kuģiem vajadzīgās dzelzs daļas, mājsaimniecības un lauksaimniecības preces. Dzelzs cepļi darbojās visā hercogistes teritorijā. Jelgavā bija iekārtota tēraudlietuve, kuras dzelzs cepļos iegūtais čuguns tika pārstrādāts tēraudā. Vietējā dzelzsrūda deva labu čugunu, bet sliktu dzelzi, jo tā bija diezgan trausla. Labāku rūdu hercogs Jēkabs ieguva, noslēdzot 1646. gadā līgumu ar Dānijas karali, kas deva tiesības meklēt Norvēģijā dzelzs, vara, sudraba un citas rūdas, ierīkot raktuves un celt manufaktūras rūdu pārstrādāšanai. Gadu vēlāk Oslo tuvumā jau sāka darboties divas dzelzs raktuves. Iegūto rūdu hercogistes kuģi nogādāja Ventspilī. Uz Norvēģiju izveda Kurzemes ražojumus: Ēdolē lietos lielgabalus, Skrundā izgatavotās šautenes, Kuldīgā virpotās patronas, pieprasīts bija Kandavā un Tomē izgatavotais šaujampulveris. Veiksmīgi darbojās arī citu nozaru 70 uzņēmumi – ogļu dedzinātavas, ķieģeļu un kaļķu cepļi, koka apstrādes manufaktūras. Stikla manufaktūrās ražoja spoguļus, ziepju vārītavās – ziepes. Labus ienākumus hercogistei deva tekstilrūpniecība. Tā apmierināja vietējā hercoga galma un karaspēka vajadzības, deva preces eksportam. Tekstilmanufaktūras darbojās Mežotnē, Emburgā, Iecavā, Rucavā, Baldonē un Sātos. Tur ražoja vilnas un linu audumus un adījumus, auda buras un virves. Izgatavoja arī smalkas mežģīnes, kas nebija sliktākas kā franču karaļnamā austās.

Hercoga Jēkaba flotes karogs Hercoga Jēkaba laika burukuģis

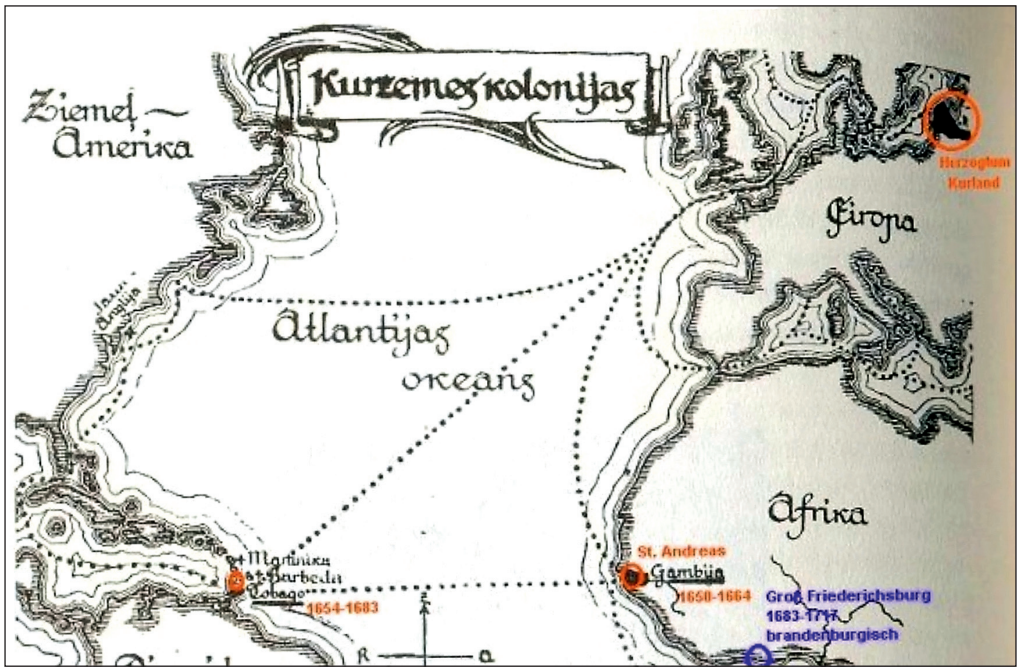
Pēc hercoga rīkojuma no Francijas atveda vīnogulājus, iekopa vīna dārzus un ne tikai ieguva ražu, bet arī eksportēja vīnu uz Eiropu nelielos daudzumos. Stratēģiski svarīga nozīme hercoga ekonomiskajā darbībā bija tam, ka ražošanā bija iesaistīti ne tikai vācu izcelsmes vietējie iedzīvotāji, bet arī latvieši. Viņi apguva daudz jaunu amatu prasmju un iepazinās ar citu valstu pārstāvju dzīvesveidu un tradīcijām.

6. Izveido pārskatāmu tabulu par ražošanu hercoga Jēkaba laikā, aizpildot tabulas brīvās ailes!

Ražošana/ražošanas nozare	Prece	Vieta	Preces nozīme
Metāla apstrāde			
	Spoguļi, ziepes		
		Mežotnē, Emburgā, Iecavā, Rucavā, Baldonē un Sātos	
			Veicināja hercogistes sakarus ar Eiropu, aktīvu tirdzniecību un attīstību

Kurzemes–Zemgales hercogistes kolonijas

Sekojot tā laika tradīcijām, hercogs ieguva arī kolonijas – Svētā Andreja salu Gambijas upes grīvā Āfrikā un Tobāgo salu pie Dienvidamerikas krastiem. Par Tobago 212 hercogistes kolonistu likteņiem nav drošu ziņu. Iespējams, ka lielākā daļa no viņiem neierastajos apstākļos neizdzīvoja. Daži vēsturnieki uzskata, ka kolonijas nesa tikai zaudējumus un zemnieki cieta no papildus klaušām ražošanas uzņēmumos. Uzņēmumi nedeva nozīmīgus ienākumus un pēc hercoga nāves panīka. Citi vēsturnieki šo laikmetu pārmērīgi romantizē.

Karte *Kurzemes hercogistes kolonijas*

7. Izlasi teksta fragmentu un izraksti no tā vismaz 5 faktus par hercoga Jēkaba kolonijām!

1651. gadā hercogs izlēma iegādāties pirmo īpašumu Rietumāfrikā un uzdeva majoram Heinriham Fokam vadīt šo ekspedīciju. Tā paša gada 3. septembrī kapteiņa Mollīna vadībā Ventspils ostu atstāja burinieks "Valzivs" (Walfisch), uz kura bija 20 lielgabalu. Pēc dažiem mēnešiem tam sekoja burinieks "Krokodils" (Krokodil). Tikai 25. oktobrī "Valzivs" sasniedza Gambijas upes grīvu. No 1651.–1654. gadam Gambijā iebrauca vismaz 12 Kurzemes hercoga kuģi, bet faktorijas tirdzniecībai izmantoja arī angļi, portugāļi un holandieši. Gambijā no Kurzemes ostām ieveda dzintaru, dzelzi, audumus, degvīnu, vārāmo sāli, metāla izstrādājumus, stiklu un stikla traukus, kas bija ražoti ne tikai Kurzemē un Zemgalē, bet arī Polijas un Lietuvas manufaktūrās. No Gambijas izveda Rietumāfrikas preces – zeltu, ziloņkaulu, vasku, ādas, piparus, palmu eļļu, kā arī vietējo cilšu karos sagūstītos vergus.

(Diederich H. *Herzog Jacobs von Kurland Kolonien*. http://lv.wikipedia.org/wiki/Kurzemes_kolonijas#cite_note-2)

_____

_____

_____

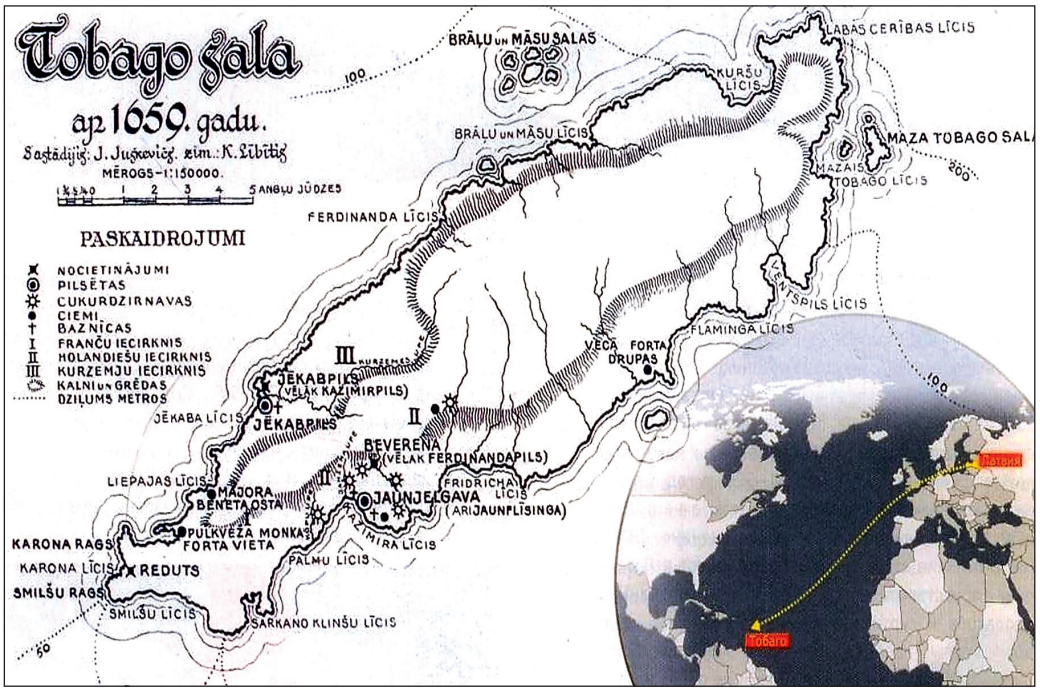
8. Izmantojot savas zināšanas un karti, secini, kas ietekmēja no kolonijām ievesto preču cenu?

_____

_____

_____

9. Izpēti koloniju karti *Tobago sala ap 1659. gadu* un uzraksti savas domas par hercoga izvēlētajiem pilsētu nosaukumiem un koloniju aizsardzības sistēmu!

Kurzemes–Zemgales hercogiste vairākkārt cieta no Polijas–Zviedrijas kara. Hercogs kādu laiku pat atradās zviedru gūstā cietoksnī Ivangorodā. Hercogiste bija par vāju, lai ietekmētu nestabilo politisko situāciju. Kara laikā tika nolaupīta Kurzemes flote un pagrima saimniecība, kuru pilnībā tā arī neatjaunoja. Kolonijas tika zaudētas. Uzņēmumi nedeva nozīmīgus ienākumus. Pēc hercoga nāves tie pakāpeniski bankrotēja.

1682. gadā par hercogu kļuva Jēkaba dēls Fridrihs Kazimirs. Viņa valdīšanas laikā preču ražošanas apjomi samazinājās. Pašu hercogu vairāk interesēja dārgas balles un naudas tērēšana nekā hercogistes attīstība. Naudas trūkuma dēļ viņš pat pārdeva Tobago salu britiem. Fridriha Kazimira valdīšanas laikā Polija palielināja savu ietekmi hercogistes politiskajā un ekonomiskajā dzīvē. Arī Krievija sāka izrādīt interesi par šo reģionu.

Nākamais hercogs Fridrihs Vilhelms ieguva troni, kad viņam bija tikai seši gadi. Līdz hercoga pilngadībai faktiskais valsts vadītājs bija viņa tēvocis poļu ģenerālis Ferdinands. Ievērojot Ferdinanda nenoteikto stāvokli, kā arī to, ka viņam nebija mantinieku un līdz ar viņa nāvi beigtos Ketleru dzimtas valdīšanas laiks, kaimiņu valstis Krievija un Prūsija centās nodrošināt Kurzemes hercoga troni saviem pārstāvjiem. Par hercoga troni sacentās aptuveni 20 kandidātu. Šajā laikā sākās Lielais Ziemeļu karš. 1710. gadā Krievija ieguva kontroli pār Vidzemi un pastiprināja ietekmi arī Kurzemes hercogistē. 1795. gadā hercogiste pārgāja Krievijas impērijas sastāvā.

10. Izlasi avota *Hercoga Jēkaba vēstule dēla Fridriha Kazimira audzinātājam* fragmentus un izplāno vienas Fridriha Kazimira dienas kārtību!

Informācija Mūsu dārgā dēla Fridriha Kazimira,
Kurzemes mantinieka, prinča audzinātājam

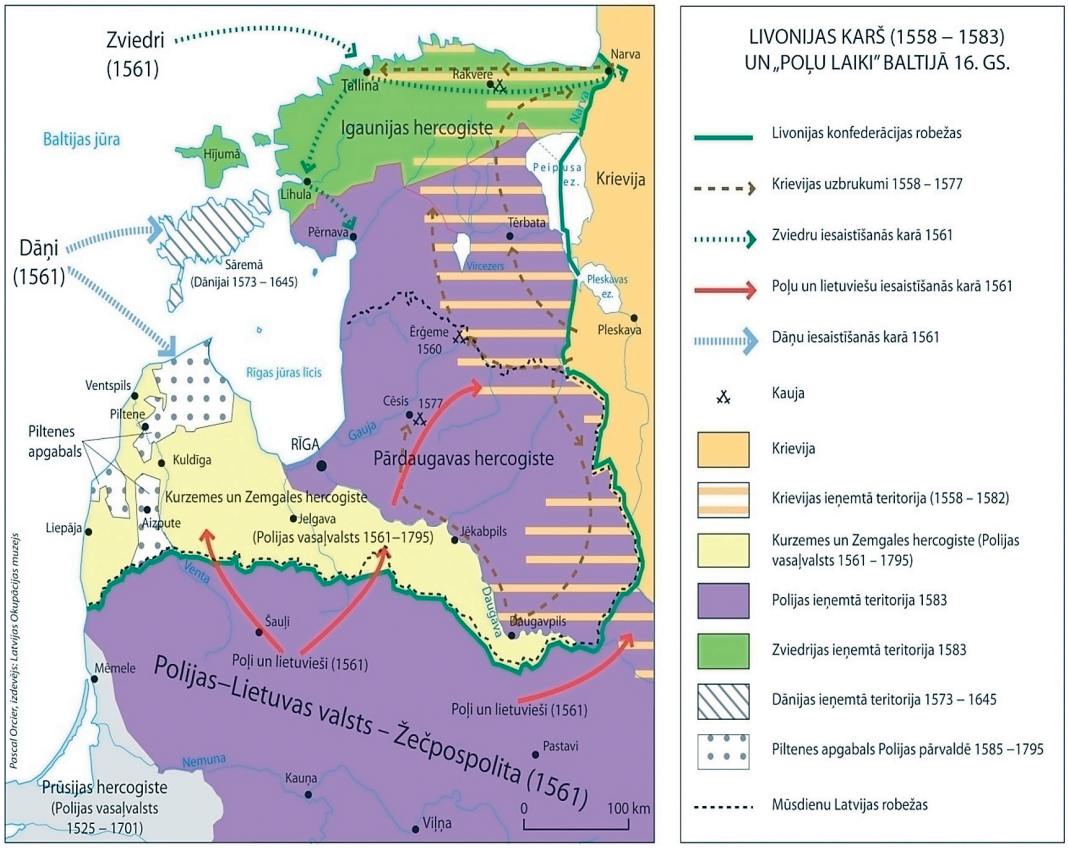
1) ...viņā jāieaudzina uzticība un padevība pret Polijas karali un karalieni, cienība un bijība pret Mums un pret viņa mātes kundzi...
Šai nolūkā viņam jādod attiecīgas grāmatas lasīšanai, jāuzdod zināmi dienas uzdevumi un raksti, jāved labas sarunas, un viņš jāuzmudina uz visādiem tikumiem un slaveniem darbiem....
2) Neatļaujot nekādas sarunas ar zemākas šķiras ļaudīm, izsargājot viņa no slikta piemēra...
3) Katrs zina, ka sekmīgai dzīvei kādā valstī, kur kāds cer atrast dienišķo labklājību, ir nepieciešams pārvaldīt svešas valodas ...Minētais audzinātāja kungs piegriezīs sevišķi vērību tam, ka audzēknis uzradītu sekmes latīņu, franču un poļu valodā.
4) Attiecoties uz ķermeņa kustībām, jāievēro, lai Mūsu dārgais dēls būtu pieradināts vienmēr skaisti un patīkami saskaņot visas sava

ķermeņa kustības, lai ejot tas neturētu vienu plecu augstāk par otru (nepatīkama lieta), neietu saliektu muguru, ar nokārtu galvu ...

7) Minētais audzinātāja kungs piegriezīs sevišķu vērību tam, ka katrs kalpotājs vai ierēdnis ar Mūsu dārgo dēlu runātu tikai par savu nozari: valsts vīri par valsts darīšanām, karavīri par kara lietam ... utt. ... Tāpat viņam jāpasniedz pilnīgs fortifikācijas mācības kurss.

Jelgavā, 1664. gada 10. maijā.

(Juškevičs J. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*. R.,1931, 59. lpp. Avots publicēts: Kurlovičs G. Tomašūns A. *Latvijas vēsture vidusskolai*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999,162.–163. lpp.

3.4. Pārdaugavas hercogiste

1. Ievieto tekstā atbilstošos vārdus no dotās vārdu rindas: Polijas–Lietuvas, Pārdaugavas, Kurzemes–Zemgales, vasaļvalsts!

Livonijas kara rezultātā bijušās Livonijas teritorijas lielākā daļa pārgāja _____ pārvaldē. Daugavas labajā krastā izveidoja _____ hercogisti, kura ietilpa _____ teritorijā, bet kreisajā krastā _____ hercogisti, kura bija daļēji patstāvīga, bet pēc statusa bija Polijas karaļa _____.

Jau no seniem laikiem lielu valstu valdnieki iecēla pārvaldniekus – hercogus, firstus un grāfus atsevišķu valsts daļu pārvaldei. Katram tādas nelielas teritorijas valdniekam bija savas tiesības, pienākumi un iespējas.

2. Noskaidro 7. klases vēstures mācību grāmatā, kurās Eiropas valstīs viduslaikos pastāvēja šādi tituli!

3. Iedomājies, ka tu esi Polijas–Lietuvas karaļa padomdevējs. Uzraksti 5 ieteikumus, kā visefektīvāk rīkoties ar iekarotajām zemēm Livonijā!

Poļu laiki

Livonijas daļa, kas pēc 1561. gada nonāca Žečpospoļitas pārvaldībā, kļuva par Polijas–Lietuvas valsts provinci – Pārdaugavas hercogisti (vai Inflantiju). Tajā ietilpa Latgale, Dienvidigaunija un mūsdienu Vidzeme, izņemot Rīgu, kas padevās tikai 1581. gadā. Pārvaldes sistēma bija izveidota pēc Polijas–Lietuvas valsts parauga. Karalis iecēla gubernatoru par savu pārstāvi šajās zemēs. Zemes valdījumus, kurus pārdēvēja par vojevodistēm, pārvaldīja vojevodas. Valsts muižas bija apvienotas 26 stārastijās, kuras pārvaldīja stārasti.

1. Izveido Pārdaugavas hercogistes pārvaldes shēmu! Izmanto karti *Latvijas teritorija pēc Livonijas kara*!

Karte *Latvijas teritorija pēc Livonijas kara*

2. Kāpēc netika saglabāti Livonijas pirmskara bīskapiju nosaukumi? Par ko tas liecina?

Hercogistes pārvalde un saimniecība

Pārdaugavas hercogistei karalis piešķīra ģerboni. Tā pamatā bija gubernatora un karavadoņa Jana Hodkeviča dzimtas ģerbonis. To veidoja sudraba grifs uz sarkana fona ar zelta kroni galvā, kam uz krūtīm papildus likta monogramma *SA* (Sigismunds Augusts).

Pārdaugavas hercogistes ģerbonis

3. Salīdzini Pārdaugavas hercogistes un mūsdienu Latvijas Republikas (LR) ģerboni! Kā tu domā, kāpēc LR ģerboņa labajā pusē attēlots sudraba grifs? Ko tas simbolizē?

_____

_____

_____

_____

_____

Latvijas Republikas ģerbonis

Hercogistes iedzīvotāju ekonomiskais stāvoklis bija sarežģīts. Pēc Livonijas kara zeme bija izpostīta, zemniekiem vajadzēja maksāt daudzas smagas nodevas. Neskaitot palielināto desmito tiesu (baznīcas nodeva) un klaušas, viņiem vajadzēja labot tiltus, muižu jumtus, sagatavot malku un vēl daudz ko citu. Viena trešdaļa visu ienākumu no stārastijām vienu gadu tika ieskaitīta Polijas valsts kasē, otru gadu – Lietuvas valsts kasē. Rīgas pilsētai pēc1581. gada pievienošanas tika noteikta jauna nodeva – portorijs, kuru izrēķināja no Rīgas ostas apgrozības. Lai labāk kontrolētu situāciju, 1582. gadā tika uzsākta muižu revīzija. Pēc īpašuma tiesību pārbaudes atklājās, ka daudzi vācu muižnieki šādas tiesības nevarēja pierādīt. Gubernators šīs muižas atsavināja un pievienoja valsts īpašumiem.

Hercogistes zemnieku stāvoklis bija vienādi smags kā poļu, tā vācu muižās. Lielākā daļa zemnieku joprojām bija dzimtļaudis. Muižniekiem bija tiesības viņus pērt, pārdot un sodīt ar nāvi. Lai novērstu zemnieku bēgšanu, muižnieki savstarpēji vienojās par bēgļu izdošanu.

Pārdaugavas hercogistes iedzīvotāji teorētiski bija Polijas–Lietuvas karaļa tiesas aizsardzībā. Vēstures avoti liecina, ka sūdzības ilgstoši glabājās pie tiesnešiem un līdz pat karaļa tiesai nav tikušas vai arī izskatītas par labu muižniekiem.

Valsts pārvaldē dominēja poļu valoda. Vācu muižnieki pieņēma poļu tradīcijas un dzīvesveidu. Notika pārpoļošanās. Pastiprinājās arī katoļu baznīcas pozīcijas, jo tā tiecās atgūt savu reformācijas laikā zaudēto varu Rīgā un pārējās Polijai pakļautajās zemēs. Rīgas pārvalde – rāte padevās Polijas prasībām. Katoļu garīdznieku rīcībā atdeva Rīgas latviešu luteriskās Jēkaba draudzes baznīcu.

4. Izlasi dokumentu A un B fragmentus un atbildi uz jautājumiem!

A. Fragments no 1589. gada Pārdaugavas hercogistes konstitūcijas

2. Visi sūtījumi un privilēģiju raksti vienmēr jāapzīmogo ar diviem zīmogiem – Polijas un Lietuvas, citādi nestājas spēkā.

5. Zemes aizsardzībai iesaucams karaspēks tepat Livonijā, ja tas ir vajadzīgs pašu zemes aizsardzībai, netraucējot citas provinces (Polijā un Lietuvā).

B. Fragments no 1598. gada Pārdaugavas hercogistes konstitūcijas

Gribēdami labāk iekārtot Livonijas pārvaldīšanu, par kuru ir izliets tik daudz asiņu, šīs zemes sūtņu klātbūtnē nolēmām tā.

26. Tagad sūtām uz Livoniju komisārus, lai tie aprakstītu un revidētu visus mūsu īpašumus un pēc darītu mums zināmus rezultātus. Tāpat viņi ziņos par turienes muižnieku agrākajiem pārkāpumiem.

5. Kā fragmentā B pamatota likumu ieviešana un zemju revīzija Pārdaugavas hercogistē?

_____

_____

_____

6. Novērtē Livonijas iedzīvotāju dzīvi Polijas–Lietuvas kundzībā un pamato savu vērtējumu ar vismaz trim vēstures faktiem!

_____

_____

_____

_____

3.5. Polijas–Zviedrijas karš (1600–1629)

Livonijas kara rezultātā gandrīz visa Baltijas jūras austrumu piekraste bija nokļuvusi Polijas–Lietuvas pārvaldē. Tā kļuva par vienu no lielākajām valstīm Eiropā ar spēcīgu sauszemes armiju. Tomēr Polijas–Lietuvas valsts nebija politiski stabila, jo noteicošā loma valsts pārvaldē bija lielajiem zemes īpašniekiem – magnātiem, kuri kopsapulcēs izskatīja svarīgus valsts jautājumus un pat uzaicināja karaļus Polijas–Lietuvas valsts tronī.

Strauji augošajai Zviedrijas ekonomikai un tirdzniecībai šāda situācija nebija izdevīga. Dzelzs rūdas plašā ieguve un armijas modernizācija ļāva Zviedrijai iesaistīties kārtējā karā par virskundzību Baltijas jūrā.

Divu valsts interešu konflikts pārtapa karā, kurš skāra arī Latvijas teritoriju un ietekmēja tās vēsturisko attīstību.

Kara cēloņi un iemesls

Galvenais kara cēlonis bija cīņa par ekonomiskās un politiskās ietekmes iegūšanu pār bijušās Livonijas izdevīgajām ostām un tirdzniecības ceļiem.

Daži vēsturnieki kara cēloni saskata arī reformācijas laikā izraisītajos reliģiskajos karos starp katolisko Poliju–Lietuvu un luterisko Zviedriju.

Formāli karu izraisīja strīds par Zviedrijas karaļa troni. Poļu karalis Sigismunds III Vāsa, cēlies no zviedru karaļu dzimtas, 1592. gadā mantoja Zviedrijas troni. Viņš bija dedzīgs katolis un pasludināja, ka apvieno ar personālūniju Polijas–Lietuvas valsti un Zviedriju. Zviedrijā pret jauno karali izveidojās opozīcija.1595. gadā zviedri Sigismunda tēvoča Kārļa IX vadībā karalim troni atņēma. Sigismunds III ar poļu karaspēka palīdzību sāka gatavoties karam, lai troni atgūtu. Tā uz 28 gadiem kara laukā nokļuva bijušās Livonijas zemes, kas ietilpa abu valstu pierobežu teritorijās.

Karadarbība un svarīgākās kaujas

1600. gadā Zviedrijas karaspēks Kārļa IX vadībā no Ziemeļigaunijas iebruka Vidzemē un ieņēma visu Pārdaugavas hercogistes teritoriju, izņemot Daugavgrīvas, Rīgas un Kokneses cietokšņus. 1601. gadā notika kauja pie Kokneses. Poļu un lietuviešu karaspēks uzvarēja, un zviedru armija atstāja Vidzemi. 1605. gadā Zviedrijas karaspēks aptuveni 2000 jātnieku un 9000 kājnieku sastāvā atkal devās uzbrukumā. 4000 zviedru karavīru izcēlās krastā Daugavgrīvā un aplenca cietoksni, sākot gatavoties Rīgas aplenkšanai. Poļu–lietuviešu karaspēka sastāvā bija 2600 jātnieku un 1300 kājnieku, iekaitot 300 Kurzemes–Zemgales jātniekus. Abas armijas sastapās pie Salaspils. Šajā kaujā gāja bojā ap 9000 zviedru karavīru. Tādēļ vēsturnieki to vērtē kā vienu no asiņainākajām jauno laiku kaujām Eiropas vēsturē. Kaujas laikā zviedru karalis Kārlis IX zaudēja savu zirgu, un viņam draudēja gūsts vai bojāeja. Viņu izglāba kāds vidzemnieks Vrēde, kas atdeva karalim savu zirgu, ar ko aizjāt līdz Rīgai. Mūsdienās Salaspils kaujas upuriem ir uzstādīti piemiņas akmeņi ar uzrakstiem latviešu un poļu valodā.

1611. gadā Zviedrijas tronī nāca septiņpadsmitgadīgais Kārļa IX dēls **Gustavs II Ādolfs**. Labi izglītotais un talantīgais karavadonis nolēma turpināt tēva cīņas par Baltijas zemēm. 1621. gadā 18 000 karavīru liela zviedru armija vēlreiz devās uz Vidzemi un beidzot ieņēma Rīgu. Pēc tam zviedru karaspēks ieņēma visu Vidzemi un iegāja Kurzemē, kur izpostīja Jelgavu.

Pēc vairākiem nesekmīgiem mēģinājumiem atgūt zaudētās teritorijas 1629. gadā Altmarkas pilsētā Polija noslēdza ar Zviedriju pamieru.

Kara rezultāti un sekas

Zviedrija ieguva daļu Vidzemes un Dienvidigauniju, kā arī tiesības vākt nodevas no poļu tirgotājiem Gdaņskā. Vidzeme tika sadalīta divās daļās: Zviedrijas Vidzemē un Polijas Vidzemē jeb Inflantijā (Latgalē). Kurzemes–Zemgales hercogiste tāpat kā līdz šim palika Polijas karaļa vasaļvalsts.

Pārdaugavas hercogistes teritorija tika izpostīta, iedzīvotāju skaits strauji samazinājās. Ilgstoši uzturot svešzemnieku karaspēkus, iedzīvotāji paši cieta badu. Kara algotņi siroja pa visu zemi, laupīja un dedzināja. Lielas zemes platības kara laikā netika apstrādātas. Neražas sekmēja vispārējo postu. Izplatījās mēra epidēmija, kas prasīja daudz dzīvību. Izmira veseli novadi.

Bijušās Pārdaugavas hercogistes iedzīvotāji nonāca dažādu valodu, reliģiju un kultūru ietekmē. Ekonomiskā un politiskā attīstība zviedru Vidzemei un poļu Latgalei bija krasi atšķirīgas. Latviešu apdzīvotās teritorijas sadalīšana trīs daļās kavēja vienotas latviešu tautas un valodas veidošanos un attīstību.

Karte *Teritoriālās izmaiņas pēc Polijas–Zviedrijas kara*

1. Izmanto savas zināšanas un karti! Atrodi iekavās pareizās atbildes uz jautājumiem un pasvītro tās!

A. Kādu vēsturisku notikumu rezultātā izveidojās kartē redzamais Latvijas teritorijas politiskais dalījums?
(Krusta kari, Livonijas karš, Trīsdesmitgadu karš, Polijas–Zviedrijas karš).

B. Kurā vēstures periodā pastāvēja kartē redzamais teritoriālais dalījums?
(1201–1561; 1561–1629; 1629–1721; 1721–1795)

C. Kuras valsts sastāvā atradās lielākā Latvijas teritorijas daļa?
(Zviedrijas, Vācijas, Krievijas, Polijas–Lietuvas)

Poļu Inflantija

Pārdaugavas hercogistes daļu**,** kas palika tiešā Žečpospoļitas pārvaldībā pēc Polijas–Zviedrijas kara, dēvē gan par **poļu Livoniju**, gan **poļu Inflantiju,** gan **poļu Latgali**.

Inflantijas zemes pēc kara bija galīgi izpostītas un iedzīvotāju pamestas. 16. gadsimta vidū šajā teritorijā dzīvoja ap 83 000 iedzīvotāju, bet gadsimta beigās bija palikuši 53 000.

Tikai 1677. gadā Polijas–Lietuvas Seims apstiprināja Inflantijas Satversmi. Agrāk tas nebija iespējams, jo Polija nevēlējās atzīt Zviedrijas valdījumus Vidzemē.

1772. gadā, kad Austrija, Krievija un Prūsija pirmo reizi sadalīja Polijas–Lietuvas zemes, Inflantija nonāca Krievijas sastāvā.

Inflantija veidoja patstāvīgu administratīvu vienību ar pašas pārvaldi, tiesu un Seimu, kurā pulcējās vietējie muižnieki. Katram amatam Seimā muižnieki izvirzīja četrus kandidātus, no kuriem karalim bija jāizvēlas piemērotākais. Deputāti ievēlēja arī sešus delegātus kopīgajā Žečpospolitas Seimā. Polijas karalis bija Inflantijas valdnieks. Viņš nozīmēja tai pārvaldnieku, kuram bija vojevodas statuss. Par Inflantijas galvaspilsētu kļuva Daugavpils. Toreizējā Daugavpils bija neliela pilsēta ar Rīgas, Pils un Ludzas ielām un tirgus laukumu. Pilsētā bija tikai 80 nami. Tādēļ, kaut arī Daugavpils oficiāli bija katoļu bīskapa rezidence, bīskaps te uzturējās reti. Viņš pārsvarā dzīvoja Viļņā. Ludza un Rēzekne toreiz bija tikai miesti, kas sāka attīstīties pie vietējām pilīm. Tos veidoja pāris desmiti māju un tirgus laukums.

Latgali iedalīja četros apgabalos vai stārastijās – Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas un Viļakas. Tās pārvaldīja stārasti un to palīgi – no Varšavas atsūtītie ierēdņi. Luterāņu baznīca no Latgales tika pakāpeniski izspiesta, bet valdošā katoļticība kļuva par varas rūpju īpašo objektu. Katoļu baznīcai tika ziedotas zemes un cits laicīgais īpašums. Aktīvu darbību te izvērsa **jezuīti**. 1612. gadā Daugavpilī viņi atvēra pirmo skolu Latgales teritorijā, kas sākumā deva tikai sākumskolas izglītību. 1761. gadā skolu pārveidoja par ģimnāziju, bet 1767. gadā turpat izveidoja teoloģijas klases katoļu mācītāju sagatavošanai. Tieši te arī radās pirmais izglītības centrs Latgalē. Jezuīti rūpējās par grāmatu izdošanu latgaļu valodā, starp kurām bija gan lūgšanu grāmatas, gan Jaunās Derības tulkojums, gan garīgā mācību literatūra. Faktiski jezuīti izmantoja pārbaudītu luterāņu pieredzi, ka grāmatas vietējās valodās un sākumskolas izglītība ir noderīgs tautas reliģiskās izglītošanas līdzeklis. 17.–18. gadsimtā (poļu laikos) Latgale sāka pārveidoties par atsevišķu reģionu, kas kultūras ziņā atšķīrās no pārējās Latvijas teritorijas.

Jezuīti – Romas katoļu baznīcas Jēzus biedrības brāļi.

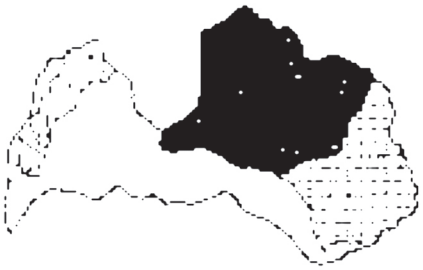
2. Uzraksti visus tev zināmos vēstures notikumus, kas sekmēja iedzīvotāju skaita samazināšanu Inflantijā!

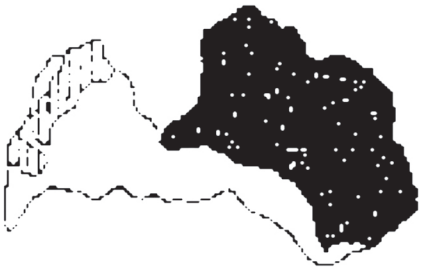
_____

_____

_____

3. Aplūko kartoshēmas! Uzraksti, kādu vēstures posmu atspoguļo katra no tām!

4. Uzraksti pierakstu burtnīcā nelielu no 1581. gada līdz 1629. gadam dzīvojuša Latgales zemnieka dzīvesstāstu!

3.6. Zviedru Vidzeme (1629–1721)

Poļu–zviedru kara rezultātā 1629. gadā mūsdienu Vidzeme un Dienvidigaunija pārgāja Zviedrijas karaļa valdījumos. 16. gadsimtā Vasas dinastijas karaļi izbeidza reliģiskās cīņas un centralizēja valsts pārvaldi Zviedrijā. 17. gadsimtā Zviedrija aktīvi iesaistījās Eiropas valstu cīņā par zemēm, tirdzniecības ceļiem un kolonijām. Drosmīgo vikingu pēcnācēji, pateicoties karamākslā spējīgiem valdniekiem un karavadoņiem un modernizētai armijai, iekaroja daudz jaunu teritoriju. Baltijas jūru šajā vēstures posmā mēdza dēvēt arī par Zviedrijas jūru. Vidzemes iedzīvotāji bija zviedru karaļa padotie, un Vidzemē skanēja zviedru valoda.

1. Uzmanīgi izpēti karti! Noskaidro, kuru mūsdienu Eiropas valstu teritorijas ietilpa 17. gs. Zviedrijas sastāvā!

2. Izvēlies un pasvītro apzīmējumus, kas raksturo Zviedrijas ārpolitiku 17. gadsimtā! Pieraksti klāt savu vērtējumu!

miermīlīga, pārdomāta, agresīva, veiksmīga,

3. Novērtē, kādas valsts ietekme jūtama mūsdienu Latvijā – Zviedrijas vai bijušās Polijas–Lietuvas valsts? Atbildi pamato!

_____

_____

_____

Vidzemes pārvalde

Vidzeme tika pielīdzināta Zviedrijas provincēm, un uz to tika attiecināti Zviedrijas likumdošanas akti. Par oficiālo ticību Vidzemē kļuva luterānisms.

Zviedru Vidzemi pārvaldīja Zviedrijas karaļa iecelts ģenerālgubernators. Viņš bija augstākais karaspēka vadonis, kuram bija jārūpējas par stratēģiski nozīmīgu cietokšņu uzraudzību Žečpospoļitas un Krievijas caristes pierobežā. Ģenerālgubernators uzraudzīja karaļa tiesību un varas ievērošanu provincē. Viņš bija tiesas, policijas, baznīcu un mācību iestāžu virspārzinis. Viņš pārraudzīja arī nodokļu, pasta un satiksmes lietas. Ģenerālgubernatora palīgs Vidzemē bija **Rīgas gubernators**, kurš to aizvietoja ģenerālgubernatora prombūtnes laikā. Lai zemi varētu labāk pārvaldīt, Vidzemi sadalīja 4 apriņķos, ko pārzināja apriņķa priekšnieki – **fogti**. Tās bija īpašas, Zviedrijas varai uzticamas amatpersonas no vietējās muižniecības vidus ar tiesībām sodīt apriņķu policijas noteikumu pārkāpējus. Apriņķos darbojās tiesas, kas bija veidotas pēc zviedru tiesu parauga. Muižnieku pašpārvaldes institūcija bija Zemes padome, bet augstākā muižnieku pārstāvniecības institūcija bija **landtāgs**.

Lielu vietējo muižnieku pretestību izsauca zemes īpašumu revīzija. No 1680. gada visas zviedru karaļa Kārļa XI pārvaldītās zemes ierakstīja speciālās **vaku grāmatās**. Nodevu apjomu noteica pēc zemes kvalitātes, inventāra daudzuma un citiem rādītājiem. Daļu no muižnieku zemēm (Vidzemē 5/6 muižu) atdeva Zviedrijas valsts valdījumā. Vēstures literatūrā šādu procesu sauc par **redukciju**.

4. Aizpildot tabulu, salīdzini divu bijušās Pārdaugavas hercogistes teritoriju pārvaldi!

	Poļu Inflantija	Zviedru Vidzeme
Administratīvi teritoriālā sadale		
Tiesa		
Nodokļu veidi		
Zemju pārvaldes sistēma		
Zemes īpašnieku un valdošās valsts varas attiecības		
Reliģija		

Izmaiņas zemnieku dzīvē

Lai gan pašā Zviedrijā dzimtbūšanas nebija, Vidzemē tā netika atcelta, izdotie noteikumi to tikai sakārtoja. Tika nodibinātas jaunas tiesu iestādes, kas muižniekiem atņēma līdzšinējo neierobežoto tiesu varu pār zemniekiem, tomēr atstāja *mājas pārmācības tiesības*. Tas nozīmēja, ka mazāk svarīgos gadījumos muižnieki drīkstēja sodīt zemniekus ar miesassodu. Zemniekiem tika piešķirtas tiesības iesniegt galma tiesā sūdzības par viņiem nodarītām pārestībām un pārsūdzēt zemes tiesu spriedumus.

Jaunā vara palielināja jau tā lielās nodevas un klaušas dzimtcilvēkiem. Zviedru likumi arī pastiprināja miesassodus tiem zemniekiem, kuri laikā neizpildīja klaušas un nesamaksāja nodevas. Šajā ziņā zviedru varu interesēja tikai ienākumi valsts kasē, kas bija nepieciešami kariem Austrumeiropā. Dzimtbūšanas jūgs pastiprinājās. 1607. gadā tika apstiprināti kārtības jeb policijas noteikumi, kuros valdība ne tikai atzina zemnieku dzimtbūšanu, bet arī atļāva ieķīlāt zemniekus bez zemes, atdot viņus kā parādu atmaksu vai soda naudas vietā. Tas nozīmēja, ka juridiski tika nostiprināts zemnieku kā kustamā īpašuma statuss. Noteikumi ierobežoja arī pašu zemnieku rīcības brīvību pār viņu kustamo mantu, jo zemnieka mājas bija kroņa (valsts) īpašums.

3. Aizpildot tabulu, salīdzini zemnieku stāvokli divās Pārdaugavas hercogistes teritorijās!

	Poļu Inflantija	Zviedru Vidzeme
Zemnieku stāvoklis		

Kultūra un izglītība

Lielu ieguldījumu izglītībā deva Tērbatas Gustava Ādolfa akadēmijas dibināšana 1632. gadā. Tā bija pirmā augstskola, kur atļāva uzņemt zemnieku jauniešus. Tērbatas augstskola kļuva par tā laika augstākās izglītības un zinātnes centru. Tur mācījušies arī daudzi ievērojami latviešu kultūras darbinieki.

Tā sauktajos zviedru laikos valdība veica vairākus pasākumus vietējo zemnieku izglītošanai. Tika atvērtas skolas, lai mācītu rakstīt, lasīt un rēķināt. 1631. gadā uz Rīgas Domskolas bāzes tika atvērta Rīgas Akadēmiskā ģimnāzija, kurā izveidoja observatoriju ar diviem teleskopiem. Ģimnāzijā tika rīkoti publiski disputi un priekšlasījumi. 1675. gadā Zviedrijas karalis Kārlis XI nodibināja otru pilsētas ģimnāziju – Kārļa liceju pie Sv. Jēkaba baznīcas. Rīgā iznāca pirmā avīze – *Rīgas jaunumi* vācu valodā. Mācītājs **Ernsts Gliks** 1681. gadā pārtulkoja Bībeli latviešu valodā, sekmējot latviešu literārās valodas veidošanos.

17. gadsimtā notika arī svarīgas pārmaiņas Rīgas saimnieciskajā dzīvē. 1662. gadā Rīgā ierīkoja pirmo centralizēto ūdensvadu, uzlaboja

pilsētas nocietinājumus un to apsardzi. Rīgu apsargāja gan karavīru patruļas, gan nocietinājumu nakts sardze.

5. Novērtē zviedru Vidzemes iedzīvotāju dzīvi!

Pozitīvās	Negatīvās
Secinājumi	

6. Aplūko attēlu un izlasi tekstu par Zviedru vārtiem!

Zviedru vārti mūsdienās

Zviedru vārti ir 17. gadsimta valsts nozīmes arhitektūras piemineklis Vecrīgā. Tie ir vienīgie no astoņiem pilsētas aizsargmūra vārtiem, kas saglabājušies līdz mūsdienām. Zviedru laikos vārtus atvēra, saulei lecot, un slēdza, saulei rietot. Atslēgas glabājās rātsnamā.

7. Vai Rīga bija labi aizsargāta Zviedrijas provinces galvaspilsēta? Pamato atbildi!

_____

_____

_____

8. Kādiem 17. gadsimta notikumiem Zviedru vārti ir bijuši „aculiecinieki" ?

_____

_____

_____

3.7. Ziemeļu karš (1700–1721)

Eiropas ziemeļaustrumos ilgstoši galvenā starptautiskā problēma bija cīņa par ietekmi Baltijas jūras reģionā. Gandrīz visu 17. gadsimtu Baltijas jūrā dominēja Zviedrija. 18. gadsimta sākumā Baltijas jūra bija kļuvusi par Zviedrijas „iekšējo jūru". Zviedrijas karalistes valdījumos ietilpa Somija, Karēlija, Holšteina, Ingrija, Priekšpomerānija, Igaunija, Vidzeme, Brēmenes un Verdenas hercogistes. 1697. gadā par Zviedrijas karali kļuva Kārlis XII.

Viņa ārpolitikas uzdevums bija visiem spēkiem un līdzekļiem saglabāt Zviedrijas lielvalsts statusu un tās iekarotās zemes ap Baltijas jūru.

18. gadsimta sākumā cīņā par kundzību Baltijas jūrā Zviedrijai radās nopietns pretinieks – Krievija, un visa Zviedrijas uzmanība bija vērsta uz savu pozīciju nostiprināšanu šajā reģionā. 1682. gadā Krievijas valsts tronī nāca cars Pēteris I. Viņš īstenoja Krievijā dažādas reformas, lai pārvērstu Krieviju par eiropeisku lielvalsti. Par savu galveno ārpolitiskas uzdevumu Pēteris I uzskatīja nodrošināt Krievijai pieeju pie Baltijas jūras – „ izcirst logu uz Eiropu", lai iegūtu neaizsalstošās ostas. Krievijas cars izveidoja pret Zviedriju vērstu valstu **koalīciju**, kurā ietilpa Dānija, Polija, Krievija un Ziemeļvācijas valstiņas Brandenburga un Saksija.

Zviedrijas karalis Kārlis XII

1700. gadā sākās Ziemeļu karš, kas ilga 21 gadu. Šajā karā sastapās divi sava laika ievērojamākie valdnieki: 18 gadu vecais Zviedrijas karalis Kārlis XII un 28 gadu vecais Krievijas cars Pēteris I.

Koalīcija – valstu pagaidu militāra vai politiska savienība kopīgai rīcībai pret kādu citu valsti vai valstu grupu.

Ziemeļu kara I posms (1700–1709)

Laiks	Notikums	Rezultāts
1700. g.	Kārlis XII izkāpj krastā pie Kopenhāgenas.	Dāņu karalis paraksta kapitulācijas rakstu.
1700. g.	Kauja pie Narvas.	Smaga krievu armija sakāve, zaudēta visa artilērija.
1700.–1701. g.	Zviedru karagājiena sākums uz Poliju-Lietuvu (Žečpospoļitu).	Polijas-Lietuvas karalis Augusts II atsakās no troņa.
1701. g.	Zviedri okupē Kurzemi.	Kurzemes hercogs Fridrihs Vilhelms bēg uz Prūsiju.
1708. g.	Pēteris I pavēl atbrīvot Baltkrieviju, iekaro Latgali, Vidzemi un Kurzemi.	Zviedri paliek bez papildspēkiem un pārtikas.
1709. g.	Kārlis XII un Ukrainas hetmanis Mazepa apvieno karaspēkus.	Zviedru uzbrukums Ukrainai.
1709. g. jūnijs	Poltavas kauja	Zviedrijas armijas graujošā sakāve un karaļa Kārļa XII bēgšana uz Turciju.

Ziemeļu kara II posms (1710–1721)

Laiks	Notikums	Rezultāts
1710. g.	Turcija piesaka karu Krievijai.	Krievija zaudē karu un atdod Turcijai daļu savas teritorijas.
1710. g.	Krievu karaspēks ieņem Rīgu.	Krievu vara Rīgā.
1710.-1716. g.	Krievu armijas ienākšana Polijā.	Zviedriem tiek atņemta Pomerānija.
1713. g.	Pētera I karaspēks ienāk Somijā.	Krievu armija iekaro Somiju un Ālandes salas.

1714. g. jūlijs	Hangutas jūras kauja.	Krievu flote sakauj zviedru eskadru.
1718. g.	Kārlis XII krīt karagājiena laikā Norvēģijā.	Par Zviedrijas karalieni kļūst Ulrika Eleonora.
1720. g.	Krievu armija ierodas Zviedrijā.	Zviedru karaliene piekrīt parakstīt mieru ar Krieviju.
1721. g.	Nīstades miera līgums.	Krievijas uzvara Ziemeļu karā. Tai pievieno Vidzemi, Igauniju, daļu Karēlijas un šādas

1. Pasvītro notikumu, kas risinājās agrāk!

Poļu–zviedru karš	vai	Ziemeļu karš
Livonijas karš	vai	Krusta karš Latvijas teritorijā
Altmarkas pamiers	vai	Nīstades miers
Saules kauja	vai	Poltavas kauja

2. Pasvītro pareizos izteikumus!

a) Zviedrija gūst uzvaru Ziemeļu karā.
b) Ziemeļu karš – cīņa par kundzību Baltijas jūrā.
c) Krievijas sabiedrotie bija Dānija, Polija–Lietuva, Ziemeļvācijas valstiņas.
d) Poltavas kauja – smaga krievu armijas sakāve.
e) Pētera I mērķis bija „izcirst logu uz Eiropu”.

Vidzemes un Kurzemes iekarošana un izpostīšana

Karadarbība Vidzemē sākās 1700. gadā. Krievu karaspēks vairākkārt iebruka Vidzemē un Zemgalē, jo saņēma uzdevumu izpostīt zviedru Baltijas guberņas saimniecību, lai Kārļa XII armija paliktu bez pārtikas. Sakāvuši nelielos zviedru spēkus pie Valkas, krievi ieņēma lielāko daļu Vidzemes. Tika nopostīta Valka, Alūksne, Valmiera, Smiltene un citas pilsētas. Krievi postīja visu, kas gadījās ceļā. Hronists Kelhs šo uzbrukumu attēloja šādi:

Viņi izdarīja visādas varmācības pie iedzīvotājiem un nogalināja vīrus, sievas un bērnus bez izšķirības, vai arī aizveda gūstā. Tā bija viena no lielākām nelaimēm, ka daudz simtu vēl nepieaugušu bērnu kā zosulēnus sapakāja ratos un aizveda uz Tatāriju.

(Zālītis F. *Latvijas vēsture*. Rīga: Zvaigzne, 1991, 134. lpp.).

Krievu karaspēks iebruka arī Kurzemes hercogistē un ieņēma Jelgavu. Karaspēka darbību vislabāk raksturo krievu armijas komandiera Šeremetjeva ziņojums caram Pēterim I:

Man Tev jāziņo, ka visvarenais Dievs un Vissvētā Dievmāte Tavu vēlēšanos piepilda: ienaidnieka zemē vairs nav ko postīt. No Pleskavas līdz Tērbatai, no Rīgas līdz Valkai viss ir izpostīts, visas pilis ir sagrautas. Nekas nav atlicis, izņemot Pērnavu un Rēveli (Tallinu), un šur tur pa muižai pie jūras.

(Zālītis F. *Latvijas vēsture*. Rīga: Zvaigzne, 1991, 134.–135. lpp.).

1709. gadā krievu karaspēks nonāca līdz Rīgai un pēc astoņu mēnešu ilga aplenkuma 1710. gadā to ieņēma. Pēc Rīgas kapitulācijas Pēteris I ātri iekaroja visu Igauniju un Vidzemi.

1710. gada rudenī karadarbība Latvijas teritorijā faktiski bija beigusies un Vidzemes teritorija pārgāja krievu karaspēka kontrolē.

1721. gada 10. septembrī Somijas pilsētā Nīstadē tika noslēgts miera līgums, un Vidzeme ar Rīgu uz aptuveni 200 gadiem tika iekļauta Krievijas impērijā kā Vidzemes guberņa. Krievijas valdība atjaunoja vācu muižniekiem visas zviedru valdīšanas laikā zaudētās tiesības. Muižnieki nodrošināja savas tiesības politiskajā un saimnieciskajā dzīvē, viņi bija brīvi no visiem nodokļiem un klaušām. Tika garantēta vācu valodas lietošana guberņas administrācijā un atbalstīts luterisms reliģiskajā dzīvē.

Jau kara laikā (1709. g.) sākās briesmīga mēra epidēmija. Vidzemē gāja bojā apmēram 60% lauku iedzīvotāju, Kurzemē – līdz 50%. Dažos pagastos bija izmiruši gandrīz visi iedzīvotāji.

3. Sakārto ar bultiņām faktus pareizos teikumos!

1709. g.	krievu karaspēks ieņem	Somijā
1721. g.	mēra epidēmija	Rīgu
1710. g.	zviedri okupē	Vidzemē
1701. g.	miera līgums	pie Narvas
1700. g.	krievu armijas sakāve	Kurzemi

Pārbaudi sevi! Šīs ir pareizās atbildes!

1709. g. – mēra epidēmija Vidzemē.
1721. g. – miera līgums Somijā.
1710. g. – krievu karaspēks ieņem Rīgu.
1701. g. – zviedri okupē Kurzemi.
1700. g. – krievu armijas sakāve pie Narvas.

4. Uzraksti pierakstu burtnīcā pārspriedumu „Ziemeļu karš – kārtējā Eiropas valstu cīņa par Livonijas mantojumu."

5. Aizpildi tukšās vietas tabulā „Vidzemes, Latgales, Kurzemes un Zemgales sadalīšana"!

Kari	Vidzeme	Latgale	Kurzeme un Zemgale
Pēc Livonijas kara (1558–1583)	Pārdaugavas hercogiste (Polijas–Lietuvas valsts)	Pārdaugavas hercogiste (Polijas–Lietuvas valsts)	
Pēc Polijas–Zviedrijas kara (1600–1629)			Kurzemes un Zemgales hercogiste (vasaļatkarība no Polijas–Lietuvas valsts)
Pēc Ziemeļu kara (1700–1721)		Inflantija (poļu Latgale)	

6. Kas bija šīs personības un kāda ir bijusi viņu loma Latvijas un pasaules vēsturē?

Pēteris I _____
Kārlis XII _____
Šeremetjevs _____
Mazepa _____

7. Izpēti kartes! Kādās teritorijās tika sadalītas Latvijas un Igaunijas zemes? Ieraksti kartēs to nosaukumus!

A

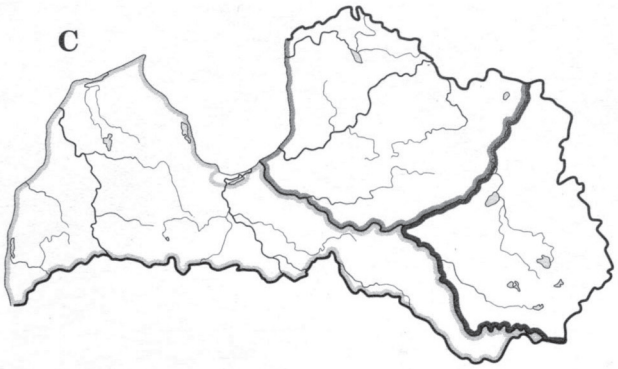
Latvijas teritorija pēc Livonijas kara (16. gs. beigās)

B

Latvijas teritorija pēc poļu-zviedru kara (17. gs. vidū)

C

Latvijas teritorija pēc pievienošanas Krievijas impērijai (18. gs. beigās).

3.8. Latvijas teritorijas inkorporācija Krievijas impērijā XVIII gadsimtā

18. gadsimts – Apgaismības laikmets

Eiropas vēsturē laiku no 17. gadsimta beigām līdz Lielajai franču revolūcijai (1789–1794) sauc par Apgaismības laikmetu. **Apgaismība** bija garīga kustība, kas par visu lietu mēru uzskatīja cilvēka prātu. Apgaismotāji uzskatīja, ka visi cilvēki ir vienlīdzīgi kopš dzimšanas un kārtu atšķirības ar tām saistītajām priekšrocībām ir nedabiskas. Viņi pauda domas, ka visiem cilvēkiem ir tiesības uz izglītību un līdzdalību valsts amatos, ka visi cilvēki ir brīvi. Apgaismības ideju ietekmē 18. gs. otrajā pusē daudzu Eiropas valstu valdnieki (vācu zemēs, Dānijā, Zviedrijā, Itālijas valstiņās, Spānijā, Portugālē, Austrijā, Prūsijā, kā arī Krievijas impērijā) īstenoja politiku, kas vēstures literatūrā ieguvusi apzīmējumu **apgaismotais absolūtisms**. Tas nozīmē, ka valdošais monarhs cenšas apvienot absolūto monarhiju ar **reformām**, kam jānodrošina valsts attīstība un uzplaukums.

Tā 18. gadsimta beigās Austrijā un Dānijā atcēla dzimtbūšanu. Krievijā un Austrijā atcēla iekšējo muitu iero-

Apgaismība – garīgā kustība Eiropā 17. gs. beigās–18. gs. Apgaismības domātāji ticēja, ka ir iespējams sociālais progress, ka cilvēkus uz atbrīvošanos ved viņu prāts un zinātniskas atziņas.
Impērija – liela valsts, kas pakļāvusi daudzas mazākas tautas.

Apgaismotais absolūtisms – valdīšanas forma, kas 18. gs. otrajā pusē ar reformām centās radīt modernu, apgaismības idejām atbilstošu valsti.
Reformas – pārkārtojums, pārveidojums.
Konstitūcija – valsts pamatlikums, kas nosaka tās iekārtu, vēlēšanu sistēmu, likumdošanas, izpildvaras un tiesu varas institūcijas un to darbības principus, pilsoņu tiesības un pienākumus.

bežojumus, kas veicināja tirdzniecības attīstību. Anglijā un Prūsijā dibināja valsts bankas. 1701. gadā Prūsiju pasludināja par karalisti, izveidojās Lielbritānijas (1707) un Krievijas (1721) impērijas. 1776. gadā tika nodibinātas Ziemeļamerikas Savienotās Valstis. Pirmo reizi vēsturē tika pieņemti nozīmīgi dokumenti: ASV **konstitūcija** (1787) un *Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācija Francijā* (1789).

1. Uzraksti 3 pazīmes, kas atšķir valsti no impērijas!

_____
_____
_____
_____
_____
_____

2. Papildini doto impēriju sarakstu ar vismaz 5 impēriju nosaukumiem!

Arābu impērija, Bizantijas impērija, Svētā Romas impērija,

_____
_____
_____

3. Sakārto atbilstoši gadsimtiem un ieraksti vēstures notikumus un personības tabulā!

Livonijas karš, zviedru Vidzeme, apgaismība, Lielais Ziemeļu karš, Katrīna II, Ernsts Bīrons, Ivans Bargais, poļu–zviedru karš, reformācija, Kalendāra nemieri Rīgā, Andrejs Knopkens, hercogs Jēkabs, Altmarkas pamiers, Gothards Ketlers, Polijas dalīšana, Nīstades miera līgums, Pēteris I, Gustavs II Ādolfs, muižu redukcija Vidzemē, Stefans Batorijs, Pārdaugavas hercogistes nodibināšana, Valters fon Pletenbergs, Jelgava – Kurzemes hercoga rezidence, merkantilisms.

Gadsimts	Notikumi	Vēstures personas
16. gadsimts		
17. gadsimts		
18. gadsimts		

Vidzemes inkorporācija

Beidzoties Ziemeļu karam, 1721. gada 30. augustā tika noslēgts Nīstades (Somijā) miera līgums, līdz ar to Vidzeme ar Rīgu un Igauniju tika pievienota Krievijas impērijai. Krievija apņēmās izmaksāt Zviedrijai naudas kompensāciju. Pēc inkorporācijas Vidzeme tika iekļauta Rīgas guberņas sastāvā, pēc tam 1796. gadā – Vidzemes **guberņā**. Rīgā bija Krievijas gubernatora rezidence, un tur tika izvietots karaspēka garnizons. Latvieši tāpat kā citi šīs teritorijas iedzīvotāji līdz šim atradās dažādu valstu pakļautībā, bet Vidzemes iekļaušana Krievijas impērijā lika pamatus latviešu tautas teritoriālajai apvienošanai. Šis process beidzās 18. gadsimta beigās.

Inkorporācija – iekļaušana citas valsts sastāvā.
Guberņa – administratīvi teritoriālā iedalījuma lielākā vienība Krievijā, ko ieviesa 18. gs. sākumā. Latviešu apdzīvotā teritorija bija iekļauta Kurzemes, Vidzemes un Vitebskas guberņās.

Karte *Latvijas teritorija XVIII gadsimtā*

Polijas dalīšana un Latgales inkorporācija

1764. gadā par Polijas karali tika iecelts Krievijas ķeizarienes Katrīnas II favorīts Staņislavs Poņatovskis. 1770. gadā Prūsija un Austrija okupēja daļu poļu zemju. Izmantojot Polijas valsts vājumu, Prūsijas karalis Frīdrihs II nāca klajā ar priekšlikumu par Polijas sadalīšanu. Pēc šīs dalīšanas Polija pārstāja eksistēt kā neatkarīga valsts.

Katrīna II

Pirmā Polijas dalīšana notika 1772. gadā, kuras rezultātā Austrija ieguva Rietumukrainu, Prūsija – Piejūras teritoriju Polijā, Krievija – Baltkrievijas austrumu daļu un Latgali. Inkorporācijas rezultātā Latgale tika pievienota Pleskavas guberņai Krievijas impērijas sastāvā. 1796. gadā Latgali pievienoja Polockas guberņai, bet 1802. gadā – Vitebskas guberņai.

Frīdrihs II

Kurzemes hercogistes pievienošana Krievijai

1737. gadā Kurzemes tronī tika iecelts vācu muižnieks Ernsts Johans Bīrons (1737–1769). Viņš baudīja īpašu Krievijas ķeizarienes Annas Ivanovnas uzmanību, un viņam bija liela ietekme galmā. Neskatoties uz to, Bīrons neinteresējās par hercogistes pārvaldi un problēmām. Savus lielos naudas līdzekļus viņš izlietoja lielisku būvju celšanai Kurzemē. Par to liecina Rundāles un Jelgavas pilis, ko cēla slavenais itāliešu arhitekts un celtnieks Bartolomeo Frančesko Rastrelli.

Ernsts Johans Bīrons

Pēc Annas Ivanovnas nāves 1740. gadā par ķeizarieni kļuva Elizabete I un Ernsts Bīrons tika izsūtīts trimdā uz Sibīriju. Tikai pēc 22 gadiem Krievijas jaunā ķeizariene Katrīna II viņam atļāva atgriezties Kurzemē. Valdības pienākumus hercoga prombūtnes laikā Kurzemē izpildīja hercoga padome. 1763. gadā Bīrons atkal stājās pie hercoga pienākumu pildīšanas, bet viņam nācās uz katra soļa sastapties ar muižnieku pretestību. Sasniedzis lielu vecumu un noguris no pastāvīgās cīņas, Ernsts Bīrons 1769. gadā atsacījās no hercoga troņa par labu savam dēlam Pēterim (1769–1795).

Pēteris Bīrons

Pēteris Bīrons bija pēdējais Kurzemes hercogs. Arī viņa valdīšanas laiks pagāja pastāvīgās ķildās ar muižniekiem. Zemnieku stāvoklis hercoga īpašumos pasliktinājās vairāk nekā privātajās muižās. 1792. gada decembrī Jelgavā izcēlās dzirnavnieku sacelšanās. Tai pievienojās pilsētas nabadzīgāko iedzīvotāju slāņi. Nemierus apspieda ar armijas palīdzību.

Starp hercoga Pētera ievērojamākajiem darbiem atzīmējama Jelgavā nodibinātā augstākā mācību iestāde – Pētera akadēmija (1775). Viņš uzcēla arī skaistas pilis Svētē un Vircavā.

Jelgavas pils

1794. gada pavasarī Kurzemē ieradās vairākas vienības ar Polijas neatkarības cīnītājiem Tadeuša Kostjuško vadībā. Tas izraisīja vietējo zemnieku sacelšanos. Viņi atteicās atstrādāt klaušas, postīja īpašumus un uzbruka vācu muižniekiem. Pēteris Bīrons lūdza militāru palīdzību Katrīnai II. Krievijas karaspēks sacelšanos apspieda.

1795. gada 29. martā Pēteris Bīrons no hercoga amata atteicās. Kā zaudējuma kompensāciju viņš saņēma naudas atlīdzību – mūža pensiju un parādu apmaksu.

1795. gada 27. maijā hercogiste tika pievienota Krievijas impērijai un kļuva par Kurzemes guberņu ar centru Jelgavā.

4. Pie katras kontūrkartes *Latvijas teritorijas inkorporācija Krievijā* uzraksti inkorporācijas (1721, 1772, 1795) gadu!

_____

5. Uzraksti, kas bija šīs personības!

Pēteris I _____
Pēteris Bīrons _____
Katrīna II _____
Frīdrihs II _____
Anna Ivanovna _____
Ernsts Johans Bīrons _____
Elizabete I _____
Bartolomeo Frančesko Rastrelli _____
Tadeušs Kostjuško _____

6. Izlasi avotu un atbildi uz jautājumiem!

1795. gada janvārī Pēterburgā ieradās hercogs Pēteris Bīrons. Pēc 2 mēnešu sarunām 28. martā hercogs parakstīja savu atteikšanos no troņa:

Mēs, no Dieva žēlastības Pēteris, Kurzemes un Zemgales hercogs vienmēr tēvišķīgu rūpju apgaroti... tiklīdz bija sākusies uzstājīgā Polijas sacelšanās, mēs bijām sprauduši sev par mērķi, mūs, mūsu ģimeni un mūsu hercogisti nodot viņas majestātes visu krievu ķeizarienes Katrīnas II dienestā un spēcīgā patvērumā... zem nemirstīgās Katrīnas II slavas apmirdzētā sceptera... Mēs esam pārliecināti, ka augstsirdīgā, taisnīgā un gudrā Krievijas patvaldniece Katrīna II mums un mūsu ģimenei nodrošinās spēcīgu aizsardzību un laimi visiem tiem, kas pēc tās tiecas un kas šai aizsardzībai ar pilnīgu uzticību padodas.

Hercogs par savām muižām ieguva divus miljonus rubļu un vēl sešdesmit deviņus tūkstošus dālderu ikgadēju pensiju līdz mūža beigām. Muižnieki saņēma augstus amatus Krievijas galmā, viņiem piešķīra daudzas muižas, ordeņus.

(Kanāle V. *Latviešu tautas cīņa pret vācu iebrucējiem un dzimtbūšanu 13.–18. gs.* Rīga: Zvaigzne, 1983, 69.–70. lpp.)

A. Kā hercogs paskaidro hercogistes pārdošanu?

_____
_____
_____

B. Ko un cik daudz saņēma hercogs un viņa padotie?

_____

_____

_____

C. Iztēlojies, ka esi hercogs Pēteris Bīrons! Kā tu rīkotos?

_____

_____

_____

7. Aizpildi tukšās vietas pārskata tabulā *Latvijas teritorijas pievienošana Krievijai!*

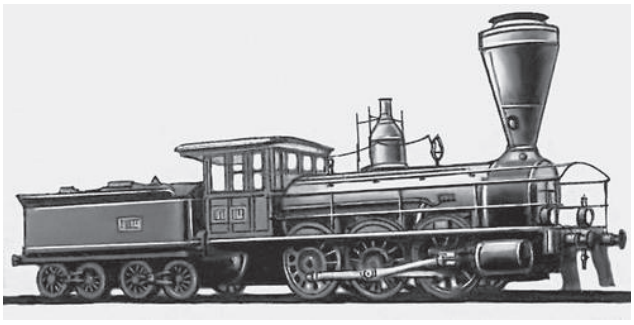
Latvijas teritorija	Gads	Iepriekšējā teritorijas atrašanās vieta	Notikums, kas ievada pievienošanu	Vēsturiskās personas
Vidzeme		Zviedrijā		Pēteris I
	1772. g.		Polijas sadalīšana	
		Polijā		Katrīna II

3.9. Latvijas teritorija XIX gadsimta pirmajā pusē

18. gs. beigās un 19. gs. sākumā sākās straujas pārmaiņas rūpniecībā. To apzīmēšanai lieto jēdzienu **rūpniecības apvērsums** (arī industriālā revolūcija). Rūpniecības apvērsumu raksturo:

- ražošanas visaptveroša mehanizācija, kad cilvēku roku darbu pilnīgi nomaina mašīnas;
- darba dalīšana un lielāks strādājošo skaits;
- ražošanas procesa sadalīšana vairākos posmos.

Tvaika lokomotīve

Pārvērtību sākums un visa pamats bija tvaikmašīna, ko darbināja jauns enerģijas avots – ogles. Jau 19. gs. sākumā tvaikmašīnas lietoja visās Eiropas valstīs un ASV ziemeļu štatos. Ne mazāk revolucionāri izgudrojumi bija tvaika lokomotīve un dzelzceļš. Pirmo dzelzceļa līniju uzbūvēja Anglijā 1825. gadā. Eiropas dzelzceļa līniju kopgarums 1840. gadā sasniedza 7200 km.

Satiksmei pa ūdeni sāka izmantot tvaikoņus – ar tvaika dzenratu aprīkotus kuģus. Radās iespēja izveidot regulāru kuģu satiksmi pa upēm un jūrām.

Viena no svarīgākajām 19. gs. pirmās puses izmaiņām bija straujā pilsētu izaugsme – **urbanizācija**. Iedzīvotāju skaits Londonā no 1831.-1841. gadam pieauga par 130 000, Parīzē no 1841.–1846. gadam – par 125 000.

19. gs. jaunā tendence politiskajā dzīvē bija ierobežota absolūto valdnieka vara un paplašināta sabiedrības kārtu pārstāvniecība iekšpolitisko jautājumu risināšanā. **Vīnes kongresa** rezultāti un *Svētās savienības* izveide deva Eiropai mieru, tomēr tas vēl nenozīmēja, ka visa sabiedrība bija apmierināta ar jauno jeb restaurēto kārtību. Noformējās politiskās idejas – **konservatīvisms**, **liberālisms**.

Rūpniecības apvērsums – pāreja uz industriālu sabiedrību, kam raksturīga ražošanas mehanizācija, darba dalīšana un darba ražīguma pieaugums.
Urbanizācija – pilsētu un pilsētnieku skaita pieaugums kādā teritorijā.
Vīnes kongress (1814–1815) – Eiropas monarhu un diplomātu kongress, kas sanāca, lai izveidotu jaunu politisko sistēmu Eiropā pēc Napoleona sagrāves.
Konservatīvisms – sociāla un politiska teorija, kas paredz esošās kārtības saglabāšanu un politiskās sistēmas „iekonservēšanu".
Liberālisms – sociāla un politiska teorija, kas paredz indivīda tiesības.

1. Salīdzini dotos notikumus! Pasvītro to notikumu pārī, kas ir senāks!

a) sāk izgatavot darbarīkus – pilsētu rašanās
b) mehāniskā pulksteņa izgudrošana – gramofona izgudrošana
c) tērauda izmantošana mašīnbūvē – krītoša ūdens enerģijas izmantošana
d) briļļu izgudrošana – ķīmiskās rūpniecības attīstība
e) šaujampulvera izmantošana – elektrības izmantošana

Cars Aleksandrs I

Agrāro reformu laikmets. Zemnieku kustība

Laiks	Notikumi	Rezultāti
1802. gada 7.–10. okt.	Kauguru nemieri Vidzemē. To aizsācējs bija **Gothards Johansons**. Kauguros bija sanākuši ap 30 000 cilvēku, apbruņojušies ar mednieku bisēm, rungām un izkaptīm. Uz Kauguru muižu tika nosūtīta karavīru rota un zemstes tiesnesis. Ieradās papildspēki – kareivji un artilērija.	Ar artilērijas palīdzību izdevās zemniekus izklīdināt. Viņu vidū: • 4 kritušie, • 10 nāvīgi ievainoti, • daudzi zemnieki sodīti ar rīkstēm, • vadītājiem piespriests nāvessods, kas nomainīts ar izsūtīšanu uz Sibīriju. Valdība pievērsa uzmanību zemnieku stāvoklim. Vidzemes muižniekiem tika pieprasīts agrāro reformu projekts.
1804. gada 20. febr.	Aleksandrs I parakstīja ***Vidzemes zemnieku likumu***. Saskaņā ar likumu: 1. Visi zemnieki bija sadalīti arājos un muižas ļaudīs. Savukārt arāji tika iedalīti saimniekos un bezzemniekos (kalpos un vaļiniekos). 2. Arājus nedrīkstēja pārdot, dāvināt, ieķīlāt bez zemes, uz kuras viņi dzīvoja. 3. Muižas ļaudis varēja pārdot tikai guberņas ietvaros. 4. Zeme palika muižnieku īpašums. 5. Saimnieki ieguva tiesības uz mantojamo nomu. 6. Zemniekiem par zemes izmantošanu jāpilda klaušas, jāmaksā naturālā un naudas nodeva. 7. Zemnieki kļuva par Krievijas valsts pavalstniekiem. 8. Klaušu un nodevu lielums bija atkarīgs no zemes kvalitātes un tās lieluma. 9. Tika izveidotas pagasttiesas, kas izšķīra civilās un kriminālās lietas un atradās muižnieka kontrolē. 10. Galvasnaudas nodevu zemnieki maksāja paši bez muižnieku starpniecības.	Zemnieki, kas gaidīja brīvību, bija vīlušies. Muižnieki savukārt uzskatīja, ka zemniekiem piešķīra pārāk daudz tiesību. *Zemnieku likums* neapmierināja ne muižniekus, ne zemniekus.
1809. gada 28. febr.	***Papildu panti*** noteica: 1. Darba dienas ilgumu klaušās (12 stundas, nedrīkst strādāt naktī). 2. Kalpu algas apmēru. 3. Saimniekiem var atņemt zemi, ja to prasa muižnieka intereses. 4. Zemnieku zemes vērtību nosaka muižnieks.	Šo pantu pieņemšana zemnieku stāvokli vēl vairāk pasliktināja.
1817. gada 25. augusts 1819. gada 26. marts	Aleksandrs I parakstīja likumprojektu ***Par dzimtbūšanas atcelšanu Kurzemē***. Cars parakstīja likumprojektu ***Par dzimtbūšanas atcelšanu Vidzemē***. Likumprojektos bija šādi punkti: 1. Zemnieki – personīgi brīvi, bet pārvietošanās, nodarbošanās brīvība ir atkarīga no muižnieku gribas. 2. Visa zeme – muižnieka īpašums. 3. Zemnieks var nomāt zemi, vienojoties ar muižnieku par nomas maksu.	Zemnieki tika atbrīvoti pakāpeniski 14 gadu laikā. Zemnieki bija brīvi, bet brīvība bija ierobežota, zeme tāpat kā agrāk piederēja muižniekiem, klaušas saglabājās. Tādu brīvību tautā dēvēja par „putna brīvību".
1822. gads	Latgales muižnieki atbalstīja **dzimtbūšanas** saglabāšanu.	Latgalē dzimtbūšana turpināja pastāvēt līdz 1861. gadam, tāpat kā visā Vitebskas guberņā, kurā Latgale ietilpa.

2. Nosvītro, tavuprāt, lieko vārdu katrā rindā un paskaidro, kāpēc!

a) Vitebskas guberņa – Kurzemes guberņa – 1817. g. – Aleksandrs I

_____
_____
_____

b) Kurzemes guberņa – Gothards Johansons – Kauguru muiža – zemnieki.

_____
_____
_____

c) Vidzemes zemnieku likums – dzimtbūšanas atcelšana – zemniekus sadalīšana arājos un muižas ļaudīs – Aleksandrs I

_____
_____
_____

Dzimtbūšana – zemnieku un zemes īpašnieku savstarpējās attiecības, kas izpaudās zemnieku piesaistīšanā zemei un pakļaušanā feodālajai varai.

1812. gada karš Latvijas teritorijā

1812. gada 12. jūnijā franču imperatora Napoleona I karaspēks ienāca Krievijas teritorijā. Napoleona armija virzījās 2 virzienos: uz Maskavu un uz Pēterburgu (caur Lietuvu un Latviju). Rīgai tuvojās maršala Makdonalda armija. Pilsētai apkārt tika izveidots zemes valnis un ūdens kanāli ar slūžām. Daudzi rīdzinieki pameta pilsētu, palicējiem bija jānodrošinās ar pārtiku uz 4 mēnešiem. Rīgas ģenerālgubernators Magnuss Gustavs fon Esens 1812. gada naktī no 11. uz 12. jūliju pavēlēja nodedzināt Rīgas priekšpilsētas, lai atbrīvotu skatu nocietinājumu priekšā . Milzīgajā ugunsgrēkā nodega 4 baznīcas, 35 valsts ēkas, 702 privātēkas, 36 veikali, viesu nams, daudz labības noliktavu un 10 000 cilvēku palika bez mājām. Kopējie zaudējumi bija mērāmi 17 miljonos rubļu.

Taču trauksme izrādījās priekšlaicīga. Makdonalda karaspēks tā arī nesāka pilsētas ielenkšanu. Rezultātā Esena lēmums tika nosodīts, jo viņš bija ļāvies panikai. Gubernators tika atcelts no amata. Rīgas ugunsgrēka gadadienā viņš izdarīja pašnāvību. Esena vietā cars iecēla marķīzu Filipo Pauluči.

Augustā franču okupētajā Kurzemē sāka formēties franču pārvalde, franči uzlika **kontribūciju** 2 miljonu rubļu apmērā. Zemniekiem bija jādod rati un cilvēki armijai, pārtika un apģērbs, kā arī barība lopiem. Iekarotāju armija izcirta mežus, jauca nost zemnieku ēkas. Uz Latvijas teritoriju franču armijas sastāvā bija nosūtīti prūšu karavīri. Franči cerēja, ka vietējie vācu muižnieki neliks šķēršļus un atbalstīs prūšu armiju. Napoleons cerēja, ka veiksmīga kara rezul-

Kontribūcija – piespiedu nodevas, ko kara laikā uzliek iekarotās teritorijas iedzīvotājiem.

Magnuss Gustavs fon Esens

Uzvaras kolonna Rīgas pils laukumā 1917. gadā

tātā Latvijas teritoriju pievienos Prūsijai.

Kurzemes zemnieki kara sākumā cerēja, ka iegūs brīvību, jo zināja, ka Eiropas valstīs dzimtbūšana vairs nepastāv. Daudzi latviešu zemnieki cīnījās pret Napoleona spēkiem krievu armijas rindās un partizānu vienībās. Latviešu kaņepāju kulstītāju brālība Mārtiņa Slavas vadībā apsargāja Rīgas pilsētas mūrus.

Kurzemes okupācija ilga pusgadu. 1812. gada decembra sākumā franču armija sāka atkāpšanos no Krievijas un Kurzemi atstāja arī Makdonalda kareivji.

3. Prognozē un izklāsti savas domas, kā mainītos Latvijas vēsture, ja Napoleonam izdotos pievienot Kurzemes un Vidzemes guberņas savas impērijas sastāvam!

_____

_____

_____

4. Iepazīsties ar dažādu ieroču attēliem! Ar ciparu 1 atzīmē 19. gs., ar ciparu 2 atzīmē 20. gs., ar ciparu 3 atzīmē viduslaikos izmantotos ieročus!

Agrārās reformas un zemnieku kustība līdz 1849. gadam

Laiks	Notikumi	Rezultāti
1841. gada 8. septembris	Izcēlās ***Kartupeļu dumpis*** Jaunbebru muižā. Ap 50 zemnieku, kas bija sanākuši uz kartupeļu novākšanas darbiem, izrādīja pretestību kareivjiem, kas bija ieradušies apcietināt vienu no zemnieku aktīvistiem par pārcelšanos uz Krievijas dienvidu guberņām.	Dumpis tika apspiests ar 7 kareivju rotu palīdzību. 108 zemniekiem tika piespriesti miesassodi. Daudzi zemnieki tika izsūtīti uz Sibīriju.
1845. gada 23. janvāris	Cars Nikolajs I parakstīja Vidzemes zemnieku komisijas izstrādātos *77 pantus* – papildinājumus esošajiem zemnieku likumiem.	Rentes līgumus atļāva slēgt tikai rakstveidā un mazākais uz 6 gadiem. Tika atzītas muižnieku neierobežotās īpašuma tiesības uz visu zemi.
1845. gads	Notiek latviešu zemnieku pāreja no luterticības pareizticībā, kas pieņēma masu kustības raksturu. Viens no iemesliem bija zemnieku smagais saimnieciskais stāvoklis. Viņi bija dzirdējuši, ka ķeizars aizstāvot tikai savus ticības brāļus. Tāpēc zemnieki pārgāja „ķeizara ticībā" – pareizticībā.	Laikā no 1845. līdz 1848. gadam pareizticībā pārgāja 113 910 cilvēku.
1849. gada 9. jūlijs	Tika apstiprināts jauns *Vidzemes zemnieku likums*, ko izstrādāja Vidzemes muižniecības līderis Hamilkārs fon Felkerzāms. Likuma galvenās idejas bija par zemes pārdošanu zemniekiem un pāriešanu no klaušu nomas uz naudas nomu.	Zeme joprojām palika muižnieku īpašums, bet tā dalījās vaku zemēs un kvotu zemēs. Vaku zemes muižnieks pārdeva vai iznomāja zemniekiem. Kvotas zemes muižnieks nevarēja pievienot savējām.

5. Kas bija šīs personības? Atrodi pareizās atbildes un savieno ar līnijām!

a) Hamilkārs fon Felkerzāms	Francijas imperators
b) Mārtiņš Slava	agrārās reformas autors
c) Magnuss Gustavs Esens	apsargāja Rīgas mūrus
d) Nikolajs I	Kauguru nemieru līderis
e) Napoleons I	ģenerālis, gubernators 1812. gadā
f) Gothards Johansons	parakstīja *77 pantus*
g) Makdonalds	parakstīja likumprojektu par dzimtbūšanas atcelšanu Kurzemē
h) Aleksandrs I	Napoleona armijas maršals

Dumpis – stihisks tautas protests.

6. Ieraksti tabulā minēto notikumu cēloņus un sekas!

Cēloņi	Notikumi	Sekas
	Kauguru nemieri (1802)	
	Napoleona I armija okupē Kurzemes guberņu (1812)	
	Kurzemes (1817) un Vidzemes (1819) zemnieku atbrīvošana no dzimtbūšanas	

	Kartupeļu dumpis Jaunbebros (1841)	
	Latviešu zemnieku pāriešana pareizticībā 1845. gadā	
	Hamilkāra fon Felkerzāma *Zemnieku likums* (1849)	

3.10. Tautas atmoda

Rīga XIX gs.

19. gadsimtā Eiropā izplatījās izglītotu jauniešu kustības, kas izauga no Francijas revolūcijas un ASV brīvības cīņu gara. Šīs kustības vēstīja, ka briest jaunu **nāciju** veidošanās. Kustību nosaukumi un darbības virzieni dažādās valstīs bija līdzīgi. *Jaunie turki*, *Jaunie čehi*, *Jaunie ungāri* cīnījās par savas tautas tradīciju, kultūras un valodas saglabāšanu un attīstību.

Arī Latvijas teritorijā jaunie izglītotie cilvēki, kas sauca sevi par *Jaunlatviešiem*, iesāka procesu, kas vēsturē ieguva apzīmējumu *Tautas atmoda*.

Nācija – nākamā tautas attīstības pakāpe, kad tā, sasniedzot noteiktu organizētības un vienotības pakāpi, spēj izveidot savu valsti.

Jaunlatviešu kustība

Jaunlatvieši ir jēdziens, ko attiecina uz latviešu izglītotās sabiedrības daļas darbību 19. gadsimta 50.–80. gados. Tās mērķis bija latviešu nacionālo sakņu apzināšanās un latvietības saglabāšana. *Jaunlatvieši* deva lielu ieguldījumu savas nacionālās kultūras attīstībā, folkloras vākšanā, literārās valodas izkopšanā un nacionālās literatūras veidošanā. Viņi izvirzīja trīs galvenos uzdevumus: latviešu tautai jābūt izglītotai un jāizkopj sava kultūra, saimnieciski tai jākļūst neatkarīgai un jāiegūst juridiskā līdztiesība ar vāciešiem un krieviem. Šajā periodā, pateicoties ekonomiskajām pārmaiņām un dzimtbūšanas atcelšanai, laukos notika strauja izglītības un kultūras attīstība. Dibinājās pagastu un draudžu skolas. Daudz vairāk cilvēku spēja apzināt un pieņemt jaunās idejas par atbrīvošanos no vācu muižnieku un garīdznieku ietekmes.

Apzīmējumu *jaunlatvieši* pirmo reizi lietoja vācu mācītājs Braše, kurš, izlasot Jura Alunāna dzejoļu krājumu *Dziesmiņas*, autoram piedēvēja *jaunlatvieša* vārdu, ar to domājot nemiernieku, dumpinieku.

Jaunlatviešu kustības sākumi meklējami deviņu latviešu studentu darbībā, kas 19. gs. vidu mācījās vienīgajā Vidzemes guberņas universitātē Tērbatā. Viņi bija spilgti līderi, kaismīgi savu atziņu paudēji. *Jaunlatviešu* idejas tika izplatītas ar tā laika preses izdevumu *Mājas Viesis* un *Pēterburgas Avīzes* starpniecību.

1. Izveido *jaunlatviešu* darbības virzienu pārskatu, sākot ar svarīgāko!

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Jaunlatviešu kustības pamatlicēji

Jaunlatviešu vārdi jau noteikti ir dzirdēti un viņu darbu fragmenti ir lasīti latviešu valodas stundās. Daudzu Latvijas pilsētu ielas ir nosauktas Jura Alunāna, Krišjāņa Valdemāra, Ata Kronvalda un citu *jaunlatviešu* vārdos. Piedāvājam iepazinies tuvāk ar pazīstamākajiem *jaunlatviešu* kustības darbiniekiem.

Krišjānis Valdemārs

Krišjānis Valdemārs (1825–1891) – *jaunlatviešu* kustības ievadītājs, politiķis, pirmā nacionāli demokrātiskā laikraksta *Pēterburgas Avīzes* izdevējs un garīgais vadītājs, publicists, izcils jūrlietu speciālists un sabiedrisks darbinieks. Viņš mācījās Tērbatas universitātes Tautsaimniecības fakultātē un specializējās jūrniecībā un valodniecībā. Kr. Valdemārs rūpējās par pirmās latviešu jūrskolas dibināšanu Ainažos. Pateicoties Kr. Valdemāra darbībai, Igaunijā un Latvijā tika nodibinātas vairāk nekā desmit jūrskolas.

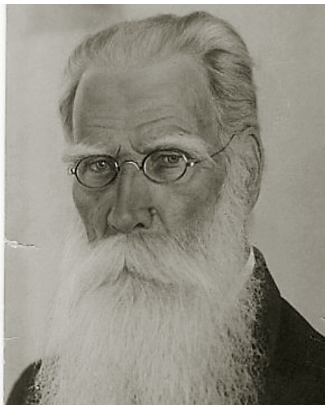
Viņš sarakstīja arī nozīmīgus darbus latviešu valodniecībā un sagatavoja pirmo krievu–latviešu–vācu vārdnīcu (1872). Liels ir arī viņa devums dabaszinību popularizēšanā un tautsaimniecības problēmu skaidrošanā preses izdevumā *Mājas viesis* (1857).

Juris Alunāns

Juris Alunāns (1832–1864) – latviešu nacionālās valodniecības tradīciju dibinātājs, literārās valodas veidotājs un vārdu krājuma bagātinātājs. Viņš studēja Tērbatas universitātes Filoloģijas fakultātē, rakstīja par latviešu un citu tautu senatni un aizsāka apkopot latviešu mitoloģiju. Laikabiedru vidū J. Alunāns ir ieguvis autoritāti kā dzejnieks. 1856. gadā iznāca viņa dzeju krājums *Dziesmiņas, latviešu valodai pārtulkotas*.

J. Alunāns darināja mūsdienās lietotos kalendāra mēnešu nosaukumus un arī vārdus *ārzemes*, *atkārtot, burts, ceļot, cilvēcība, rakstnieks* (kopā ap 500 jaunvārdu).

Krišjānis Barons

Krišjānis Barons (1825–1891) studēja Tērbatas universitātes matemātikas fakultātē, bet darbojās vairāk literatūras un žurnālistikas jomā. Viņš bija sabiedriski aktīvs un dibināja laikrakstu *Pēterburgas Avīzes,* kur strādāja par līdzstrādnieku. Tāpat kā citi *jaunlatvieši* viņš bagātināja latviešu valodu ar jaunvārdiem un svešvārdu skaidrojumiem. Piemē-

ram, svešvārdu *komēta* viņš ieteica aizstāt ar vārdu *astainā zvaigzne,* bet *planēta* ar *gājēja zvaigzne.* Ar Barona populārzinātniskajiem rakstiem (ir zināmi vairāk nekā 150 raksti) par astronomiju, dabaszinātnēm un folkloru tika likts pamats latviešu literārās valodas populārzinātniskajam stilam. Viņš sarakstīja arī nozīmīgu darbu dabaszinātnēs *Mūsu tēvzemes aprakstīšana* (1860), kas ir pirmā latviešu tautības autora ģeogrāfijas grāmata. Tomēr Barona lielākais ieguldījums latviešu kultūras un tautas vēsturē ir viņa folkloristiskā darbība. No 1894.–1915. gadam viņš apstrādāja, sistematizēja un izdeva 6 sējumos akadēmisku latviešu tautasdziesmu sakopojumu *Latvju dainas.* Pateicībā par milzīgo darbu latviešu tauta viņam veltīja apzīmējumu *Dainu tēvs.*

Atis Kronvalds

Atis Kronvalds (1837–1875) – publicists, valodnieks, pedagogs. Viņš tiek uzskatīts par vienu no latviešu vecākās studentu korporācijas *Lettonia* dibinātājiem. 1870. gadā Kronvalds Tērbatā iedibināja rakstniecības vakarus, kur pulcējās 18 latviešu studenti ar nolūku modināt nacionālo pašapziņu, kopt, cieņā turēt un godā celt latviešu valodu. Studenti paši sevi sauca par *vakarniekiem*. Atis Kronvalds bija spožs orators. Laikabiedru rakstītās atmiņas glabā viņa iedvesmojošo uzrunu, atklājot pirmos Latviešu Dziesmu svētkus 1873. gadā. A. Kronvalda spalvai pieder nozīmīgi literārie darbi: *Dzeja jeb poēzija* (1869), *Vecas valodas jauni vārdi* (1869), *Tēvu zemes mīlestība* (1871), *Valodas kopējiem* (1872), *Tautiskie centieni* (1887).

Kaspars Biezbārdis

Kaspars Biezbārdis (1806–1886) – viens no pirmajiem latviešu zinātniskās un filozofiskas domas veidotājiem, publicists un ievērojams valodas reformators. Viņš Tērbatas universitātē apmeklēja Filozofijas fakultāti kā brīvklausītājs un 1826. gadā pabeidza pedagoģiski filoloģisko semināru. K. Biezbārdis uzrakstīja pirmo teorētisko darbu valodniecībā *Mūsu valoda un viņas rakstība* un 1869. gadā publicēja to ***grāmatā. Viņš*** paplašināja zinātnisko terminoloģiju latviešu valodā, uzstāja par gotiskās rakstības aizstāšanu ar latīņu burtiem un līdzskaņu dubultošanas atmešanu. Viņa svarīgākie literārie darbi ir *Cilvēks un lops, kas tiem par starpību*, *Kāds vārds par dzīves kārtām pasaulē, caur ko un kā viņas cēlušās*, *Mūsu tautasdziesmas.* Līdz lasītājiem tie nonāca publikāciju veidā preses izdevumā *Mājas Viesis*.

Fricis Brīvzemnieks

Lieli nopelni folkloras pētniecībā un tautas izglītībā ir jaunlatvietim **Fricim Brīvzemniekam (1846–1907)**. Viņš bija folklorists, publicists, dzejnieks un tulkotājs. Fr. Brīvzemnieks kopā ar Kr. Valdemāru sagatavoja Krievu–latviešu–vācu vārdnīcu, kas iznāca 1872. gadā.

1869. gadā Maskavas Dabaszinību, antropoloģijas un etnogrāfijas draugu biedrības uzdevumā Fr. Brīvzemnieks apceļoja Latviju, lai vāktu tautasdziesmas un etnogrāfiskos materiālus.

1881. gadā viņš publicēja savāktās mīklas, sakāmvārdus un ziņas par tautas medicīnu. Pateicoties Brīvzemnieka centieniem, tika iedibinātas vairākas godalgas par labāko dabaszinātņu mācību grāmatu un Reinberga prēmija par pētījumiem Latvijas vēsturē un etnogrāfijā. Fr. Brīvzemnieks tulkoja latviski vācu un krievu literatūras klasiķu darbus, darbojās skolu bibliotēku veidošanā.

Jaunlatviešu kustībā iesaistījās daudzi citi talantīgi un izglītoti latvieši, kas tupināja un paplašināja *jaunlatviešu* kustības pamatlicēju darbu. Ne velti šo vēstures posmu dēvē par pirmo latviešu *tautas atmodu*.

2. Izveido pārskata tabulu par *jaunlatviešu* darbību!

Vārds, uzvārds	Dzīves gadi	Darbība	Publikācijas

3. Uzraksti pierakstu burtnīcā pārspriedumu *Jaunlatviešu darbības vēsturiskie nopelni!*

3.11. Latvijas teritorija XIX gadsimta otrajā pusē

19. gadsimta beigas Eiropā

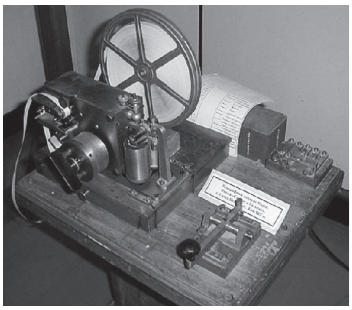
19. gs. beigās gandrīz visās lielākajās Eiropas valstīs iezīmējās noteikta politiskās dzīves demokratizācija. Eiropā pieauga politisko partiju loma, tās kļuva par masu partijām. Partiju ietekmē tika pieņemti jauni sociālie likumi, kas ierobežoja darba dienas ilgumu, sieviešu un bērnu nodarbinātību, ieviesa obligāto apdrošināšanu slimības un nelaimes gadījumos.

Rūpniecības attīstību 19. gs. pēdējos gadu desmitos ietekmēja jaunu enerģijas avotu un izejvielu atklāšana, jaunu ražošanas nozaru, tehnikas un tehnoloģijas izmantošana, satiksmes un sakaru tehnikas uzlabošanās. Sākās elektrības izmantošana pilsētu ielu un laukumu apgaismošanā. 90. gados sāka kursēt elektriskie tramvaji un elektrovilcieni.

Pavisam jaunu nozīmi ieguva nafta. To pārstrādājot, ieguva petro-

leju un benzīnu. Apstrādājot dabisko kaučuku, izveidoja jaunu vielu – gumiju. Sākās mākslīgu ķīmisku vielu – krāsvielu sintēze. Taču laikmeta galvenais materiāls joprojām bija tērauds. Tēraudu izmantoja mašīnbūvē armijas vajadzībām, celtniecībā un sakaru transportā.

Palielinājās telefona un telegrāfa sakaru ātrumu un sakaru līniju caurlaidība.

19. gs. telegrāfs

19. gs. telefons

1. Atzīmē ar + pareizos un ar – nepareizos apgalvojumus!

Apgalvojumi	+	–
19. gs. galvenais materiāls bija tērauds		
18. gs. sākas elektrības izmantošana		
19. gs. neattīstījās valsts sociālā politika		
19. gs. jaunu nozīmi ieguva nafta		
18. gs. strauji attīstījās transports un sakari		
19. gs. sāka kursēt elektrovilcieni		

Agrārā politika

Laiks	Notikumi	Rezultāti
1861. g	Aleksandrs II ar **manifestu** pasludināja dzimtbūšanas atcelšanu visā Krievijā (arī Latgalē). Zemnieki ieguva brīvību, bet muižnieki paturēja īpašuma tiesības uz zemnieku zemi.	Vēlā dzimtbūšanas atcelšana Latgalē (1861) aizkavēja saimnieku un buržuāzijas veidošanos. Muižniekiem bija jānodod zemniekiem pastāvīgā lietošanā zemes gabals, par ko zemnieki maksāja tiem renti naudā vai arī pildīja klaušas.
1860.–1863. g.	Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi.	Likumi noteica naudas renti, zemnieku tiesības izpirkt zemi, pārvietošanās tiesības un pasu izsniegšanu.
1862. g.	Tika aizliegti miesassodi sievietēm.	
1865. g.	Aizliedza miesassodus zemniekiem.	Muižnieki vairs nedrīkstēja pērt laukstrādniekus un kalpus.
1865.–1868. g.	Vidzemes un Kurzemes muižniecības landtāgi pieņēma lēmumu par klaušu atcelšanu.	Vācu muižnieki bija neapmierināti.
1866. g	Pieņemts likums *Par amatniecības un rūpniecības brīvību*.	Iedzīvotāji ieguva tiesības nodarboties ar tirdzniecību un rūpniecību neatkarīgi no etniskās piederības. Latvieši sāka atvērt darbnīcas un uzņēmumus. Sāka veidoties latviešu lauku un pilsētas buržuāzija.
1866. g.	Pieņemts likums *Par sabiedrisko pārvaldi Baltijas guberņās*.	Likums deva lielu neatkarību latviešu zemniekiem no vācu muižniekiem, jo zemnieki paši lēma nozīmīgus pagasta jautājumus un piedalījās pagasttiesā.

2. Sakārto vēstures notikumus pēc parauga uz laika ass hronoloģiskā secībā!

A. Aizliegti miesassodi sievietēm.
B. Likums par sabiedrisko pārvaldi Baltijas guberņās.
C. Pārvietošanās tiesības zemniekiem.
D. Dzimtbūšanas atcelšana Kurzemē.
E. Likums par amatniecības un rūpniecības brīvību.
F. Dzimtbūšanas atcelšana Latgalē.
G. Lēmums par klaušu atcelšanu.
H. Dzimtbūšanas atcelšana Vidzemē.

D.------.--------.-------.--------.---------.-------.--------B.---

Manifests – valsts augstākās varas svinīgs vēstījums iedzīvotājiem.

Aleksandrs II

3. Uzraksti, kāpēc latviešu zemnieku dzīvē šiem gadskaitļiem ir vēsturiska nozīme!

1817. g. _____
1819. g. _____
1861. g. _____

4. Kā tu domā, kāpēc par zemniekiem pēc dzimtbūšanas atcelšanas varēja teikt, ka viņi ir ieguvuši „putna brīvību" ?

_____
_____
_____

Rusifikācija – Krievijas impērijā dzīvojošo nekrievu tautu pārkrievošana.

Rusifikācijas politika

Laiks	Notikumi	Rezultāti
19. gs. II puse	Krievu valdība Pēterburgā saņēma daudz sūdzību no Baltijas.	No Pēterburgas tika atsūtīta senatora N. Manaseina vadītā revīzijas komisija sūdzību pārbaudei.
1882.–1883. g.	Senatora N. Manaseina revīzija Vidzemes un Kurzemes guberņā. N. Manaseins saņēma apmēram 20 000 sūdzību un lūgumu.	Komisijas darbības rezultātā: • tika atklātas vācu muižniecības neskaitāmas ļaunprātības; • daži vācu tiesneši un ierēdņi tika atcelti un nodoti tiesai; • Baltijas guberņas zaudēja īpašo statusu; • tika veiktas reformas vācu muižniecības varas vājināšanai un centrālās varas pozīciju stiprināšanai; • sākās **rusifikācijas politikas** īstenošana.
1885.-1889. g.	Rusifikācijas politikas nozīmīgākie pasākumi: • visās valsts iestādēs vācu valodu nomainīja krievu valoda; • pēc Krievijas parauga tika organizēta policija un tiesu sistēma; • skolās mācībām bija jānotiek tikai krievu valodā; • amatos tika iecelti krievu ierēdņi.	Rusifikācijas politika izsauca naidu pret krievu varu. Cerības uz cara varas un baznīcas aizsardzību pilnībā sabruka. Būtībā vietējiem iedzīvotājiem viena sveša valoda un kārtība nomainījās uz citu svešu valodu un kārtību.

5. Savieno gadskaitļus un tiem atbilstošos vēsturiskos notikumus ar līnijām!

Gads	Notikums
1882.–1883.	Rusifikācijas politika
1865.	Amatniecības un rūpniecības brīvība
1861.	Lēmums par klaušu atcelšanu
1885.–1889.	N. Manaseina revīzija
1866.	Dzimtbūšanas atcelšana Latgalē

19. gs. sākumā dzimtbūtnieciskās manufaktūras nomainīja jauni rūpnieciski uzņēmumi, kuros izmantoja algotu darbaspēku. Sākumā tās bija darbnīcas ar 2–5 strādniekiem, pēc tam Rīgā veidojās fabrikas un rūpnīcas.

Rūpniecības attīstība

Laiks	Izmaiņas rūpniecībā	Preces, jaunievedumi
1811. g.	Rīgā sāka veidoties lieli cukura ražošanas uzņēmumi.	Cukurs
1812. g.	F. Haselkuss nodibināja pirmo tabakas manufaktūru.	Tabaka
1819. g.	Pirmā Rīgā kokzāģētava ar tvaika dzinēju.	Kokzāģētava ar tvaika dzinēju
19. gs. pirmā puse	Nodibinātas cigāru, etiķa, kokvilnas un porcelāna manufaktūras.	Cigāri, etiķis, kokvilna, porcelāns
1836. g.	Latvijas teritorijā stājās spēkā Krievijas likums par fabrikām.	
1841. g.	S. Kuzņecovs Rīgā nodibināja fajansa rūpnīcu un sāka ražot porcelāna izstrādājumus.	S. Kuzņecova porcelāna izstrādājumi
1852. g.	Rīgā atklāja pirmo telegrāfa līniju Rīga–Bolderāja.	Telegrāfs
1852. g.	Rīgā tika atvērta omnibusu satiksme (zirgu ekipāžas).	Omnibuss
1861. g.	Atklāja pirmo dzelzceļa līniju Rīga–Dinaburga.	Dzelzceļa līnija
1869. g.	Atvēra Krievijas–Baltijas vagonu rūpnīcu, kas kļūs par vienu no lielākajām Eiropā.	Šeit 20. gs. sākumā ražos Krievijas impērijā pirmās lidmašīnas un automobiļus.
1869. g.	Mašīnbūves rūpnīca *Felzers* ražoja pirmos velosipēdus.	Velosipēds
1872. g.	Rīgā uzcēla dzelzceļa staciju un dzelzceļa tiltu pār Daugavu.	
1882. g.	Rīgā sāka darboties telefona sakari.	Telefona sakari
1888. g.	Sāka darboties gumijas rūpnīca *Provodņiks*.	Gumijas izstrādājumi
1896. g.	Pirmais kinoseanss Rīgā.	Kinoseanss
1899. g.	Liepājā atklāja pirmo elektriskā tramvaja līniju.	Elektriskais tramvajs

Kopumā Latvijas teritorijā 19. gs. beigās darbojās 400 ražošanas uzņēmumu ar 60 000 strādniekiem. Ekonomiskajā ziņā Latvijas teritorija bija viens no Krievijas impērijas vislabāk attīstītākajiem reģioniem.

6. Atzīmē ar burtu A izgudrojumus, kas saitīti ar 19. gadsimtu, ar burtu B tos, kas radīti agrāk!

Telefona sakari	
Lielgabals	
Kuģis	
Kino	
Elektriskā tramvaja līnija	
Telegrāfs	
Radio	
Dzirnavas	

Rīgas elektriskais tramvajs

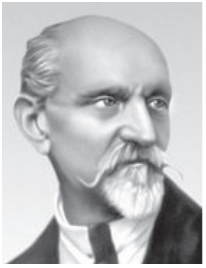
Strādnieku stāvoklis. *Jaunā strāva*

Strādnieku darbs bija ļoti smags. Darba devējs varēja atlaist strādnieku jebkurā brīdī. Ar likumu netika ierobežots darba dienas garums, un cilvēki strādāja pa 14–16 stundām. Darba alga bija zema, eksistēja stingra soda naudu sistēma. Soda naudu atskaitīja no strādnieka darba algas. Plaši izmantoja sieviešu un bērnu darbu, bet viņiem maksāja 2 reizes mazāk nekā vīriešiem. Strādnieki ar šādu stāvokli negribēja samierināties. 1870. gada decembrī sākās strādnieku nemieru kustība ar pirmo streiku Vērmaņa kokzāģētavā Rīgā.

19. gs. 80. gadu beigās latviešu tautā sāka izplatīties jauna sabiedriska kustība, ko sauca par ***Jauno strāvu***. 90. gadu sākumā šīs kustības piekritēji jeb jaunstrāvnieki galveno vērību pievērsa sociāliem un politiskiem jautājumiem. Liela daļa no viņiem kļuva par **marksisma** jeb **sociālisma** piekritējiem. Jaunstrāvnieki mācīja, ka darba devēji izmanto strādniekus, tāpēc starp tiem un strādniekiem nedrīkstot pastāvēt saprašanās, viņu starpā jāvalda nerimstošai šķiru cīņai. Aktīvākie jaunstrāvnieki bija Jānis Jansons-Brauns, Jānis Pliekšāns (Rainis), Aspazija un Pēteris Stučka. Liela loma *Jaunā strāvas* ideju izplatīšanā bija laikrakstam *Dienas Lapa*, kura redaktors 4 gadus bija dzejnieks Rainis.

Marksisms – 19. gs. vācu politfilozofu K. Marksa un F. Engelsa izstrādātā politiskā un ekonomiskā teorija.
Sociālisms – politiskā un ekonomiskā mācība un kustība par tādas sabiedrības izveidi, kurā galvenie ražošanas līdzekļi būtu sabiedriskā īpašumā.

1897. gada vasarā laikrakstu *Dienas Lapa* aizliedza, jaunstrāvniekus arestēja un tiesāja. Daudzus izsūtīja, arī P. Stučku un J. Pliekšānu un J. Jansonu-Braunu. Pēc jaunstrāvnieku kustības sagrāves radās pirmās politiskās partijas: 1903. gadā – LSS (Latvijas sociāldemokrātu savienība), 1904. gadā – LSDSP (Latvijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija). 1899. gada maijā sākās plaši strādnieku nemieri. Tie aptvēra Rīgu, Liepāju un Daugavpili. Rīgā šie notikumi ieguva nosaukumu *Rīgas dumpis*. Tajā piedalījās 20 000 strādnieku. Viņi pieprasīja darba algas palielināšanu. Notikumi attīstījās neparedzami. Notika asiņainas sadursmes ar karaspēku un policiju. Tika ievainoti un nogalināti vairāki desmiti cilvēku, daudzus apcietināja un nodeva tiesai. Kaut arī strādniekus sakāva, viņi pārliecinājās, ka apvienojoties un kopīgi rīkojoties, masu spēks ir ārkārtīgi liels.

Rainis

Aspazija

7. Kas bija šīs personības un kāda bija viņu loma Latvijas vēsturē?

a) Rainis – _____
b) Jānis Jansons-Brauns – _____
c) Aleksandrs II – _____
d) Nikolajs Manaseins – _____
e) Aspazija – _____
f) Aleksandrs III – _____
g) Pēteris Stučka – _____

Pēteris Stučka

Izmanto zināšanas radoši!

8. Pamato apgalvojumu, ka 19. gs. sievietei nebija tādas pašas tiesības kā vīrietim!

_____
_____
_____

9. Izlasi avotu un tabulā salīdzini 19. gs. beigu un mūsdienu strādnieku darba laiku un atalgojumu!

Šā gada sākumā Rīgā atvēra jaunu Džutes fabriku. Fabrikā strādā visvairāk sievietes. Alga smieklīgi zema – tikai 35 kap. dienā. Direkcija nepiegriež nekādu vērību strādnieku, strādnieču stāvoklim. Strādnieču atkārtotie pieprasījumi, lai paaugstina viņu nedzirdēti zemo dienas algu, palika katru reizi neievēroti, kaut gan bija solīts algai pielikt 15 kap. dienā, kad strādnieces būšot darbā iemanījušās. Marta mēneša vidū fabrikā izcēlās streiks, kura panākums bija tas, ka ieveda 9 stundu darba dienu. Tagad viena partija strādā 4-os no rīta un beidz vienos pēc pusdienas, otra partija strādā no 1 pēc pusdienas līdz 10 vakarā. Līdz marta streikam katra partija strādāja 12 stundas un darbs gāja fabrikā bez nakts gabaliņa pārtraukuma. Bet algas nosacījumi caur marta streiku netapa grozīti.

(Mēnešraksts *Auseklis*. *Revolucionārā kustība Latvijā*. Rīga, 1927, 70.–71. lpp.)

19. gs.	21. gs.

3.12. 1905. gada revolūcija Latvijā

Krievijas impērija 1905. gadā

20. gs. sākumā Krievijā joprojām valdīja absolūtā monarhija. Valstī nebija ne konstitūcijas, ne parlamenta. Cars Nikolajs II turpināja rusifikācijas politiku. Tautā nepopulārs bija krievu–japāņu karš (1904–1905), kurā Krievija tika sakauta. Pilsētās pieauga strādnieku ekspluatācija.

Iedzīvotājiem nebija pilsonisko tiesību un brīvību. Laukos muižniekiem joprojām piederēja lieli zemes īpašumi, turpretī milzīgam skaitam zemnieku zemes nebija.

Revolūcija sākās 1905. gada 9. janvārī, kad Pēterburgā tika apšauta mierīga strādnieku demonstrācija. Gāja bojā ap 1000 cilvēku, apmēram 3000 tika ievainoti. Šo dienu vēlāk nodēvēja par *Asiņaino svētdienu*.

Revolūcija – samērā īsā laikā notiekošas būtiskas izmaiņas sabiedrības dzīvē.

***Asiņainā svētdiena* Pēterburgā**

Padomju laika plakāts

Visās rūpnieciskajās pilsētās sākās plaši streiki, aizvien vairāk atskanēja aicinājumi uz bruņotu cīņu pret patvaldību. Tautas protestu formas bija ļoti daudzveidīgas. Notika strādnieku streiki, demonstrācijas, pilsētu ielās tika celtas barikādes, zemnieki postīja muižas, karavīri un jūrnieki atteicās pildīt pavēles. Oktobrī notika Viskrievijas politiskais streiks.

1905. gada 17. oktobrī cars Nikolajs II izdeva manifestu. Dokuments piešķīra iedzīvotājiem pilsoņu brīvības, kā arī viņiem bija tiesības sasaukt Valsts Domi, kurai būtu tiesības izdot likumus. 1906. gadā pirmo reizi Krievijas vēsturē notika Valsts Domes vēlēšanas. Strādnieki panāca darba dienas saīsināšanu un algu paaugstināšanu. Tika atcelta preses cenzūra un varēja dibināt legālas partijas. Taču Valsts domes darbības laiks nebija garš. 1907. gada 3. jūnijā tā tika atlaista. Šo notikumu uzskata par Krievijas 1905.–1907. gada revolūcijas noslēgumu. Tai bija nepabeigts raksturs, jo tā nespēja īsti līdz galam atrisināt nevienu no Krievijai svarīgiem jautājumiem.

1. Novērtē piedāvātos 1905. gada revolūcijas cēloņus un pieraksti vērtējumu – pareizi vai nepareizi!

a) vārda un politisko brīvību trūkums – _____
b) kara tehnikas trūkums – _____
c) 8 stundu darba dienas ieviešana – _____
d) zemnieku vēlme saņemt zemi – _____
e) atbrīvošanās no dzimtbūšanas – _____
f) algas paaugstināšana – _____
g) sakāve krievu–japāņu karā – _____
h) sieviešu cīņa par savām tiesībām – _____

Revolūcijas cēloņi Latvijā

Kopš 18. gs. beigām Latvijas teritorija bija pilnībā iekļauta Krievijas impērijā. Latvieši dzīvoja Vidzemes, Kurzemes un Vitebskas guberņās. Ekonomiskā ziņā Latvija bija viens no Krievijas impērijas vislabāk attīstītākajiem reģioniem. 20. gs. sākumā tagadējās Latvijas teritorijā dzīvoja tikai 1,5% Krievijas impērijas iedzīvotāju, bet šeit ražoja 5,5% no visas valsts rūpniecības produkcijas apjoma. Rūpnīcas ražoja produkciju Krievijas tirgum. Straujā rūpniecības attīstība sekmēja guberņu attīstību, bet tai bija arī negatīvas iezīmes, jo netika ņemtas vērā vietējo iedzīvotāju vajadzības un iespējas, dominēja Krievijas impērijas intereses.

Piemineklis 13. janvāra notikumiem Rīgā

1905. gadā 48% zemes joprojām atradās muižnieku īpašumā. Latviešu zemniekiem piederēja 38,5% no lauksaimnieciski izmantojamo zemju kopplatības, un zemnieku saimniecības pirmo reizi nopietni konkurēja ar muižām lauksaimniecības produkcijas ražošanā.

1905. gadā arī Latvijā sākās plaši revolucionārie nemieri. Revolūcija izplatījās visā Latvijas teritorijā. Revolucionāri izvirzīja ne tikai ekonomiskas prasības –

uzlabot dzīves līmeni un darba apstākļus, bet cīnījās arī par politiskajām tiesībām un izglītību dzimtajā valodā. Revolūciju Latvijā izraisīja:

- rusifikācijas politika (latvieši nevarēja nedz ieņemt valsts amatus, nedz iegūt izglītību dzimtajā valodā);
- pilsonisko brīvību ierobežojumi;
- vācbaltu priviliģētais stāvoklis laukos un daļēji arī pilsētās;
- nodokļu slogs zemniekiem;
- strādnieku prasības – uzlabot dzīves līmeni un darba apstākļus, paaugstināt darba algu un saīsināt darbadienas ilgumu.

Revolūcijas galvenās norises

1899. gadā Rīgā un dažus gadus vēlāk arī Jelgavā, Liepājā, Ventspilī un Talsos nodibinājās sociāldemokrātiskas organizācijas. 20. gadsimta sākumā sociāldemokrātu idejas strauji izplatījās. 1904. gadā notika visu organizāciju un pulciņu delegātu kongress, kurā nolēma dibināt Latviešu sociāldemokrātisko strādnieku partiju (LSDSP). Tā bija pirmā Latvijā izveidotā latviešu politiskā partija, kas sākumā darbojās nelegāli. Viens no LSDSP mērķiem bija gāzt cara patvaldību un izveidot Krievijā demokrātisku republiku. Populāri latviešu sociāldemokrātu vadītāji tolaik bija Jānis Ozols, Jānis Asars, Jānis Jansons–Brauns un dzejnieks Rainis. LSDSP aktīvi piedalījās 1905. gada revolūcijas notikumos.

Laiks	Revolūcijas galvenie notikumi, rezultāti
1905. gada 13. janvāris	Ģenerālstreiks un plaša demonstrācija Rīgā. Pie Daugavas Dzelzs tilta karaspēks šāva uz mierīgo demonstrāciju. Nošāva 73 un ievainoja vairāk nekā 200 cilvēkus.
1905. gada 30. aprīlis	Sākās Pirmā maija strādnieku solidaritātes svētkiem veltīts ģenerālstreiks.
1905. gada 15. jūnijs	Notika matrožu sacelšanās Liepājas kara ostā. Matroži ieņēma arsenālu. Ar karaspēka palīdzību matrožu dumpi apspieda, bija daudz kritušo.
1905. gada jūlijs	Tika izsludināts laukstrādnieku ģenerālstreiks. Īpaši aktīvi laukstrādnieki bija Dundagas, Aizputes, Grobiņas, Dobeles un Bauskas apriņķos. Nepakļaušanos un nodokļu nemaksāšanu papildināja lietvedības iznīcināšana, muižu un mežu dedzināšana. Notika **baznīcu demonstrācijas**.
1905. gadā no 6. uz 7. septembri	Rīgas kaujinieku grupa sarīkoja uzbrukumu Centrālcietumam un atbrīvoja divus biedrus.
1905. gada 15. oktobris	Sākas oktobra ģenerālstreiks, kurā tika izvirzītas gan ekonomiskās, gan politiskās prasības.
1905. gada 17. oktobris	Krievijas cara manifests izsludināja visas pilsoniskās brīvības. Sākās plaši mītiņi un tika veidotas **rīcības komitejas.**
1905. gada 10.–14. novembris	Rīgā notika Latvijas tautskolotāju kongress, kas sapulcināja 1000 delegātus. Kongresā tika pieņemts lēmums par daudzo noteikumu un sodu mīkstināšanu skolās un pāreju uz mācībām latviešu valodā.
1905. gada 19. novembris	Notika Vidzemes un Kurzemes pagastu pārstāvju kongress. Kongress nolēma aicināt nemaksāt valdībai nodokļus, pašiem vadīt un kārtot pagastu lietas.
1905. gada 22. novembris	Krievijas cars izsludināja karastāvokli Vidzemē, jo nemiernieki nodedzināja 72 muižu pilis.
1905. gada decembris	Valkā ieradās ģenerāļa A. Orlova vadītā soda ekspedīcija un vēlāk arī citas soda vienības, kurām bija plašas pilnvaras. Bez tiesas un izmeklēšanas nošāva vai pakāra 1170 nemierniekus, nodedzināja 300 zemnieku mājas, plaši praktizēja pēršanu.
1906. gada aprīlis	Sākās **mežabrāļu** cīņas ar soda ekspedīcijām.
1906. gads	Revolūcija pamazām apsīka.

Revolūcijas sekas

Vēsturnieki 1905. gada revolūcijas rezultātus vērtē kā pretrunīgus. No vienas puses, cilvēku un materiālo vērtību zaudējumi bija milzīgi, no otras puses, revolūcijai bija arī virkne pozitīvu seku.

Revolūcija prasīja ļoti lielus upurus. Kopumā ar nāvi sodīja ap 3000 revolucionāru.

Ap 10 000 nemiernieku tika sodīti ar miesassodiem, ieslodzīti cietumā, izsūtīti katorgā. No 1800 Baltijas guberņu skolotājiem represijās bija cietuši apmēram 700 cilvēku. Daudzi revolucionārās inteliģences pārstāvji emigrēja uz ārzemēm (arī Rainis un Aspazija).

Revolūcijas rezultātā tika iegūta ticības, apziņas un vārda brīvība, mazinājās rusifikācija; demokrātijas pakāpe pēc revolūcijas bija lielāka nekā pirms tās. Revolūcijas notikumi izmainīja cilvēku dzīves uztveri, viņi sāka analizēt valsts iekārtu, tās taisnīgumu, vērtēja cara un politisko darbinieku personiskās īpašības. Revolūcijas ietekmē izveidojās

Baznīcu demonstrācijas – revolucionāru organizētas akcijas luterāņu baznīcās dievkalpojumu laikā.
Rīcības komitejas – revolūcijas laikā ievēlētās pagastu pašpārvaldes.
Mežabrāļi – revolucionāri, kuri slēpās mežos un pielietoja partizānu cīņas taktiku.

daudzas spilgtas latviešu inteliģences personības, kas vēlāk kļuva par politiķiem un Latvijas valsts dibinātājiem. Latvieši piedalījās Valsts Domes vēlēšanās. 1. un 2. Domē latviešiem izdevās ievēlēt deputātus: J. Čaksti, F. Grosvaldu, F. Trasunu un citus. 4. Domē darbojās J. Goldmanis, J. Zālītis.

2. Savieno notikumu ar atbilstošajām sekām! Uzmanību! Otrajā stabiņā viens apgalvojums ir lieks!

a) ģenerāļa A. Orlova soda ekspedīcija
b) 1905. gada 13. janvāra notikumi Rīgā
c) cara Nikolaja II 17. oktobra manifests
d) Latvijas tautskolotāju kongress Rīgā

1) pieņemti noteikumi par izglītību
2) izrēķināšanās ar zemniekiem bez tiesas
3) gāja bojā 73 cilvēki, 200 cilvēku ievainoti
4) politisko partiju izveide
5) sievietes ieguva tiesības piedalīties vēlēšanās

Pārbaudi sevi! Šīs ir pareizās atbildes!
1. – d
2. – a
3. – b
4. – c
5. – lieks

3. Nosaki katrā rindā vienu personību, kura šajā rindā neiederas un paskaidro, kas ir kopīgs pārējiem trim cilvēkiem!

a) Rainis – Nikolajs II – A. Orlovs – K. Ulmanis

_____

_____

b) J. Čakste – J. Zālītis – Rainis – J. Goldmanis

_____

_____

4. Izskaidro jēdzienus!

a) baznīcu demonstrācijas – _____
b) revolūcija – _____
c) rīcības komitejas – _____
d) mežabrāļi – _____

5. Kas bija šīs personības, un kāda bija viņu loma 1905. gada revolūcijā?

a) Jānis Zālītis – _____
b) ģenerāls A. Orlovs – _____
c) J. Goldmanis – _____

6. Izlasi avotus A un B un atbildi uz jautājumiem!

A. *19. gs. beigās krievu valdība pastiprināja rusifikāciju. Draudžu skolās visās klasēs visi mācību priekšmeti bija jāmāca krieviski. Latviešu valoda palika vienīgi kā mācību priekšmets, un tajā varēja mācīt ticības mācību.*

Rusifikācijai kalpoja pāreja pareizticībā un pareizticīgo baznīcas nostiprināšana Baltijā.

(*Vēsturnieks J. Bērziņš par 1905. gada revolūcijas cēloņiem.* Kurlovičs G. Tomašūns A. *Latvijas vēsture vidusskolai*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 243. lpp.)

B. *Valsts padomē nolēma, Baltijas guberņu skolās un mācību iestādēs, kuras uztura ar privātlīdzekļiem, no biedrībām vai privātpersonu iestādēm bez katra pabalsta no kroņa, zemstēm un pilsētām, par mācību valodu ieviest vietējo valodu. Krievu valodas mācība, literatūra, vēsture un ģeogrāfija jāmāca krievu valodā.*

(*Pareizticīgo Latviešu Vēstnesis,* Nr.8., 1906. g. aprīlī.)

1. Kas mainījās Latvijas skolās pēc 1905. gada revolūcijas?

_____

_____

_____

2. Kādus mācību priekšmetus pēc 1905. gada revolūcijas skolās mācīja krievu valodā?

_____

_____

_____

3. Vai, ieviešot jauno likumu par mācībām skolā latviešu valodā, mainījās latviešu nacionālā pašapziņa? Vai šis likums to ietekmēja? Pamato savu atbildi!

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

4. Jaunāko laiku vēsture

4.1. Pirmais pasaules karš

Eiropā jau bija notikuši kari, kuros tika iesaistītas vairākas Eiropas valstis, taču vēl neviens karš nebija bijis tik asiņains un tik plašs. Lai gan karš sākās Eiropā, tajā iesaistījās

38 pasaules valstis. Tas aptvēra ¾ pasaules iedzīvotāju un 73,5 miljoni vīriešu tika mobilizēti armijās. Pirmo reizi Eiropas jautājumu risināšanā iesaistījās arī ASV. Tāpēc Pirmo pasaules karu var nosaukt par vispasaules konfliktu, kas ilga no 1914. gadam līdz 1918. gadam. Pirmais pasaules karš ir pazīstams arī kā Lielais karš, Nāciju karš, Nejaušais karš, jo tas uzliesmoja dažās nedēļās.

Karte *Trejsavienības un Antantes bloka valstis*

Pirmo reizi karā bija iesaistīti un masveidā cieta civiliedzīvotāji, kā arī tika lietoti masu iznīcināšanas ierocis – indīgā gāze. Tas bija karš, kurā izmantoja jaunus kara ieročus: lidmašīnas, tankus, smago artilēriju, zemūdenes, ložmetējus un ķīmiskos ieročus. Vairāk nekā 9 miljoni karavīru mira karalaukā, citi gāja bojā no nepietiekamas pārtikas un slimībām. Karš nogalināja 12 250 000 cilvēku, un tā rezultātā beidza pastāvēt 4 lielas impērijas – Vācija, Austroungārija, Osmaņu impērija un Krievija. Karš neatrisināja ne politiskās, ne sociālās problēmas. Pēc 21 gada sākās daudz plašāks un briesmīgāks karš – Otrais pasaules karš.

1. Aizpildi tabulu!

Pirms Pirmā Pasaules kara izveidotās Eiropas valstu vienības	Dalībvalstis	Mērķi
Antante (1904)		
Trejsavienība (1882)		

3. Sameklē 8. klases mācību materiālos un uzraksti, kāds bija Pirmā Pasaules kara iemesls!

Kara iemesls _____

4. Iepazīsties ar ekonomiskajiem un politiskajiem kara cēloņiem un sagrupē tos tabulā!

- Cīņa par teritoriju pārdali pasaulē un koloniju valdījumiem (Vācija, Francija, Krievija, Lielbritānija, Japāna).

- Cīņa par resursiem un preču noietu tirgū.
- Jauno Eiropas valstu (apvienojās tikai 19. gs.) – Vācijas un Itālijas centieni dominēt pasaules politikā.

Ekonomiskie kara cēloņi	Politiskie kara cēloņi

5. Aplūko fotogrāfijas! Uzraksti, par ko tās liecina!

_____

_____

_____

6. Noskaidro papildliteratūrā, kā šīs personības ir saistītas ar Pirmā pasaules kara notikumiem!

Gavrila Princips
Francis Ferdinands Šlifens
Vilhelms II
Maršals Fošs

Vilis Olavs (1867–1917)

Pirmais pasaules karš Latvijas teritorijā

1914. gada vasarā Baltijas guberņās norisinājās mobilizācija. Tautā pieauga pretvācu noskaņojums. Saasinājās saimnieciskās grūtības, jo Latvijas teritorija no kara pirmajām dienām atradās karadarbības zonā. Vācu flote bloķēja Baltijas jūras ceļu, lai apstādinātu Krievijas impērijas tirdzniecību. Rīgas jūras līcī izvietoja mīnu tīklu. Pēc neveiksmīga iebrukuma Austrumprūsijā kara sākumā, zaudējot divas armijas un ievērojamu daudzumu ieroču un munīcijas, un pēc vairākām smagām sakāvēm, 1915. gada vidū Krie-

vijas armija zaudēja Kurzemi un lielu daļu Zemgales un tika atspiesta līdz pat Rīgas pievārtei. Frontes līnija nostiprinājās gar Daugavu. Ieņemot Rīgu, vāciešiem bija atvērtas durvis uz Krievijas impērijas galvaspilsētu Pēterburgu.

Karte *Vācu okupētā Latvijas teritorija līdz 1917. gadam*

Liela daļa latviešu pameta vācu karaspēka okupētās teritorijas un devās bēgļu gaitās. Peterburgā izveidoja bēgļu komiteju, ko vadīja teologs un skolotājs Vilis Olavs.

No Rīgas uz Krievijas vidieni evakuēja lielāko daļu uzņēmumu kopā ar personālu. Pilsētā, kurā dzīvoja aptuveni pusmiljons cilvēku, iedzīvotāju skaits saruka vairāk nekā uz pusi.

Latviešu strēlnieki

1915. gada vasarā sākās latviešu strēlnieku bataljonu dibināšana. Uz Krievijas valsts domnieku Jāņa Goldmaņa un Jāņa Zālīša uzsaukumu ***Pulcējieties zem latviešu karogiem!*** atsaucība bija liela.

7. A. Izlasi fragmentu no uzsaukuma!

Tagad, vai nekad! Kaŗa laukā jums, Latvijas dēli, jārada tagad tautas liktenis un slava.

Brāļi, labāk cīņā doties, nekā nīkt un izputēt pa svešām ceļmalām! Kā arvienu, tā arī šinī gŗūtā brīdī, paliksim uzticīgi savai tēvu zemei un kalsim paši viņas likteni!

Brāļi, stunda ir situsi. Kas tic, tas uzvar. Uz priekšu ar latviešu karogu par Latvijas nākotni! Tēvu zemei gŗūti laiki, dēliem jāiet palīgā!

Valsts domnieki: J. Goldmanis, J. Zālītis. Pēterpilī. 19. jūlijā 1915. g.

B. Atbildi uz jautājumiem!

1) Vai šis teksts ir vēstures avots vai literatūra? Savu viedokli pamato!

_____

_____

_____

2) Vai uzsaukumam ir juridisks statuss?

_____

_____

_____

3) Kāda motivācija iesaistīties bataljonos ir minēta uzsaukumā?

_____

_____

_____

Īsā laika posmā tika izveidoti 3 strēlnieku bataljoni. Tie tika norīkoti aizsargāt Rīgu. Bataljonos masveidā iestājās brīvprātīgie.

Latviešu strēlnieki Ložmetējkalnā

Latviešu strēlnieki Rīgas aizsardzības pozīcijās

Strēlnieku piemineklis Rīgā

Pirmās strēlnieku bataljonu cīņas ar ienaidnieku notika 1915. gada oktobrī Plakanciemā. Pēc šīm cīņām tika izsludināta vispārēja latviešu mobilizācija, kuras rezultātā tika izveidoti jau astoņi bataljoni: 1. Daugavgrīvas, 2. Rīgas, 3. Kurzemes, 4. Vidzemes, 5. Zemgales, 6. Tukuma, 7. Bauskas un 8. Valmieras, kā arī viens rezerves bataljons. Kopumā astoņos strēlnieku bataljonos dienēja aptuveni 40 000 kareivju.

Piemineklis Nāves salā kritušajiem

Lielas cīņas norisinājās 1916. gada rudenī. Ievērojamākās no tām notika Nāves salā un pie Ikšķiles. Strēlniekiem tika dota pavēle nosargāt Nāves salu, un šis uzdevums arī tika paveikts. Nāves salas kaujās pirmo reizi Latvijas teritorijā vācu puse izmantoja indīgo gāzi. Turpretī Krievijas armija indīgo gāzi uzbrukumā nekad neizmantoja.

Vissīvākās strēlnieku cīņas norisinājās 1916. gada decembrī. Par uzbrukuma vietu vācu pozīcijām Rīgas frontē tika izvēlēts purvains apvidus starp Babītes ezeru un Olaini, kuru dēvēja par Tīreļa purvu. Šīs cīņas vēsturē pazīstamas kā Ziemassvētku kaujas. Tās sākās 1916. gada 23. decembrī (pēc vecā stila kalendāra) un ilga sešas dienas. Tajās pirmo reizi piedalījās visi astoņi Latviešu strēlnieku bataljoni.

8. Uzraksti strēlnieku bataljonu cīņu hronoloģisko aprakstu!

Gads	Notikums

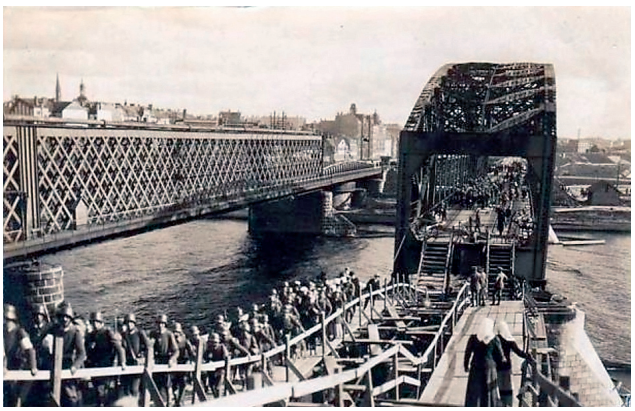
Ziemassvētku un Janvāra kaujās strēlnieki izrādīja lielu varonību, taču vienlaikus cieta lielus zaudējumus. Krievijas armija šo kauju laikā zaudēja apmēram 26 000 kareivju, no kuriem 9000 bija strēlnieki – apmēram trešā daļa. Ziemassvētku kauju neveiksmīgā vadība radīja strēlniekos neapmierinātību un neticību armijas ģenerāļu profesionalitātei. Izplatījās pat baumas par ģenerāļu nodevību. Kad februāra revolūcijas rezultātā tika gāzts cars, daļa strēlnieku bija gatavi atbalstīt boļševikus, kuri solīja izbeigt karu un netraucēt impērijas nacionālajās nomalēs veidot neatkarīgas valstis vai vismaz autonomas teritorijas.

Kara rezultāti

1917. gada oktobrī Krievijā gāza monarhiju un sākās demokrātiski pārveidojumi. Latvijas krievi aktīvi iesaistījās politiskajā dzīvē. Nepilnu mēnesi pēc revolūcijas Rīgā tika nodibināta *Nacionāldemokrātiskā krievu pilsoņu savienība*, kura ne tikai aktīvi pievērsās kultūras un izglītības darbam, bet arī izvirzīja kandidātus pilsētas Domei un ieguva tajā piecas vietas. Izvērst darbību deputātiem neizdevās, jo 1917. gada 3. septembrī Rīgā ienāca vācu karaspēks.

Pārsiešanas lazarete Rīgā

Vācu armija šķērso Daugavu

1917. gada oktobrī Krievijā pie varas nāca boļševiki. Saskaņā ar 1918. gada februārī noslēgto Padomju Krievijas un Vācijas līgumu, Latviju joprojām kontrolēja vācu karaspēks. Vācu varas iestādes ne tikai centās gūt maksimālu labumu no kontroles pār Latviju, bet arī ierobežoja vietējo iedzīvotāju tiesības valodas un izglītības jomā. Piemēram, krievu skolās bija jāpāriet uz mācībām vācu valodā. Okupācijas varas izveidotie proģermāniski noskaņotie landtāgi aicināja Latvijas teritoriju pievienot Vācijai. Vācijas sakāve Pirmajā pasaules karā un Latvijas Republikas pasludināšana neļāva īstenot šos plānus.

Neveiksmīgo cara armijas militāro kampaņu dēļ pēc Oktobra revolūcijas 1917. gadā pieauga latviešu atbalsts boļševikiem. Cerības uz *brīvu Latviju brīvā Krievijā* noveda pie padomju Iskolata Republikas izveidošanās Krievijas kontrolētajā Latvijas daļā. 1917. gada

3. septembrī Vācijas karaspēks ieņēma Rīgu un 1917. gada 16. novembrī tika izveidota Latviešu Nacionālā Padome, kas 30. novembrī pasludināja Latvijas autonomiju latviešu etnogrāfiskajās robežās Kur-

zemes, Latgales un Vidzemes teritorijā. Padomju Krievija saskaņā ar 3. martā noslēgto Brestļitovskas miera līgumu atteicās no Latvijas teritorijas, izņemot Latgali. Vācijas okupētajā Latvijas un Igaunijas teritorijā tika nodibināta Apvienotā Baltijas hercogiste.

Vietējie iedzīvotāji kara lauku dzelzceļa būvniecībā 1916. gadā Viesītes pusē

9. Iepazīsties ar statistiku un atbildi uz jautājumiem!

Gads	Iedz. skaits (milj.)
1897.	1, 930
1914.	2, 552
1920.	1, 596

A. Kā mainījās iedzīvotāju skaits no 1914. gada līdz 1920. gadam?

_____

_____

_____

B. Kādi vēsturiski notikumi un kādā veidā ietekmēja pārmaiņas iedzīvotāju skaitā?

_____

_____

_____

4.2. Latvijas Republikas proklamēšana. Brīvības cīņas

Versaļas sistēma

Versaļas sistēmu veidoja Pirmā pasaules karā uzvarējušo valstu diktētie principi, normas un miera līgumi, kas noteica starptautisko kārtību pēc Pirmā pasaules kara.

Pēc pamiera noslēgšanas ar Vāciju 1918. gada 11. novembrī uzvarētājvalstis nolēma sasaukt miera konferenci. Konference sākās 1919. gada 18. janvārī Parīzē, un tajā piedalījās 27 valstis. Toni konferencē noteica ASV prezidents Vudro Vilsons, Anglijas premjerministrs Deivids Loids Džordžs un Francijas premjerministrs Žoržs Klemanso. ASV prezidents ierosināja atteikties no slepenās diplomātijas, samazināt bruņojumu, atzīt nāciju pašnoteikšanās tiesības un izveidot starptautisku organizāciju miera uzturēšanai – Tautu Savienību. Tās uzdevums būtu novērst kara izcelšanos un palīdzēt atrisināt starpvalstu strīdīgos jautājumus mierīgā ceļā. Francijas premjerministrs gribēja Vāciju novā-

de iure – juridiski; starptautiskajās tiesībās tas nozīmē pilnīgu valsts atzīšanu.
de facto – faktiski; starptautiskajās tiesībās tas nozīmē oficiālu, bet nepilnīgu valsts atzīšanu.

jināt uz visiem laikiem. Anglija atbalstīja Vilsona uzskatus. 1919. gada aprīlī miera līguma teksts bija izstrādāts, un 28. jūnijā Versaļas pils spoguļzālē miera līgums ar Vāciju tika parakstīts. Vēsturē tas ir pazīstams kā **Versaļas līgums**. Saskaņā ar šo līgumu Vācija zaudēja visas kolonijas un 13% savas teritorijas Eiropā. Vācijas kolonijas savā starpā sadalīja Anglija un Francija. Francija atguva Elzasu un Lotringu. Eiropā notika ievērojamas teritoriālas izmaiņas. No Eiropas kartes pilnīgi nozuda Austroungārijas impērija. Tās vietā izveidojās jaunas valstis: Austrija, Ungārija, Čehoslovakija un Dienvidslāvija. Bijušās Krievijas teritorijā izveidojās jaunas valstis: Somija, Igaunija, Latvija un Lietuva. Daļu Krievijas rietumu apgabalu ieguva Polija un Rumānija. Ieguvusi neatkarību, Polija atguva Piejūras teritoriju, Poznaņu, daļu Augšsilēzijas un Austrumprūsijas teritorijas.

Lielvalstis cerēja likvidēt boļševiku varu Krievijā un atjaunot brīvu un nedalāmu Krieviju. Šo iemeslu dēļ Versaļas konferencē netika pieņemti nekādi lēmumi par Krievijas teritoriālajām izmaiņām. Baltijas valstu un Somijas delegācijām neizdevās panākt savu valstu atzīšanu ***de iure***.

1. Pasvītro valstis, kuras izveidojās pēc Pirmā pasaules kara!

ASV, Polija, Francija, Dānija, Čehoslovakija, Lietuva, Rumānija, Igaunija, Somija, Latvija, Norvēģija, Ukraina, Ungārija, Moldova, Austrija, Spānija, Īrija.

2. Noformulē argumentus apgalvojumiem!

Versaļas sistēma nodrošināja stabilu mieru pasaulē	Versaļas sistēma bija pamats jauniem konfliktiem nākotnē

Latvijas Republikas proklamēšana

Latvijas neatkarības pasludināšana un faktiskā nostiprināšana bija process, kas ilga no 1918. gada 30. janvāra līdz 1920. gada 11. augustam. Tas sākās, kad lielākā Latvijas politiskā organizācija – Latvijas Pagaidu nacionālā padome (LPNP) 1918. gada 30. janvārī pieņēma Latvijas Neatkarības deklarāciju. Tā paša gada 11. novembrī LPNP sūtnis Lielbritānijā

Z. A. Meierovics panāca, ka Lielbritānijas valdība atzina LPNP Pagaidu valdību ***de facto***.

1918. gada 17. novembrī LPNP un Demokrātiskais bloks apvienojās un izveidoja kopīgu politisko spēku pārstāvniecību. Jauno organizāciju nosauca par Latvijas Tautas padomi, un tā 1918. gada 17. novembrī

izveidoja pirmo Latvijas Pagaidu valdību. Par Tautas padomes priekšsēdētāju tika ievēlēts Jānis Čakste, bet par Pagaidu valdības Ministru prezidentu – Kārlis Ulmanis. Tagadējā Nacionālā teātra telpās **1918. gada 18. novembrī** notika svinīga Tautas padomes sēde, kurā pasludināja **demokrātiskas Latvijas valsts nodibināšanu.** Tika paziņots, ka vara Latvijā pārgājusi Tautas padomes rokās un augstākā izpildvara Latvijā pieder Pagaidu valdībai. Sēdē pasludināja, ka Latvijas teritoriju veido apvienoti vēsturiski etnogrāfiskie apgabali: Kurzeme, Vidzeme un Latgale, ka Latvija ir patstāvīga, demokrātiska un neatkarīga valsts un ka tuvākā nākotnē tiks sasaukta Satversmes sapulce, kuru ievēlēs visi valsts iedzīvotāji vispārējās, tiešās, vienlīdzīgās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās.

Jaunās valsts galvenie uzdevumi bija:

- likvidēt vācu okupācijas režīmu;
- aizsargāt valsti no lieliniekiem;
- radīt ticību nodibinātajai valstij.

3. Uzraksti, kuri svarīgākie notikumi Latvijas un Krievijas iekšpolitikā veicināja Latvijas Republikas pasludināšanu!

_____

_____

_____

4. Savieno ar līnijām notikumu un tā norises pareizo datumu!

1918. gada 17. novembris	Latvijas Republikas proklamēšana
1918. gada 30. janvāris	Tautas padomes dibināšana
1918. gada 11. novembris	Lielbritānija atzīst Latviju *de facto*
1918. gada 18. novembris	Latvijas Neatkarības deklarācijas pieņemšana

Brīvības cīņas

Latvijas valsts bija nodibināta, taču pilsoņiem vēl nebija īstas ticības savai valstij. Zeme bija karā izpostīta un rūpniecības uzņēmumi evakuēti, valstij nebija savas armijas un naudas. Jaunā valsts nebija atzīta starptautiskā līmenī. Valsts pasludināšanas brīdī visa praktiskā vara atradās vācu okupantu rokās. Kad Pagaidu valdība bija uzsākusi darbību, valsts iedzīvotāju uzskati par Latvijas turpmāko likteni dalījās: viena daļa atbalstīja jaundibināto Latvijas Republiku, otra – vācu valdību, kuras rokās atradās faktiskā vara valstī, trešā – padomju Krievijas valdību.

Latvijas armija

Pagaidu valdība noslēdza līgumu ar Vācijas pārstāvi Latvijā Augustu Vinnigu par Latvijas bruņoto spēku izveidošanu. Līgumā tika paredzēts, ka trešdaļa bruņoto spēku jāizveido no vācbaltu zemessargiem (landesvēra).

Vācu armijas karavīri, kas brīvprātīgi vēlējās palikt Latvijā un cīnīties pret lieliniekiem, izveidoja t.s. Dzelzs divīziju. Par armijas virspavēlnieku iecēla vācu ģenerāli Rīdegeru fon der Golcu.

Latvijas Pagaidu valdība 6. decembrī izveidoja Apsardzības ministriju, kuras vadību uzticēja Jānim Zālītim. Ministrija nodarbojās ar aizsardzības spēku izveidošanu. Latvijas armija tika veidota no kapteiņa Jāņa Baložu vadītās Virsnieku un instruktoru rezerves rotas, pulkvežleitnanta Oskara Kalpaka Cēsu rotas, kapteiņa Nikolaja Grundmaņa Studentu rotas. Visu latviešu vienību komandieris bija pulkvežleitnants O. Kalpaks.

Rīgas latviešu iedzīvotāju atbalsts K. Ulmaņa valdībai nebija liels. Sākoties lielinieku uzbrukumam, Pagaidu valdība pārcēlās uz Liepāju.

Brīvības cīņu notikumi un rezultāti

Laiks	Notikums	Rezultāts
1918. g. 5. dec.	Sarkanie strēlnieki pārgāja Latvijas robežu.	17. decembrī jaunā Padomju valdība izdeva manifestu par neatkarīgas Latvijas Padomju Republikas nodibināšanu ar P. Stučku priekšgalā.
1919. g. 3. janv.	Sarkanie strēlnieki iegāja Rīgā.	Sarkanie strēlnieki līdz janvāra beigām bija ieņēmusi gandrīz visu Kurzemi līdz Ventas upei. Padomju valdība sāka realizēt sociālistiskus pārkārtojumus. Sākās „sarkanais terors" – cilvēku vajāšana, apcietināšana un nošaušana.
1919. g. februāris	Ulmaņa Pagaidu valdībai izdevās atklāt baltvācu muižnieku organizēto apvērsuma mēģinājumu Vidzemes landmaršala H. fon Strika vadībā.	Fon Striks tika izsūtīts uz Vāciju.
1919. g. 3. marts	Apvienotie vācu un latviešu spēki, kuros ietilpa Golca Dzelzs divīzija un Kalpaka brigāde, sāka uzbrukumu.	Vienības pārgāja Ventu un padzina lielinie-kus no Jaunās muižas.
1919. g. 6. marts	Traģisks pārpratums: Kalpaka vienības sastapās ar kādu Dzelzs divīzijas bataljonu. Noturējuši viens otru par lieliniekiem, karavīri uzsāka savstarpēju apšaudi.	Krita pulkvedis Oskars Kalpaks un Studentu rotas komandieris Nikolajs Grundmanis. Par Latviešu brigādes komandieri tika iecelts Jānis Balodis.
1919. g. marta beigas	Igaunijā izveidotā Ziemeļlatvijas brigāde, kuru komandēja kapteinis Jorģis Zemitāns, kopā ar igauņu karaspēku sāka uzbrukumu.	Liela daļa Ziemeļvidzemes tika atbrīvota no boļševikiem.
1919. g. 16. aprīlis	Ar vāciešu atbalstu Liepājā notika valsts apvērsums, kurā gāza Kārļa Ulmaņa valdību. Varu pārņēma vāciešiem labvēlīgi noskaņotā mācītāja Andrieva Niedras valdība.	Ulmaņa valdība patvērās uz karakuģa *Saratov* un darbu turpināja ar Lielbritānijas atbalstu.
1919. g. 22. maijs	Vācu karaspēks fon der Golca vadībā ieņēma Rīgu.	Okupanti sāka nežēlīgu izrēķināšanos – „balto teroru" pret mierīgajiem iedzīvotājiem, kurus uzskatīja par boļševiku atbalstītājiem.
1919. g. 23. maijs	Rīgā ienāca Baloža brigāde.	„Baltais terors" tika pārtraukts.

1919. g. 19.–22. jūnijs	Cēsu kaujas starp Ziemeļlatvijas armiju un vāciešiem.	Vācu karaspēks cieta sakāvi un tam nācās atkāpties līdz pat Daugavas kreisajam krastam.
1919. g. 3. jūlijs	Tiek noslēgts Strazdumuižas pamiers.	Saskaņā ar pamieru vāciešiem bija jāatstāj Rīga un jāatgriežas Vācijā. A. Niedras valdība paziņoja par savas darbības izbeigšanu.
1919. g. 6. jūlijs	Ziemeļlatvijas armija ienāca Rīgā.	Ulmaņa valdība atgriezās Rīgā.
1919. g. oktobris	Bijušā krievu armijas virsnieka P. Bermonta–Avalova vadītā armija uzsāka uzbrukumu Rīgas, Liepājas un Jēkabpils virzienā. P. Bermonta armiju veidoja Vācijas gūstā kritušie krievu karagūstekņi, krievu emigranti, landesvēra un Dzelzs divīzijas karavīri. Bermonta armijā iestājas arī fon der Golca kareivji.	Latvijas valdība bija nonākusi smagā situācijā. Tai bija jācīnās gan ar Padomju Krievijas armiju Latgalē, gan ar P. Bermonta armiju Kurzemē.
1919. g. 8. okt.	P. Bermonta–Golca armija sāka uzbrukumu Rīgai.	Kaujas par Rīgu ilga gandrīz mēnesi.
1919. g. 10. okt.	P. Bermonta armija ieņēma Pārdaugavu.	Cīņas Pārdaugavā ilga 7 dienas.
1919. g. 3. nov.	Latvijas armija sāka Rīgas atbrīvošanu.	4 angļu un 4 franču karakuģi atbalstīja Latvijas armiju ar artilērijas uguni.
1919. g. 11. nov.	Rīga tika atbrīvota.	Šai uzvarai par godu 11. novembris tika pasludināts par Latvijas armijas svētku dienu – Lāčplēša dienu un tika nodibināts Lāčplēša kara ordenis ar devīzi „Par Latviju"!
1919. g. 21. nov.	Tika atbrīvota Jelgava.	Novembra beigās Bermonta karaspēks tika padzīts no Latvijas.
1920. g. janvāris	Pagaidu valdība noslēdza līgumu ar Poliju par militāro palīdzību, lai paātrinātu Latgales atbrīvošanu.	Polijas karavīri palīdzēja atbrīvot Latgali no boļševikiem.
1920. g. 3. janvāris	Sākās apvienotā latviešu un poļu karaspēka uzbrukums Latgales frontē.	Tika atbrīvota Daugavpils.
1920. g. 1. febr.	Tika sasniegta Latvijas etnogrāfiskā robeža – Zilupe.	Tika noslēgts pamiers ar Padomju Krieviju. Brīvības cīņas bija beigušās.

Brīvības cīņu rezultāti:

- Brīvības cīņas ilga 628 dienas.
- Tika izcīnītas 75 lielākas un mazākas kaujas.
- Latvijas armija bija zaudējusi apmēram 3 400 kritušo un 3 800 ievainoto karavīru.
- Bija izcīnīta Latvijas valsts neatkarība.

Lāčplēša kara ordenis

5. Ieraksti datumiem atbilstošos Brīvības cīņu notikumus!

1919. g. 6. marts _____

1919. g. 22. maijs _____

1919. g. 19.–22. jūnijs _____

1919. g. 8. oktobris _____
1919. g. 11. novembris _____
1920. g. 3. janvāris _____
1920. g. 11. augusts _____

6. Atbildi uz jautājumiem!

A. Kuram politiskajam grupējumam bija lielākas tiesības runāt latviešu tautas vārdā: boļševiku partijai vai Latviešu Pagaidu Nacionālajai padomei? Pamato atbildi ar konkrētiem piemēriem!

_____
_____
_____

B. Uzraksti galvenos iemeslus, kādēļ Latvijas Pagaidu valdība sadarbojās ar vācu okupācijas karaspēku!

_____
_____
_____

7. Sagrupē pēc nozīmīguma P. Bermonta karaspēka sakāves iemeslus!

a) bermontieši neticēja uzvarai;
b) Bermonta neprasme vadīt kauju;
c) sabiedroto valstu karakuģu palīdzība;
d) sabiedroto valstu materiālā palīdzība Latvijas armijai;
e) latviešu karavadoņu prasme;
f) latviešu karavīru varonība un tautas tiekšanās pēc neatkarības un brīvības.

_____
_____
_____

8. Atrodi katrai fotogrāfijai pareizo parakstu! Pārbaudi savu izvēli pareizajās atbildēs!

Oskars Kalpaks, Rīdegers fon der Golcs, Jānis Balodis, Pāvels Bermonts-Avalovs

Šīs ir pareizās atbildes!

1. Rīdegers fon der Golcs
2. Oskars Kalpaks
3. Jānis Balodis
4. Pāvels Bermonts-Avalovs

9. Pasvītro pareizo atbildi!

A. Par baltvācu zemessargiem sauca:
   a) landtāgu;
   b) landesvēru;
   c) Golca Dzelzs divīziju.

B. Par Latvijas armijas pamatu kļuva:
   a) Pārdaugavas hercogistes rota, Sarkanā rota;
   b) Baltā rota, Cēsu rota, Sarkanā rota;
   c) Cēsu rota, Virsnieku un instruktoru rezerves rota un Studentu rota.

C. Līdz 1919. gada janvārim boļševiku armija bija ieņēmusi:
   a) gandrīz visu Kurzemi līdz Ventas upei;
   b) visu Latvijas teritoriju;
   c) Kurzemi, Latgali un Vidzemi.

D. 1919. gada maijā Latvijā pastāvēja 3 dažādas valdības:
   a) lielinieki ar Ļeņinu priekšgalā, vācu okupācijas valdība, K. Ulmaņa Pagaidu valdība;
   b) K. Ulmaņa Pagaidu valdība, P. Stučkas Padomju valdība, A. Niedras valdība;
   c) nacionālpatrioti, lielinieki, provāciešu valdība.

E. „Baltais terors" bija:
   a) vācu okupantu nežēlīgā izrēķināšanās ar latviešiem;
   b) padomju valdības izrēķināšanās ar latviešiem;
   c) vācu un krievu okupantu apvienotais terors pret latviešiem.

10. Izvēlies pareizo parakstu katrai kontūrkartei un pieraksti tā burtu zem kontūrkartes! Pārbaudi, vai esi atbildējis pareizi!

A. 1919. g. februāris
B. 1919. g. aprīlis
C. 1919. g. jūnija vidus
D. 1919. g. novembra sākums
E. 1920. g. janvāra sākums

Šīs ir pareizās atbildes!

A. 1
B. 3
C. 2
D. 4
E. 5

4.3. Latvijas Republika (1920–1940)

Latvijas Republikas starptautiskā atzīšana

Sākotnēji Latvijas valsts amatvīru ārpolitiskā darbība bija vērsta uz to, lai panāktu Latvijas neatkarības starptautisko atzīšanu. Pēc Brīvības cīņām Latvijas valdība sāka miera sarunas ar Padomju Krieviju. Miera sarunās kā galvenie bija jāatrisina jautājumi par robežām, pilsoņu apmaiņu, par izvesto un Krievijā palikušo īpašumu kompensācijām. Miera līgumu parakstīja Rīgā 1920. gada 11. augustā. Ar to Krievija atzina Latvijas Republiku *de iure*. Padomju Krievija apņēmās izmaksāt Latvijai atlīdzību 4 miljonu zelta rubļu apmērā par kara laikā evakuētajām materiālajām vērtībām un garantēja tiesības latviešu bēgļiem atgriezties dzimtenē. Robežas vēlāk noteica īpaša komisija.

1920. gada 15. jūlijā Berlīnē tika noslēgts pagaidu līgums par sakaru atjaunošanu starp Latviju un Vāciju. Ar to arī Vācija apņēmās atzīt Latviju *de iure*. Līgums atjaunoja diplomātiskās attiecības un saimnieciskos kontaktus.

1920. gada novembrī Latvijas delegācija ārlietu ministra Zigfrīda Annas Meierovica vadībā devās uz ārzemēm, lai turpinātu risināt jautājumu par Latvijas starptautisko atzīšanu.

1921. gada 26. janvārī Parīzē sanāca Rietumu sabiedroto valstu (Francijas, Lielbritānijas, Itālijas, Beļģijas un Japānas) Augstākā Padome, kura vienbalsīgi nolēma atzīt Latviju *de iure*. 1921. gads kļuva par Latvijas starptautiskās atzīšanas gadu. Janvārī Latviju atzina Somija, Lielbritānija, Francija, Itālija, Beļģija, Japāna un Polija. Februārī – Vācija, Zviedrija, Norvēģija, Dānija, Persija, Austrija, Portugāle un Rumānija. Martā un aprīlī – Holande, Spānija un Šveice, bet jūnijā – Vatikāns. ASV Latviju atzina tikai 1922. gada jūlijā. Liels Latvijas diplomātijas panākums 1921. gada 22. septembrī bija iestāšanās **Tautu Savienībā** – tālaika lielākajā valstu politiskajā apvienībā. Latvija bija Tautu Savienības aktīva dalībvalsts līdz pat okupācijai

1940. gadā. Latvijas ārlietu ministrs Vilhelms Munters 1938. gadā tika ievēlēts par Tautu Savienības 101. sesijas priekšsēdētāju.

1. Sakārto notikumus hronoloģiskā secībā uz laika ass!

A. Latvijas Republikas (LR) iestāšanās Tautu Savienībā.
B. Miera līgums starp Padomju Krieviju un Latvijas Republiku.
C. Brīvības cīņas beigušās.
D. Lielbritānija atzina Latviju *de facto*.
E. ASV atzina Latviju *de iure*.
F. Pagaidu līgums starp Vāciju un Latviju.
G. Latvijas Republikas proklamēšana.
H. Augstākā Padome nolēma atzīt Latviju *de iure*.

2. Paskaidro, kādu amatu ieņēma Z. A. Meierovics un V. Munters, un īsi raksturo šo politiķu darbību no 1920.–1940. gadam!

a) Z. A. Meierovics

_____

_____

b) V. Munters

_____

_____

Parlamentārās demokrātijas periods Latvijā (1920–1934)

Latvijas Republikas pastāvēšanu no 1920. gada līdz okupācijai 1940. gada vasarā var iedalīt divos periodos. Pirmajam posmam (no1920. gada līdz 1934. gadam) valsts dzīvē bija raksturīga parlamentārā demokrātija. Tas nozīmē, ka valstī bija demokrātiska iekārta, kur augstākā likumdošanas vara piederēja pilsoņu kopumam un tā vēlētam parlamentam – **Saeimai**.

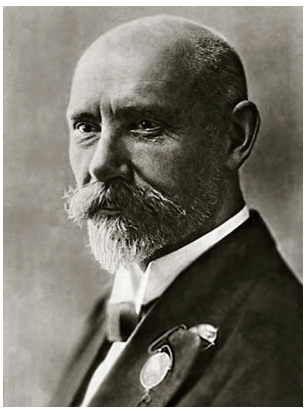
Līdz 1922. gadam kā pagaidu parlaments darbojās **Satversmes sapulce**. Tās priekšsēdētājs bija Jānis Čakste. Pagaidu parlaments pieņēma 205 likumus. To vidū bija

1920. gada likums par agrārreformu. Tas noteica Valsts zemes fonda dibināšanu, kurā iekļāva vācu muižnieku zemes īpašumus. Ja muižnieki nebija cīnījušies pret jauno Latvijas valsti, viņu īpašumā atstāja muižas centru un 50 ha zemes. Pilsoņi varēja nopirkt zemi privātīpašumā: par 1 ha bija jāmaksā 10–20 latu. Brīvības cīņu dalībniekiem bija jāmaksā tikai puse no noteiktās summas, bet kara invalīdiem zemi piešķīra par brīvu.

1922. gada 15. februārī tika pieņemta Latvijas Republikas **Satversme** – valsts Pamatlikums. Tajā bija noteikta valsts iekārta un simbolika (himna, karogs, ģerbonis), likumdošanas, izpildvaras un tiesu varas institūcijas un to funkcijas. Satversme noteica Saeimas ievēlēšanas termiņu uz trim gadiem. Pirmo Saeimu ievēlēja 1922. gada 8. oktobrī.

3. Atbildi uz jautājumiem!

A. Kas ir fotogrāfijās redzamās slavenās personības?

B. Sameklē papildus informāciju un izveido īsu stāstījumu par vienu no prezidentiem!

Parlamentārās demokrātijas (1920–1934) raksturojums

Politiskā dzīve	Saimniecība	Izglītība un kultūra
* Darbojās četras Saeimas. Pavisam tika pieņemti 1122 likumi, kas nodrošināja Latvijas Republikas pilsoņu politisko vienlīdzību, demokrātiskās brīvības, saimniecisko attīstību. Saeima uz trim gadiem ievēlēja Valsts prezidentu. * Par pirmo prezidentu kļuva **Jānis Čakste**. Pēc viņa nāves tika ievēlēts **Gustavs Zemgals**. Pēc tam par prezidentu ievēlēja **Albertu Kviesi**. * Četru Saeimu laikā tika sastādīti 13 Ministru kabineti. Valdības darbojās no 3 mēnešiem līdz pusotram gadam, vidēji 5–8 mēnešus. Valdību maiņas traucēja pieņemt ilglaicīgas darbības lēmumus. * Līdz 1934. gadam Latvijā darbojas dažādas politiskās partijas. Gan Satversmes sapulcē, gan visās Saeimās vislielākais vietu skaits bija **Latvijas Sociāldemokrātiskajai strādnieku partijai (LSDSP)**. Tās līderi bija Dr. Pauls Kalniņš, Ansis Rudevics un Dr. Fricis Menders. Otro lielāko frakciju Saeimā veidoja **Zemnieku savienība**. Partijas līderis bija Kārlis Ulmanis. Ierēdniecību un sabiedriskos darbiniekus pārstāvēja Jāņa Breikša un Gustava Zemgala **Demokrātiskais centrs**. Latvijas inteliģences intereses pauda Arveda Berga **Nacionālā apvienība**, kas uzskatāma par labējo partiju. Labējo partiju spektru pārstāvēja arī nacionālo minoritāšu partijas (**vācu, ebreju, krievu un poļu partijas**). 1932. gadā nodibinājās nacionālistiskā organizācija ***Pērkoņkrusts***, kas izvirzīja lozungu Latviju latviešiem! Organizācijas līderis bija Gustavs Celmiņš.	* Pēc Pirmā pasaules kara un brīvības cīņām Latvija bija izpostīta. Daudzi iedzīvotāji bija gājuši bojā karā, miruši no bada, atradās bēgļu gaitās. Arī materiālie zaudējumi bija milzīgi. Lielākā daļa rūpnīcu un fabriku bija evakuētas uz Krieviju. 29% no lauksaimniecībā apstrādājamās zemes bija aizlaista atmatā. * 1922. gadā tika izdots likums par jaunas naudas – Latvijas lata ieviešanu. * 1921. gadā tika nodibināta Latvijas Banka un izveidots Latvijas Zelta fonds. **100 Ls naudas zīme** * 1920. gadā tika uzsākta vērienīga agrārreforma. Latvijas laukos izveidojās tūkstošiem jaunsaimniecību. Attīstījās piena produktu ražošana, sviesta un gaļas eksports. Pieauga tradicionālā linu eksporta apjomi. * Latvijas rūpniecības attīstība balstījās uz vietējām izejvielām (kokmateriālu, dolomītu, mālu, smilti u. c.) un produkcijas nodrošinājumu vietējam patēriņam. Visstraujāk attīstījās piecas rūpniecības nozares – kokapstrāde, pārtikas un garšvielu rūpniecība, metālapstrāde un mašīnbūve, tekstilrūpniecība un ķīmiskā rūpniecība. Sekmīgi attīstījās arī elektrotehniskā un radio rūpniecība. Rūpnīcā VEF ražoja telefonaparātus, radioaparātus, putekļu sūcējus, gludekļus. Pasaules ekonomiskās krīzes rezultātā no 1931.–1932. gadam rūpnieciskā ražošana samazinājās par 25–30% un palielinājās bezdarbs. *1930. gadā ekspluatācijā tika nodots Rīgas Centrālais tirgus. Tā kompleksu veidoja pieci paviljoni, kuru būvē izmantoja cepelīnu angārus no Vaiņodes.	* Latvijā ieviesa obligāto pamatizglītību no 6 līdz 16 gadu vecumam. Tā bija par brīvu. Par vidējo izglītību bija jāmaksā. * No jauna uzcēla 373 skolu ēkas, pārbūvēja un atjaunoja 587 skolas. * Darbojās 3 augstskolas: Latvijas Universitāte, Latvijas Mākslas akadēmija, Latvijas Konservatorija. * Studentu skaita ziņā (uz katriem 10 tūkstošiem iedzīvotāju – 30 studenti) Latvija bija pirmajā vietā Eiropā. * 1920. gadā tika dibināts Kultūras fonds. * 1923. gadā tēlnieks K. Zāle sāka darbu pie Brāļu kapu ansambļa izveides. * 1924. gadā tika pieņemts Preses likums un atcelta cenzūra. Iznāca ap 2000 preses izdevumu 10 valodās. * 1924. gadā nodibināja Latvijas Etnogrāfisko brīvdabas muzeju. * 1925. gadā nodibināja Latvijas Radio. * **Glezniecībā** darbojās daudz spožu personību: Vilhelms Purvītis, Eduards Kalniņš, Kārlis Padegs, Valdis Kalnroze, Konrāds Ubāns, Romāns Suta, Ģederts Eliass, Leo Svemps, grafiķis Aleksandrs Junkers un citi. * **Tēlniecībā** aktīvi strādāja Teodors Zaļkalns (Sēdošā māmiņa, piemineklī rakstniekiem R. Blaumanim un A. Kronvaldam), Kārlis Zemdega (Raiņa kapa piemineklis), Kārlis Zāle (Brāļu kapu ansamblis, Brīvības piemineklis). * **Arhitektūrā** dominēja neoeklektisms un funkcionālisms. Sabiedriski nozīmīgas ēkas radīja arhitekts Eižens Laube (Latviešu biedrības nams, Trīszvaigžņu tornis, Ķemeru viesnīca) un arhitekts A. Galindoms (Armijas ekonomiskais veikals, Kara muzejs). * Attīstījās **teātra māksla**: tika nodibināts Latvijas Nacionālais teātris, Dailes teātris, aktīvi darbojās Rīgas Krievu drāmas teātris un Latvijas Nacionālā opera.

4. Izveido pareizus teikumus, brīvajās teksta vietās ierakstot vajadzīgo vārdu vai gada skaitli!

Pirmās Saeimas vēlēšanas notika _____ gadā.

Pirmā Saeima _____ gadā ievēlēja pirmo prezidentu _____, kurš šajā amatā bija divas reizes.

1927. gadā par otro prezidentu tika ievēlēts _____.

1930. gadā notika trešā prezidenta vēlēšanas un par to kļuva _____.

Līdz _____ gadam Latvijā bija izveidoti 13 Ministru kabineti, kuru biežā maiņa noveda līdz _____ gada 15. maija apvērsumam.

Līdz _____ gadam Latvijā bija daudzpartiju sistēma un demokrātiska valsts pārvaldes kārtība.

Neatkarīgajā Latvijā visvairāk attīstītākā tautsaimniecības nozare bija _____.

Latvijas galvenās eksporta preces bija _____

Visvairāk attīstītākās rūpniecības nozares Latvijā bija _____

_____

5. Izskaidro jēdzienus! Rīkojies pēc parauga!

Paraugs: *politiska partija – sabiedriska organizācija politisku mērķu sasniegšanai*

Satversme	tautas vēlēta likumdevēja institūcija
parlaments	Latvijas Republikas Konstitūcija
demokrātija	tautvaldība
parlamentārisms	zemes sadalīšana bezzemniekiem
politiskā partija	Latvijas Republikas parlaments
republika	valsts pārvaldes sistēma, kad likumus pieņem vēlēts parlaments
Saeima	sabiedriska organizācija politisku mērķu sasniegšanai
agrārreforma	valsts pārvaldes iekārta, kad augstākās valsts institūcijas tiek vēlētas

6. Atšifrē vēsturiskās personības! Rīkojies pēc parauga!

Paraugs: *Arveds Bergs – nacionālo apvienību vadītājs*

Gustavs Zemgals	LSDSP līderis
Gustavs Celmiņš	*Pērkoņkrusta* līderis
Jānis Čakste	trešais LR prezidents
Alberts Kviesis	Latvijas militārais un valsts darbinieks
Jānis Balodis	otrais LR prezidents
Arveds Bergs	nacionālo apvienību vadītājs
Pauls Kalniņš	pirmais LR prezidents

7. Nosaki svētku un atceres dienas! Rīkojies pēc parauga!

Paraugs: *26. janvāris – LR starptautiskās atzīšanas diena*

26. janvāris	Lāčplēša diena
1. maijs	LR starptautiskās atzīšanas diena
11. novembris	LR proklamēšanas diena
18. novembris	LR Satversmes sapulces sasaukšanas diena

Autoritārā režīma periods (1934–1940)

Kārlis Ulmanis

1929. gadā bija sākusies pasaules lielā saimnieciskā krīze. Tās gados samērā plašās iedzīvotāju aprindās pastiprinājās neapmierinātība ar daudzo partiju un Saeimas darbību. Kārlis Ulmanis, kurš 1934. gada pavasarī atkal bija kļuvis par Ministru prezidentu, iekšējo nesaskaņu novēršanai kopā ar vairākiem domubiedriem (J. Balodi, K. Berķi) nolēma izdarīt apvērsumu un pārņemt varu. 1934. gadā naktī no 15. maija uz 16. maiju visā Latvijā tika izsludināts ārkārtas stāvoklis. Karaspēks un aizsargi Rīgā ieņēma visas svarīgākās valdības ēkas. Tika atlaista Saeima un arestēti vairāku partiju vadoņi. Visu politisko partiju (arī Ulmaņa vadītās Zemnieku savienības) darbība tika pārtraukta līdz jaunas Satversmes apstiprināšanai. Apvērsums noritēja mierīgi, bez pretestības. Nebija neviena upura. Demokrātiskās iekārtas vietā tika izveidots **autoritārs režīms**.

Valsts prezidents Alberts Kviesis palika savā amatā līdz prezidenta pilnvaru laika beigām – 1936. gada aprīlim. Pēc viņa valsts prezidenta amatu uzņēmās Ministru kabineta vadītājs Kārlis Ulmanis, apvienodams gan valsts, gan Ministru prezidenta amatus. Latvijas politiskajā dzīvē bija radies jauns jēdziens: „tautas vadonis".

Autoritārisms – politiskas varas sistēma, kam raksturīga pārmērīga varas koncentrācija valsts vadītāja rokās, taču netiek praktizēts terors un pilsoņu tiesību pilnīga ierobežošana.

Pārkārtojumi valstī (1934–1940)

Politiskā dzīve	Saimniecība	Sabiedriskā dzīve un kultūra
* Likumdošanas funkcijas pārņēma jaunais Ministru kabinets, kura vadību uzņēmās K. Ulmanis. * Ieviesa cenzūru, daudzus preses izdevumus aizliedza. * Visas amatpersonas turpmāk iecēla iekšlietu ministrs. * Autoritārā režīma attīstībā liela loma tika ierādīta kamerām, kurām bija jākļūst par nozaru un profesiju pārstāvniecībām. Darbojās: Tirdzniecības un rūpniecības kamera, Lauksaimniecības kamera, Amatniecības kamera, Darba kamera, Rakstu un mākslas kamera, Profesiju kamera. * Manifestācijas un ielu gājienus aizliedza vispār. * Dotais solījums izstrādāt jaunu Satversmi, netika izpildīts. * Daudzu sabiedrisko organizāciju darbība tika aizliegta. * Pilsētās tika iecelti pilsētu galvas, kas bija personiski atbildīgi par pilsētu saimniecības vadību. * Pagastos valdība iecēla atbildīgos pagasta vecākos. * Mainījās arī attieksme pret minoritātēm, kuru plašā autonomija tika ierobežota. * *Latviska Latvija* bija viens no režīma galvenajiem saukļiem.	* 1930. gadā 77% lauku iedzīvotāju bija zemes īpašnieki. * Palielinājās aramzemes platības. * 1934. gadā Latvija jau pati varēja eksportēt uz ārzemēm 87 000 t rudzu un ap 30 000 t kviešu. * Tika uzceltas trīs cukurfabrikas – Jelgavā, Liepājā un Krustpilī. * Ļoti sekmīgi attīstījās arī piena un gaļas produktu ražošana. * Valdība centralizēja sviesta, siera un bekona eksportu. * Izveidojās ražošanas sabiedrības *Sviesta eksports* un *Bekona eksports*. * 1939. gadā Latvijas laukos jau strādāja daudzveidīga lauksaimniecības tehnika: 1182 traktori un 342 kūlīšu sējēji. * 1935. gadā tika nodibināta Latvijas Kredītbanka. * 1939. gadā Latvijā bija 38 nacionālie uzņēmumi – akciju sabiedrības. * Kopš 1934. gada pieauga nacionālais ienākums: 1934. g. – 896,8 milj. latu, bet 1938. g. – 1256 milj. latu. * Uz Daugavas tika uzcelta Ķegums HES. Tās jauda bija 70 000 kW, un tā bija lielākā Baltijas valstīs. * 1937. gadā VEF rūpnīca guva starptautisku ievērību ar pasaulē mazākā fotoaparāta *Minox* izstrādāšanu un ražošanu. 	* Daudz lielāku nozīmi nekā armijai K. Ulmanis piešķīra Aizsargu organizācijai. Tās bruņojums bija līdzīgs Latvijas armijas bruņojumam. Organizācija tika izmantota kā policijas palīgs. Pēc apvērsuma Aizsargu organizācija kļuva par vadoņa uzticības organizāciju. Tai bija lieli nopelni sporta un kultūras dzīves organizēšanā. * 1935. gadā labus rezultātus guva K. Ulmaņa ierosinātā kampaņa *Draudzīgais aicinājums* – visiem Latvijas pilsoņiem dāvināt dzimtās skolas bibliotēkai grāmatas un līdzekļus to iegādei. Rezultātā skolas saņēma 1,7 milj. grāmatu, 4500 gleznu, radioaparātus un mācību līdzekļus. * 1937. gadā tika izveidots *Tēvzemes balvas* fonds izcilu sabiedrisko darbinieku apbalvošanai par īpašiem nopelniem. * 1936. gadā nodibināja Latvijas Vēstures institūtu. * 1939. gadā Latvijā darbojās 2 229 dažādas mācību iestādes, strādāja 13 357 skolotāji un mācījās 288 000 audzēkņu. Izglītība bija nodrošināta visiem Latvijas bērniem. * Studentu īpatsvara ziņā Latvija bija pirmajā vietā Eiropā. * 1934. gadā tika pieņemts jauns Kultūras fonda likums. Līdz 1938. gadam Kultūras fonds pabalstos bija izsniedzis 17 milj. latu, par fonda līdzekļiem bija ierīkotas 782 tautas bibliotēkas un 2 208 skolu bibliotēkas. * 1935. gada 18 novembrī atklāja Brīvības pieminekli, kuru uzcēla par tautas saziedotajiem līdzekļiem.

8. Ieraksti, kuri apgalvojumi raksturo Latvijas ekonomisko attīstību 20. gs. 20. gados un kuri–30. gados. Rīkojies pēc parauga!

***Paraugs**: Kara postījumi pilnībā iznīcinājuši Latvijas rūpniecību – 20. gadi.*

Tiek likvidētas lielās muižu saimniecības _____
Darbu sāk Ķeguma HES _____
Tiek uzceltas cukurfabrikas _____
Apgrozībā tiek ieviests Latvijas lats _____
Uzņēmums VEF sāk ražot modernus fotoaparātus _____
Izveidojas uzņēmumi: *Sviesta eksports* un *Bekona eksports* _____
Tiek realizēta agrārā reforma _____

9. Izskaidro jēdzienus!

a) nacionālisms _____
b) autoritārisms _____
c) terors _____
d) diktatūra _____
e) kamera _____
f) demokrātija _____
g) partija _____

10. Atbildi rakstiski uz jautājumiem!

A. Kādas kopīgas un kādas atšķirīgas iezīmes tu vari saskatīt, salīdzinot 20.–30. gadu situāciju ar situāciju mūsdienu Latvijā?

_____
_____
_____

B. Uzzini, kā tavi ģimenes locekļi vērtē K. Ulmaņa režīmu! Vai Jūsu uzskati sakrīt?

_____
_____
_____

C. Salīdzini, kā izskatās 11. novembra krastmala Rīgā mūsdienās un kā tā izskatījās 20. gs. 20. gados!

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Rīga 1920. gadā

Izmantotā literatūra un avoti

Gabre A. Bīskapa Meinarda mantojums, *Rīgas Balss*, 01. 09. 2004.
Goldmanis J. Latvijas un pasaules vēsture notikumi. jēdzieni. Personības.lūdzu pārbaudiet! Izdevniecība? Izdošanas gads?
Kurlovičs G., Tomašuns A. Latvijas vēsture, Zvaigzne ABC, izdošanas gads?, 27., 112., 417. lpp.
Kurlovičs G., Tomašūns A. Latvijas vēsture vidusskolai, 1. daļa, Zvaigzne ABC, izdošanas gads? 243.–255. lpp.
Misāns I., Pāvulāns V. Viduslaiku vēsture, Zvaigzne ABC, izdošanas gads? 245. lpp.
Pāvulāne V., Pāvulāns V. Bīskaps Alberts un Baltija, *Kultūras Fonda Avīze*, Nr.9, 1991. gada maijs, 10.–11. lpp.
Pasaules vēsture vidusskolai hrestomātija Pārbaudiet, kā ir gr. pasē rakstīts?. Zvaigzne ABC, 2002, 53.–54. lpp.
Rozenberga V. Arheologiem atkal unikāli atradumi, *Druva,* 15. 08. 2005, informācija publicēta portālā www.vietas.lv
Vasks A., Vijups A. ***Staldzenes bronzas laikmeta depozīts,*** Rīga, 2004. Fobo Prints kas tas ir? Vai ne internets?
Spudiņa M. Latvijas vēsture, RAKA, 2001, 106. lpp.
Zālītis F. Latvijas vēsture, Zvaigzne, Rīga, 1991, 134.–135. lpp.

Interneta resursi
http://arheobronza.wordpress.lv
http://www.etnolog.ru/images/dress/latishy.jpg
http://history.novosibdom.ru/node/36
http://www.home.lv/ice/cilveeki_latvieshi/virsaishi.jpg
http://www.hrono.ru
http://www.omf.lv/images/Kartes/
http://www.rigaonline
http://www.rundale.net
http://shkola.lv
http://lv.wikipedia.org
www.uzdevumi.lv
Domāju, ka jānorāda precīzi adresē līdz konkrētam izmantotajam doc., jo visu šo saiti taču jūs neizmantojāt.